

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Justitiedepartementet

RAPPORT OCH ARBETSMATERIAL
FRÅN ARBETSGRUPPEN
FÖR DET KOMMUNALA SAMBANDET
JUNI 1964

Stockholm 1964

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Kronologisk förteckning

1. Indexlån. Del I. Kihlström. 96 s. Fi.
2. Indexlån. Del II. Kihlström. 526 s. Fi.
3. Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. Esselte. 212 s. I.
4. Effektivare konsumentupplysning. Esselte. 111 s. H.
5. Bättre åldringsvård. Esselte. 121 s. S.
6. Alkoholreklamen. Norstedt & Söner. 278 s. Fi.
7. Statens skogar och skogsindustrier. Svenska Reproduktions AB. 144 s. Fi.
8. Kapitalutvecklingen i det svenska lantbruket. Esselte. 88 s. Jo.
9. Arbetstidsförkortningens verkningar. Esselte. 216 s. S.
10. Företagsinteckning. Tiden-Barnängen Tryckerier AB. 149 s. Ju.
11. Älgfrågan. Norstedt & Söner. 188 s. Jo.
12. Veterinärmedicinsk forskning och undervisning. Del II. Esselte. 302 s. Jo.
13. Religionsfrihet. AB Wilhelmssons Boktryckeri. XXVIII + 594 s. E.
14. Svensk namnbok 1964. AB E G Johanssons Boktryckeri, Karlshamn. 227 s. Ju.
15. Utlåtande av Juristkommissionen i Wennerströmaffären. Norstedt & Söner. 117 s. Ju.
16. Historisk översikt. Kyrkobegrepp. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala. 324 s. E.
17. Rapport av parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären. Norstedt & Söner. 46 s. Ju.
18. Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom) och tillhörande dokument. Marcus. 187 s. H.
19. Kommunal skatteutjämning. Kihlström. 419 s. Fi.
20. Krigsmaktens förbandssjukvård. Esselte. 222 s. Fö.
21. Bilskrotning. Esselte. 75 s. K.
22. Förbud mot utförsel av kulturföremål. Kihlström. 67 s. E.
23. Kronhjortsreservat m. m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 109 s. Jo.
24. Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna. Esselte. 279 s. S.
25. Nytt skattesystem. Esselte. 827 s. Fi.
26. Offentliga byggnader 3. Ekonomiskt byggande. Esselte. 103 s. K.
27. Lag om förvaltningsförfarandet. Esselte. 719 s. Ju.
28. Beräkning av pensionsreserv i pensionsstiftelse. Holmqvist skrivbyrå & kontorstryckeri. 39 s. Ju.
29. Koncernbidrag m. m. Esselte. 160 s. Fi.
30. Kristendomsundervisningen. Esselte. 182 s. E.
31. Skadestånd II. Esselte. 170 + 62 s. Ju.
32. Förtida tillträde, expropriationskostnad m. m. Marcus. 118 s. Ju.
33. Översättning av viktigare följdförfattningar till fördragen angående Europeiska ekonomiska gemenskapen och Europeiska kol- och stålgemenskapen. Marcus. 521 s. H.
34. Äktenskapsrätt I. Författningstext. Marcus. 96 s. Ju.
35. Äktenskapsrätt II. Motiv. Marcus. 597 s. Ju.
36. Ökat stöd till barnfamiljer. Esselte. 148 s. S.
37. Lantbrukets strukturutveckling. Esselte. 251 s. Jo.
38. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 3. Kap. 6 i förslaget till regeringsform. Marcus. 98 s. Ju.
39. Rapport och arbetsmaterial från arbetsgruppen för det kommunala sambandet juni 1964. Marcus. 179 s. Ju.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:39

Justitiedepartementet

RAPPORT OCH ARBETSMATERIAL
FRÅN ARBETSGRUPPEN
FÖR DET KOMMUNALA SAMBANDET
JUNI 1964

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1964

STATENS OFFENTLIGA TRYCKERIEN 1964
JANUARI 1964

RAPPORT OCH ARBETSMATERIAL
FRÅN ARBETSGRUPPEN
FÖR DET KOMMUNALA SAMBANDET
JUNI 1964

FRÅN ARBETSGRUPPEN FÖR DET KOMMUNALA SAMBANDET
STATENS OFFENTLIGA TRYCKERIEN

Innehåll

Kommentar av arbetsgruppens sekreterare, fil. lic. Agne Gustafsson	7
--	---

I

Rapport

Rapport till ordförandena för Högerpartiet, Centerpartiet, Folkpartiet och Socialdemokratiska Arbetarepartiet från arbetsgruppen för det kommunala sambandet, den 30 maj 1964	11
---	----

II

Materialsamling

1. PM ang. sambandet mellan riks- och kommunalpolitik. Fil. lic. Agne Gustafsson 23/4 64	15
2. Författningsutredningens förslag rörande kommunernas ställning och problem kring sambandet riks- och kommunalpolitik. Fil. lic. Agne Gustafsson 2/5 64	18
3. Sammanställning av remissyttranden rörande sambandet mellan riks- och kommunalpolitik samt kommunernas ställning i den nya författningen. Fil. lic. Agne Gustafsson 2/5 64	22
4. Det relativa valdeltagandet i folketingsval och kommunala val i Danmark 1909—1962	39
5. »Valgene til de kommunale råd 1962 (Danmark). Kommunerne fordelt efter stemmeprocentens størrelse og efter graden av bymæssighed»	41
6. Kommentarer till de danska kommunalvalen 1946—62 i Kommunal Aarbog. Utdrag	43
7. PM över teorier i »Sofavælgere» av J. Jeppesen och P. Meyer (1964) om valdeltagandet i Danmark	56
8. Valdeltagandet i de danska kommunalvalen 1933—1962 och i folketingsvalen 1935—1960. Diagram	57
9. Partifördelning vid folketingsvalen i Danmark 1947—1960	58
10. Procentfördelningen mellan partierna vid de danska valen till byråd och sogneråd, 1946—1962	59
11. Partifördelning vid kommunalvalen i Köpenhamn 1909—1962	60
12. Valdeltagande i Finland	61
a) Valdeltagande i Finland, riksdagsval, kommunalval, presidentval 1908—1962	
b) Röstfördelning i riksdags- och kommunalval i Finland 1945—1962	

c) Helsingfors, valdeltagande och röstfördelning i stadsfullmäktige- och riksdagsval 1945—1962	
d) Åbo, valdeltagande och röstfördelning i stadsfullmäktige- och riksdagsval 1945—1962	
13. Valdeltagande i Norge	63
a) Valdeltagandet i stortingsvalen 1921—1961	
b) Valdeltagandet i kommunalvalen i Norge 1922—1963	
c) Valdeltagandet i stortingsvalen jämfört med kommunalvalen i Norge 1922—1961	
d) Skillnad i valdeltagandet i kommunalvalen jämfört med stortingsvalen i Norge 1921—1961	
e) Det genomsnittliga valdeltagandet i de norska stortings- och kommunalvalen under mellankrigs- och efterkrigsperioderna	
f) De relativa valresultaten fylkesvis på Norges landsbygd i 1959 års kommunalval och 1961 års stortingsval jämte det relativa valdeltagandet	
14. Valdeltagande i kommunalval i England	66
a) Valdeltagandet i val till London County Council, med 3 bilagor	
b) Uppgifter om brittiska kommunalval 1947—1961 ur Keesings Contemporary Archives	
15. Tiderna för allmänna val i Sverige	71
16. Kommentarer till tabellerna över landstingsmannavalen 1922—1962 med tabeller över valdeltagandet i % av samtliga röstberättigade samt valdeltagande i % av röstberättigade M o K 1922—1962	72
17. Kommentarer till tabellerna över valdeltagandet i stadsfullmäktigevalen 1920—1962 val för val med tabeller över valdeltagandet i stadsfullmäktigevalen 1920—1962 (Stockholm ej inberäknat) samt stadsfullmäktigevalen 1922—1962 över olika typer av städer . .	78
18. a) Allmänna kommentarer till tabellsammanställningen över kommunalfullmäktigevalen 1920—1962 i Sverige	86
b) Tabell I. Relativa antalet kommuner med kommunalfullmäktigeval och valdeltagandet i dessa val samt valdeltagandet med hänsyn till graden av det politiska inslaget i valen (1920—1962)	87
c) Tabell II. Det politiska inslaget i kommunalfullmäktigevalen 1920—1962	87
d) Tabell III. Relativa valdeltagandet i kommunalfullmäktigevalen 1926—1946 i olika kommuner med hänsyn till tidpunkten för valen i förhållande till landstingsmannavalen	88

e) Tabell IV. Relativa fördelningen på partier av valda kommunalfullmäktige med känd partitillhörighet i valen 1934—1962	89
19. Kommentarer till tabellsammanställningen över kommunalfullmäktigevalen 1920—1962 val för val	90
20. Kommentarer till tabellsammanställningen över municipalfullmäktigevalen 1920—1962 med tabell	98
21. a) Valdeltagande i % av röstberättigade i de olika allmänna valen 1920—1962	102
b) Valdeltagande i % av röstberättigade män och kvinnor i de olika allmänna valen 1920—1962	103
22. PM ang. mandatperioder och upplösningsinstitut vid övergång till renodlat enkammarssystem. Fil. lic. Agne Gustafsson	104
23. a) I. Primärkommunal planering	109
b) II. Planering på regional nivå	112
c) III. Kontakter, samverkansbehov och förskjutningar mellan olika förvaltnings- och planeringssektorer	120
24. Huvuddragen av 1862 års landstingsförordnings tillkomst	124
25. Leksammanedverkan i länsstyrelsen	126
26. Kommunernas roll inom den offentliga sektorn. Utgångspunkten. Jur. dr Åke Larsson	129
27. Kommunerna i ett förändrat samhälle. Jur. dr Åke Larsson	132
28. Efterhandskoncentrat av preceptor Fritz Kaijsers föredragning inför arbetsgruppen den 22 maj 1964, rörande relationerna stat-kommun och den kommunala självstyrelsen	136
29. Rikspolitiska inslag i kommunalvalen. En pressundersökning. Fil. mag. Kerstin Ringdahl. Statsvetenskapliga Institutionen, Lund	143
30. Promemoria rörande pressens behandling vid kommunalvalen av förhållandet riks-kommunalpolitik. Fil. mag. Kerstin Ringdahl	174

Kommentar¹

Härmed överlämnas till partierna rapporten till partiledarna samt den materialsamling, som sammanställts av arbetsgruppen för det kommunala sambandet.

Materialet har arbetats fram inom en osedvanligt kort tidsrymd till följd av arbetsgruppens förutsättning att vara färdig med sitt arbete före den 1 juni 1964. Endast en del av de i arbetsplanen berörda problemen har därför kunnat tas upp till behandling. Det bör understrykas, att de promemior m. m., som utarbetats inom sekretariatet är att betrakta som arbetspromemior, avsedda att tjäna som diskussionsunderlag vid arbetsgruppens sammanträden. Det är därför självfallet icke fråga om fullständiga bearbetningar av de stora problem, som arbetsgruppen haft att behandla. På sammanträdena har promemoriorna kompletterats med muntlig föredragning.

I vissa fall har författarnas signatur anbragts på materialet.

Stockholm den 2 juni 1964

Agne Gustafsson

Arbetsgruppens sekreterare

¹ I samband med tryckningen av denna materialsamling har vissa redaktionella och språkliga korrigeringar gjorts samt några källhänvisningar tillfogats texten.

I. Rapport

подпись

Rapport till ordförandena för Högerpartiet, Centerpartiet, Folkpartiet och Socialdemokratiska Arbetarepartiet från arbetsgruppen för det kommunala sambandet

Arbetsgruppen, som tillsattes efter en överenskommelse vid sammanträde den 7 april 1964 med ovanstående partiers ledare rörande möjligheterna till en samförståndslösning i författningsfrågan, får härmed efter avslutandet av sitt arbete inom den från början angivna tidsramen, före den 1 juni 1964, avlämna följande rapport.

I arbetsgruppen har ingått såsom ledamöter följande personer, som utsetts av sina respektive partier: Ombudsman Stig Johansson (Högerpartiet); riksdagsman Alvar Andersson (Centerpartiet); riksdagsman Walde-
mar Svensson (Folkpartiet), fr. o. m. den 20 maj efterträdd av riksdags-
man Mac Hamrin, sedan herr Svensson av sagt sig uppdraget såsom leda-
mot; riksdagsman Emil Ahlkvist (Soc. dem.); riksdagsman Carl Albert
Anderson (Soc. dem.); förbundsordföranden Ingvar Carlsson (Soc. dem.).
Såsom ordförande har fungerat riksdagsman Emil Ahlkvist.

I enlighet med partiledaröverenskommelsen har Kungl. Maj:t i konselj
den 10 april 1964 bemyndigat chefen för justitiedepartementet att förordna
sekreterare och experter att biträda arbetsgruppen. Sedan arbetsgruppen
vid sitt konstituerande sammanträde den 15 april 1964 hemställt, att justitieministern måtte förordna fil. lic. Agne Gustafsson, Lund, som sekreterare, blev denne av justitieministern samma dag förordnad därtill. Efter det att arbetsgruppen vid sammanträde den 24 april uppdragit åt ordföranden och sekreteraren att hos justitieministern utverka erforderlig expertis och nödvändiga administrativa resurser, har justitieministern tillgodo-
sett dessa behov.

Arbetsgruppen har hållit inalles åtta protokollförda sammanträden: den 15/4, 24/4, 6/5, 20/5, 22/5, 26/5, 28/5 samt 30/5 1964.

Beträffande arbetets uppläggning hänvisas till en bifogad PM ang. sambandet mellan riks- och kommunalpolitik (Bil. A¹) samt till arbetsgruppen protokoll. (Bil. B²).

Vad gäller resultatet av sitt arbete ber arbetsgruppen få anföra följande.

Som framgår av arbetsplanen har gruppens arbete syftat till att »kartlägga problematiken kring sambandet riks-kommunalpolitik för att skapa underlag för en bedömning av huruvida man även i en ny författning bör bibehålla nuvarande anknytning mellan staten och kommunerna, så att de kommunala valen får en viss effekt på riksdagens sammansättning. Alternativt undersöka andra former för ett sådant samband.»

På grund av den stora tidsbristen har denna plan icke ens tillnärmelse-

¹ Nr 1, s. 15-17.

² Ej tryckta. Tillgängliga i justitiedepartementet.

vis kunnat följas. Med utgångspunkt från författningsutredningens majoritetsförslag och remissyttrandena över utredningens förslag har gruppen främst inriktat sig på att undersöka om en övergång till ett enkammar-system utan kommunalt samband i enlighet med nuvarande system skulle medföra konsekvenser, som icke beaktats av författningsutredningen. Avd. II i planen har därför mest upptagit gruppens tid och intresse. Problemen under avd. III rörande olika alternativ med kommunalt samband i valordningen har endast i förbigående kunnat beröras.

Arbetsgruppen har organiserat sitt arbete på så sätt, att sekreteraren med biträde av sekretariatet levererat material i form av sammanställningar och promemorior, vilka sedan diskuterats på gruppens sammanträden efter föredragning.

Den arbetsgruppen ålagda uppgiften har visat sig vara av sådan karaktär och storleksordning, att det icke varit möjligt för ledamöterna att på den korta tid som stått till förfogande tillräckligt penetrera och överväga de uppställda problemen. Härtill skulle erfordras längre tid än den som stått till arbetsgruppens förfogande.

Med hänsyn härtill har arbetsgruppen ansett sig icke böra göra något särskilt uttalande utan ber härmed att få överlämna det material, som sekretariatet sammanställt, till partiernas förfogande med förhoppning att det måtte kunna tjäna som vägledning vid de ytterligare överväganden, som partierna och statsmakterna torde behöva göra med anledning av förslaget till ny författning.

Arbetsgruppens originalprotokoll med bilagor, avskrift av denna rapport jämte gruppens arbetsmaterial i övrigt liksom övriga arkivhandlingar kommer att överlämnas till justitiedepartementets kommittéarkiv.

I och med detta anser sig arbetsgruppens ledamöter ha skilt sig från sitt uppdrag. Sekreteraren har uppdragits att sörja för arbetsgruppens avveckling.

Stockholm den 30 maj 1964

EMIL AHLKVIST

STIG JOHANSSON

ALVAR ANDERSSON

MAC HAMRIN

CARL ALBERT ANDERSON

INGVAR CARLSSON

/ Agne Gustafsson

II. Materialsamling

II. Materials

W. H. HARRIS

1917-18

1917-18

1. PM ang. sambandet mellan riks- och kommunalpolitik

Arbetsgruppens uppgift: kartlägga problematiken kring sambandet riks-kommunalpolitik för att skapa underlag för en bedömning av huruvida man även i en ny författning bör bibehålla nuvarande anknytning mellan staten och kommunerna, så att de kommunala valen får en viss effekt på riksdagens sammansättning. Alternativt undersöka andra former för ett sådant samband.

I

NUVARANDE SYSTEM OCH FÖRFATTNINGsutredningens förslag

A. *Betydelsen* på olika områden av sambandet mellan riks- och kommunalpolitik: samhällsekonomin, bostadspolitiken, arbetsmarknadspolitiken, sjukvården, etc.

Historisk återblick på relationerna stat-kommun.

Den kommunala självstyrelsens ställning i dagens expansiva samhälle. Kommunernas uppgifter. Självbeskattningsrätten. Delegeringen av nya uppgifter från staten till kommunerna. Den kommunala demokratin och dess betydelse.

B. *Nuvarande bestämmelser* i valordningen för det kommunala inflytandet i riksdagen. Tvåkammarssystemet.

De kommunala valens innebörd och betydelse. Rikspolitiska inslag i de kommunala valrörelserna. Synen på kommunalvalen.

C. *Författningsutredningens* ställningstaganden och förslag:

1. Majoritetens enkammarlinje utan kommunal anknytning.
2. Minoritetens modifierade tvåkammarssystem med kommunal anknytning.

Utredningens behandling av kommunernas ställning i övrigt.

D. *Remissutlåtandena* över författningsutredningens förslag rörande sambandet riks-kommunalpolitik samt kommunernas ställning.

KONSEKVENSER AV ATT BRYTA NUVARANDE KOMMUNALA SAMBAND I VALORDNINGEN

A. Innebörden av begreppet »rena» kommunalval. Internationell jämförelse. De kommunala valkampanjernas innehåll och uppläggning i ett renodlat enkammarsystem. Massmedias roll.

B. *Valdeltagandet i kommunalval utan effekt på riksdagens sammansättning.*

1. Analys av valdeltagandet i kommunalvalen i Sverige 1920—62 jämfört med riksdagsvalen.

2. Internationell jämförelse. Kommunalvalen i *England, Danmark, Norge, Finland, Frankrike, Tyskland*. Ev. övriga länder.

3. »Rena» kommunalval i Sverige i vårt nuvarande system 1920—62. Ex. kommunalfullmäktigeval utan samband med landstingsval före 1942. Municipalfullmäktigeval, omval, etc.

C. *Konsekvenser för partiväsendet i system med »rena» kommunalval.*

Flera kommunala småpartier och ökad partisplittring på det kommunala fältet? Konsekvenserna därav för rikspartierna och rikspolitiken?

Avpolitisering av de kommunala valen?

Ev. en internationell jämförelse av utfallet partimässigt i »rena» kommunalval jämfört med riksdagsvalen.

D. *Rekryteringen till riksdagen* av kommunalt erfarna och kommunalt förankrade politiker i ett nytt system? Ev. internationell jämförelse.

E. *Riksdagens förnyelse på en gång och övergivande av systemet med allmänna val vartannat år med effekt på riksdagens sammansättning.*

Fasta eller rörliga mandatperioder i ett renodlat enkammarsystem. Upplösningens institutets ställning och användning.

Kommunalvalens psykologiska betydelse för regeringen och riksdagen. Kommer frågan om en vidgad användning av folkomröstningsinstitutet i ett nytt läge, om man ger regeringen och riksdagen »arbetsro» i fyra år i stället för två år?

F. *Valsystemet* för kommunalval och riksdagsval i ett rent enkammar-system.

G. Kommer *utvecklingen mot större kommunala enheter*, regionplanering, ev. »länsparlament», att minska eller öka behovet av en anknytning i författningen mellan kommunerna och staten?

Landstingens ställning i framtiden.

H. Kontakten stat-kommuner

i ett system utan nuvarande samband i valordningen mellan riks- och kommunalpolitik.

Andra kontaktformer, exempelvis kommunförbunden och deras möjligheter. Kommer kommunernas uppgifter att öka eller minska i ett sådant system? Kommunernas självbeskattningsrätt och den allmänna ekonomiska politiken i ett expanderande samhälle. Kommer delegeringen av uppgifter från staten till kommunerna att fortsätta som förut?

I. Övriga aspekter.

III

OLIKA ALTERNATIV MED KOMMUNALT SAMBAND I VALORDNINGEN

A. G. 23/4 64

2. Författningsutredningens förslag rörande kommunernas ställning och problem kring sambandet riks- och kommunalpolitik

REGERINGENS DIREKTIV

I direktiven den 16 aug. 1954 för den då tillsatta författningsutredningen gavs denna i uppdrag att företaga en samlad översyn av demokratiens funktionsproblem och att på grundval därav företaga en modernisering av författningen. Utredningen fick bl. a. i uppdrag att förutsättningslöst pröva frågan om valsättet. Beträffande den med valsättet nära sammanhängande frågan om folkrepresentationens uppbyggnad och funktionssätt erhöll likaså utredningen i uppdrag att upptaga frågan om en- eller tvåkammersystem till förutsättningslös granskning. Om utredningen stannade för att föreslå övergång till enkammersystem, vore det enligt direktiven »naturligt att tänka sig en folkrepresentation framsprungen ur allmänna, direkta val, som förrättas samtidigt över hela landet.» Stannade utredningen åter för att man borde bibehålla tvåkammersystemet, hade den att »ingå i prövning av olika åtgärder som erfordras för att rationalisera och effektivisera den nuvarande ordningen. Principen att kamrarna i alla frågor skall ha lika behörighet och myndighet, får härvid icke anses höjd över diskussion.» I direktiven förutsattes beträffande alternativet tvåkammersystem fortsatt kommunalt samband, men utredningen borde därvid också pröva den i konstitutionsutskottets utlåtande nr 17 år 1953 berörda frågan om en breddning av valmansunderlaget för första kammaren. (Motiven s. 11).

Enligt direktiven stod det också utredningen fritt att upptaga även andra närliggande konstitutionella problem till granskning i den mån sådana kunde anses ha aktuell betydelse. (Motiven s. 12).

FÖRFATTNINGSUTREDNINGENS FÖRSLAG

I valet mellan att företaga partiella reformer eller allmän grundlagsrevision, valde författningsutredningen den senare vägen och har avgivit förslag till en helt ny regeringsform (FRF) och ny riksdagsordning (FRO).

Beträffande kommunernas ställning och det kommunala sambandet återfinnes de därmed sammanhängande problemen på ett antal ställen i förslaget till ny regeringsform.

I FRF 1 kap. 1 § heter det:

»Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom parlamentariskt statsskick och *kommunal självstyrelse*.»

Utredningen har funnit anledning att på detta sätt »framhålla betydel-

sen av den kommunala självstyrelsen». (Motiven s. 157). Motsvarande bestämmelse finns icke i nuvarande regeringsform. Någon närmare definition av begreppet »kommunal självstyrelse» har dock icke utredningen givit vare sig i lagtexten eller i motiven.

Beträffande *kommunala skatter* återfinnes bestämmelser om detta i FRF 8 kap. 1 §, där det heter:

»Skatt må ej beslutas annorledes än genom lag eller, såvitt angår skatt för att täcka kommuns medelsbehov med stöd av lag.»

Någon grundlagsbestämmelse om kommunernas självbeskattningsrätt ingår icke i det nya författningsförslaget. I 1 kap. 8 § har ordagrant överförs bestämmelsen i första momentet i nuvarande regeringsformens § 57 att »Svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta utövas av riksdagen allena.» Andra momentet i samma paragraf, »huruledes särskilda menigheter må för egna behov sig beskatta, bestämmas genom kommunallagarna, vilka av konungen och riksdagen gemensamt stiftas,» har dock utelämnats. I motiven förklaras, att man funnit det självfallet, »att endast riksdagen skall kunna besluta ålägga medborgarna att erlägga skatt till staten och att kommunala skatter skall kunna beslutas endast med stöd av riksdagens beslut.» (Motiven s. 374.)

Författningsutredningen, som föreslår att lag skall stiftas av riksdagen ensam, föreslår i FRF 7 kap. 2 §, att bestämmelser rörande *åligganden för kommuner* och enskilda ej må givas annorledes än i lag, såvitt det ej rör sig om mindre ingripande bestämmelser. Därmed åsyftas sådana uppgifter, som staten uppdrager åt kommunerna att sköta, såsom undervisning, hälsovård och sjukvård. (Motiven s. 340.)

Bestämmelser om grunderna för den kommunala organisationen och verksamheten skall likaså endast givas i lag, dvs. det område som för närvarande regleras av kommunallagarna. Av praktiska skäl föreslås termen »*kommunallag*» inskriven i lagtexten.

I FRF 7 kap. 6 § föreslås, att *lagrådets granskningsområde* skall utvidgas till att omfatta även alla lagförslag rörande åligganden för kommunerna samt om grunderna för den kommunala organisationen och verksamheten (kommunallagarna).

I FRF 9 kap. 6 § talas om att statliga och kommunala tjänstemän skall på begäran *tillhandagå JO med upplysningar och yttranden*. Riksdagens ombudsmän förutsättes liksom nu ha tillsyn över lagars och författningsars tillämpning även rörande kommunala myndigheter och befattningshavare.

Kammarsystemet

Utredningen är på denna punkt icke enig utan framlägger alternativa förslag, dels till ett modifierat tvåkammerssystem dels om övergång till enkammersystem.

Utredningens minoritet, hrr Ahlkvist och Wahlund, som anser att tvåkammerssystemet på det hela taget fungerat tillfredsställande, förordar fortsatt tvåkammerssystem med kommunalt samband, enligt vilket första kammarens ledamöter liksom nu väljes för en period av åtta år av landstingen och de landstingsfria städerna. I förslaget föreslås dock vissa modifikationer av nuvarande kammersystem. För att minska eftersläpningen föreslås exempelvis att halva första kammaren skall väljas omedelbart efter kommunalvalen vart fjärde år. Därigenom skulle halva antalet elektorsförsamlingar förrätta val vart fjärde år. För att öka skyddet mot förhastade beslut förordas vidare successiv behandling av ärendena i den föreslagna tvåkammarriksdagen.

Se vidare SOU 1963: 16 s. 27—29 och SOU 1963: 17 s. 125—28.

Utredningens majoritet (Hrr Dahlén, Hallén, Sandler, Sehlstedt, Westerståhl och Wrigstad) föreslår övergång till ett enkammersystem utan kommunal anknytning. (Se SOU 1963: 16 s. 23—27; SOU 1963: 17 s. 115—125.) De skäl som redovisats för tvåkammerssystemet, såsom kontinuitetssynpunkten och tvåkammerssystemet som ett skydd mot förhastade beslut, anses icke bärande i modern tid. Tvåkammerssystemet påpekas framförallt vara ett hinder för vad som kallas den »direkta parlamentarismen», som kräver att de röstande så snart som möjligt får se den fulla effekten av sin röstning och att den aktuella politiken ej skall påverkas av valresultat från en tidigare period. Man framhåller, att motsättning mellan kamrarna i ett tvåkammerssystem kan försvåra en ministärbildning liksom parlamentarismens funktion överhuvudtaget. Vårt land har ej haft påtagliga erfarenheter härav, men detta kan delvis ses som en följd av tillfälliga omständigheter. (Motiven s. 118.)

På annat ställe förklarar dock utredningen som sådan, att svensk parlamentarism tekniskt sett fungerat mycket tillfredsställande. (Motiven s. 134.)

Vid konstruktionen av den föreslagna enkammarriksdagen har dock utredningen i vissa avseenden försökt tillgodose en del fördelar hos tvåkammerssystemet. Genom särskilda regionval av ett mindre antal ledamöter avses att skapa förutsättningar för inval av s. k. rikskandidater, och genom dubbel utskottsbehandling i särskilda fall eftersträvas ett visst skydd mot förhastade beslut även i ett enkammersystem.

Även rörande valsättet till den föreslagna enkammarriksdagen har utredningens majoritet avsett att genom en viss överrepresentation för det största partiet vid regionvalen skapa ungefär samma förutsättningar för en stark regeringsmakt som nuvarande tvåkammerssystem ger.

Rörande konsekvenserna av ett upphörande av det direkta sambandet mellan riksdagen och kommunerna i och med att landstingen och de landstingsfria städerna icke längre skall fungera som valkorporationer till riksdagen, heter det i utredningsmajoritetens motivering:

»Ett otillfredsställande inslag i vårt tvåkammerssystem utgör vidare inblandningen av rikspolitiska spörsmål i kommunalvalen. Härigenom hindras de kommunalpolitiska frågorna att i dessa val komma till sin rätt och medborgarna får ej möjlighet att utöva det inflytande på den egna kommunens angelägenheter som kommunalvalen avser att ge.» (SOU 1963: 16 s. 25, Motiven s. 119).

Utöver detta uttalande rörande kommunalvalen har utredningens majoritet berört konsekvenserna av en övergång till ett kammarsystem utan anknytning med kommunerna, på ett par punkter.

Vid konstruktionen av *valperiodens längd* har utredningen föreslagit fyra år delvis med hänsyn till valen till de kommunala församlingarna, för vilka någon ändrad valperiod ej ifrågasatts. (Motiven s. 119.)

Hänsynen till de kommunala valen talar också enligt utredningen för *fasta valperioder*. Rörliga valperioder, enligt vilka en ny valperiod börjar löpa efter nyvalsförordnande och riksdagsupplösning, skulle rubba den fasta växlingen mellan riksdags- och kommunalval: »Till förmån för fasta valperioder talar främst hänsynen till de kommunala valen. Även om dessa val enligt det föreslagna enkammerssystemet kommer att mista sin direkta betydelse för riksdagens sammansättning, kommer givetvis de politiska partierna att även i fortsättningen ha all anledning att ägna de kommunala valen stort intresse. Man får då liksom hittills två stora valrörelser och det är naturligt, både ur medborgarnas och partiorganisationernas synpunkt, med en fast växling mellan dessa val. Med rörliga valperioder kan riksdagsval och kommunala val t. ex. komma att sammanfalla eller inträffa med endast ett års mellanrum, varefter skulle följa i det första fallet fyra, i det andra fallet tre år utan allmänna val.» Ej heller anser utredningen det vara önskvärt med det engelska systemet, där regeringen normalt äger att själv bestämma valdagen inom en femårsperiod. (Motiven s. 120.)

Utredningen förordar därför, att valperioden i princip skall vara fast. Men för att skapa ökade möjligheter för en regering att utnyttja upplösningsrätten föreslås dock den modifikation, att om urtima val anordnas inom ett år före valperiodens slut, nästa lagtima val inställes. Den valperiod som infaller efter det urtima valet kommer att omfatta en tid av högst fem år. Därigenom underlättas urtima val under det sista året före valperiodens slut, d. v. s. just under den tid då den fasta valperioden annars kan utgöra ett särskilt starkt praktiskt skäl mot urtima val, eftersom enligt gällande bestämmelser nyvalet gäller endast för återstående delen av valperioden. (Motiven s. 119.)

I en särskild reservation yrkar ledamoten herr Wahlund att regeringens befogenhet att besluta urtima val helt bör avskaffas, varigenom valtillfällen och mandatperioder blir helt fasta. (SOU 1963: 16 s. 55—56.)

3. Sammanställning av remissyttranden rörande sambandet mellan riks- och kommunalpolitik samt kommunernas ställning i den nya författningen¹

Denna sammanställning avser icke att utgöra någon fullständig redogörelse för exempelvis remissinstansernas yttranden rörande kammarsystem och valsystem. Anförda yttranden tages i stort sett upp till särskilt omnämnande endast i den mån de mer eller mindre direkt berör den kommunala argumenteringen.

I huvudsak är det landstingens förvaltningsutskott, de landstingsfria städernas stadsfullmäktige, länsstyrelserna, kommunförbunden samt någon utredning, som direkt berört de här aktuella problemen.

I. LANDSTINGENS OCH STÄDERNAS YTTRANDE

Beträffande landstingens förvaltningsutskott och de landstingsfria städernas stadsfullmäktige omfattar dessa kommunala organ 25 förvaltningsutskott samt stadsfullmäktige i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping, summa 29 kommunala remissinstanser.

A dessa 29 instanser har 14, samtliga förvaltningsutskott för landsting, helt avstått från att överhuvud yttra sig över författningsutredningens förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning, de flesta utan någon motivering.

De som helt avstått är förvaltningsutskotten i:

Stockholms läns landsting,
Kalmar läns n:a och s:a landsting,
Älvsborgs läns landsting,
Skaraborgs läns landsting,
Uppsala läns landsting,
Värmlands läns landsting,
Örebro läns landsting,
Kopparbergs läns landsting,
Gävleborgs läns landsting,
Västernorrlands läns landsting,
Jämtlands läns landsting,
Västerbottens läns landsting,
Kristianstads läns landsting.

Således återstår 15 inkomna remissyttranden från de kommunala församlingarna. Dessa remissvar liksom övriga skall här beröras med utgångspunkt från:

¹ A. G. 2. 5. 64. Vid tidpunkten för sammanställningens uppgörande i stencil var samtliga remissyttranden ännu ej inkomna. Den tryckta editionen grundar sig dock på samtliga inkomna remissyttranden.

A. deras inställning till *frågan om det bör finnas något samband i författningen mellan riks- och kommunalpolitik* på så sätt att kommunala församlingar bör utse viss del av riksdagen, alternativt annan form för sådant samband;

B. Deras yttranden rörande *kommunernas ställning i övrigt* i det nya författningsförslaget.

A. Det kommunala sambandet i valordningen

Av de 15 kommunala remissinstanser, som inlämnat yttranden, har följande sju icke ansett sig böra yttra sig eller direkt taga ställning rörande folkrepresentationens uppbyggnad:

Stockholms stad,

Göteborgs stad,

Norrköpings stad,

Kronobergs läns landsting,

Västmanlands läns landsting,

Norrhottens läns landsting,

Blekinge läns landsting.

Stockholms stads stadskollegium hänvisar till Svenska Stadsförbundets yttrande. En minoritet i stadskollegiet (herr Nordin, fru Diesen, hrr Sörensson, Waldemarsson och frk Lundbeck) anslöt sig till en reservation i borgarrådsberedningen av borgarråden Dahlgren, Agrenius, Hjerne och Kyling, vilka ansett att staden bort »understryka att kommunalvalen — på grund av de kommunala angelägenheternas stora betydelse för medborgarna — bör renodlas och sålunda ej sammankopplas med val till riksdagen.»

Norrköpings stad

anför beträffande författningsutredningens uttalande att tvåkammarssystemet medför otillfredsställande inblandning av rikspolitik i kommunala val, att det är vanskligt att avgöra, om denna majoritetens förhoppningar om ändrade förhållanden härutinnan med ett enkamarsystem kommer att infrias. Man finner det dock eftersträfvansvärt med en sådan utveckling men betonar, att det sagda icke innebär något ställningstagande för eller mot enkamarsystem i och för sig.

Kronobergs läns landstings förvaltningsutskott

anför, att »då utskottet är i hög grad tveksamt om vilket system, som är det lämpligaste, anser sig utskottet böra avstå från att taga ställning till frågan om kammarsystemet. I händelse av enkamarsystem har man intet att erinra mot författningsutredningens förslag. I händelse av tvåkammar-

system ansluter man sig till Ahlkvists och Wahlunds modifierade förslag. Någon anledning att nu ändra på valkretsindelningen vid val till första kammaren finns ej på grund av pågående utredningar om länsindelningen.

Västmanlands läns landstings förvaltningsutskott

anför, att om en enkammarriksdag genomföres denna bör väljas genom direkta val utan landstingens medverkan, men att landstingen däremot vid ett bibehållande av tvåkammarriksdag alltjämt bör fungera som valkorporationer för indirekta val till den ena kammaren. I anslutning till det senare alternativet påpekar utskottet, att landstingen icke minst under de senaste åren anförtrotts uppgiften att välja ledamöter i olika statliga eller andra allmänna länsorgan, såsom länsskolnämnden, styrelsen för allmänna försäkringskassan och skogsvårdsstyrelsen.

Norrbottnens läns landstings förvaltningsutskott

har icke funnit anledning till särskilt yttrande beträffande kammarsystemet, men utskottet anser sig böra påpeka, att »tvåkammaralternativet med sex valkretsar naturligtvis skulle innebära en viss belastning med gemensamma valförberedelser m. m. för ett flertal landsting.»

Förvaltningsutskottet i *Blekinge läns landsting* anser sig icke vara berätt att göra något ställningstagande i kammarfrågan. Landstingen kan med den utveckling som sker, riskeras bli mindre lämpade som elektorsförsamlingar, framhåller utskottet.

»Utskottet kan emellertid icke underlåta att samtidigt framhålla att med landstingen som elektorsförsamlingar har förelegat en trygghet för en rekrytering av i kommunala och allmänna spörsmål kunniga och erfarna ledamöter. Man kan därför icke förbise risken av att vid ett ändrat valsystem det kommunala inflytandet kommer att minska i riksdagen.»

För ett direkt samband i valordningen mellan kommunerna och riksdagen har följande fem kommunala instanser uttalat sig otvetydigt:

Göteborgs och Bohus läns landsting:

Tvåkammarssystem (reservation av hrr Gunnar Pettersson, Harald Carlzon, Bertil Bjerek och Erling Andersson till förmån för författningsutredningens förslag).

Östergötlands läns landsting:

(enhälligt) Tvåkammarssystem.

Jönköpings läns landsting:

Majoriteten enkammarssystem med kommunal anknytning. Reservation för tvåkammarstystem.

Malmöhus läns landsting:

En- eller tvåkammerssystem med kommunal anknytning. Blank reservation av hrr Eric Nilsson, Gösta Jönsson, Eric Nelander och Ove Sommelius.

Malmö stadsfullmäktige:

Kommunalt samband genom antingen indirekta eller direkta val i en- eller tvåkammerssystem. Avgjort med votering 34—21. Minoriteten reservation för direkta val till en reformerad riksdag.

Dessutom har *Gotlands läns landstings förvaltningsutskott* anfört, att förespråkare för både en- och tvåkammerssystem i stort sett synas vara ense om att de skäl, som ursprungligen anfördes för tvåkammerssystemet, nu saknar relevans samt att enighet också synes råda om att en snabbare avspeglning i riksdagen av valresultaten är önskvärd. Utskottet anför att skiljaktiga meningar råder beträffande riksdagens organisation och sättet för utseende av riksdagsmän. Utskottet anför slutligen:

»Eftersom det får anses synnerligen angeläget, att en så viktig fråga som en författningsreform i möjligaste mån kan lösas i enighet, synes det vara nödvändigt, att de olika frågorna i samband därmed blir föremål för ytterligare diskussioner och överväganden. Därvid bör särskild vikt fästas vid frågan, huruvida tillräckligt starka skäl kan förebringas för att ändra på nuvarande kammerssystem.»

Av de 15 kommunala remissinstansernas svar har två inneburit ett *avståndstagande från nuvarande system med landstingens medverkan vid val av riksdagens första kammare*, nämligen yttrandena från förvaltningsutskotten i *Södermanlands läns landsting* och *Hallands läns landsting*. Beslutet i Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott fattades efter votering med röstsiffrorna 7 mot samband och 6 för, samt 1 ledamot som avstod. Beslutet i Hallands läns landstings förvaltningsutskott var enhälligt.

Motiveringar för kommunalt samband

Av de instanser som uttalat sig för ett kommunalt samband har bl. a. följande synpunkter anförts.

Göteborgs och Bohus läns landsting

förklarar, att »sambandet mellan den kommunala verksamheten och riksdagen har varit av stor betydelse för såväl kommunerna som riksdagen». Landstingens medverkan som valkorporation för första kammaren har bidragit till att allmänhetens intresse för landstingen stimulerats och till högt valdeltagande i kommunalvalen vilket ur demokratisk synpunkt anses önskvärt.

Östergötlands läns landsting

anför att elektorsinstitutionen för val till riksdagens första kammare har en stor politisk betydelse genom dess allsidiga sammansättning av väl kvalificerade kommunala förtroendemän och genom ledamöternas personliga kännedom om de skilda valkandidaterna. »Genom förslaget om enkammar-system skulle landstingen helt komma att förlora sitt betydelsefulla inflytande på rikspolitiken. Tvåkammar-systemet har givit intresse för landstingsmannavalen, god politisk stabilitet, och första kammaren utgör »genom sammansättning och mandattidens längd en välgörande balans i rådande tvåkammar-system eller parlamentariska statsskick.»

Jönköpings läns landsting

förklarar:

»En av orsakerna till att vi i vårt land undgått tvära politiska kastningar och genomgått en lugn utveckling är utan tvekan, att vi kunnat förena den politiska demokratin med en effektiv och väl genomförd kommunal demokrati. Då riks- och kommunalpolitiken anknutits till varandra genom att landstingen äro valkorporationer till första kammaren har här ett samband skett, som saknar motsvarighet i andra länder. Förvaltningsutskottet anser det ytterst viktigt, att detta samband mellan riks- och kommunalpolitik bevaras och om möjligt stärkes.»

Enligt utskottet bör en ny författning spegla det svenska samhällets särart:

»En viktig del av den svenska demokratin utgöra landstingen och kommunerna. Om de kommunala valen sjunka ned till betydelselöshet, riskerar man att få en icke önskvärd splittring både på primärkommun- och landstingsplanen med fara för att medborgarnas intresse för dessa organs viktiga funktioner minskar. Allt talar enligt förvaltningsutskottets mening för att man söker en lösning i författningsfrågan, som ger riksdagen ett effektivare arbetssätt, med bland annat inskrivning av parlamentarismen i grundlagen men också att man ser till, att den kommunala demokratin be-redes möjlighet att ytterligare utvecklas.»

Malmöhus läns landsting

framhåller att man önskar »betona värdet av att sambandet mellan riks- och kommunalpolitiken bibehålles.»

Malmö stad

förklarar att »det är önskvärt att i lagstiftningen om det nya statsskicket möjligheterna att påverka rikspolitiken bevaras för dem, som svarar för kommunernas verksamhet.»

Minoriteten inom Södermanlands läns landsting

uttalar, att beträffande de av författningsutredningen föreslagna regionvalen, »har den enskilde väljaren icke nämnvärt större möjlighet att bedöma effekten av sin röst vid ett regionval än vid ett indirekt val.» Det anses också vara en fördel, att utgången av landstingsvalen är förbunden med

den nuvarande möjligheten att landstingen i egenskap av elektorsförsamlingar kan påverka skeendet även i sådana sammanhang som inte direkt gäller landstinget. Ingen olägenhet föreligger med rikspolitiska inslag i kommunalvalen. Tvärtom stimuleras därigenom valdeltagandet. Därför bör landstingen bibehålla nuvarande funktion som valkorporation vid riksdagsval.

Motiveringar mot kommunalt samband

Av dem som uttalat sig mot kommunalt samband i valordningen till riksdagen har detta av *Södermanlands läns landsting* motiverats med att direkta val ur demokratisk synpunkt är överlägsna och bättre anpassade till vår tids samhälle. Landstingens roll som valkorporation till första kammaren har ej positivt påverkat deras egentliga arbetsuppgifter utan är ett »irrationellt inslag i landstingens verksamhet, vilket därtill inte sällan framkallat onödig irritation mellan partier och personer och därigenom negativt påverkat samarbetet på det kommunala planet.»

Denna befattning med riksdagsval torde ej heller, menar utskottet, ha stärkt landstingens ställning till riksdagen. Landstingspartiet anses starkare i andra kammaren än i den första. Personalunionen mellan riksdag och landsting kommer att bestå även om landstingens elektorsuppgifter upphör. Förutsättningen härför är emellertid att den nya riksdagen får en sådan konstruktion och storlek, att skäligt antal ledamöter av densamma även i fortsättningen har möjlighet att deltaga i kommunalt arbete.

Utskottet anser också, att det snarast är en fördel, att de kommunala valen inte får en så stark rikspolitisk prägel, att de lokala problemen helt kommer i skymundan. Farhågorna för lågt valdeltagande finner man överdrivna med tanke på landstingens allmänna arbetsuppgifter. Erfarenheterna från grannländerna anses också visa, att de isolerade kommunalvalen får allt större betydelse som »rikspolitiska opinionsyttringar» mellan riksdagsvalen. »Man kan också räkna med att de senare vid direkt avgörande val till en kammare kommer att tilldra sig ett ökat intresse och att detta i sin tur får positiva återverkningar på deltagandet i de kommunala valen.»

Hallands läns landsting

anför att genom tvåkammarriksdagens konstruktion har landstingsvalen en rikspolitisk funktion, vilket torde vara en starkt bidragande orsak till att landstingsvalen givits en framträdande rikspolitisk prägel, och att propagandan i ringa grad handlar om landstingsfrågor.

»Från landstingssynpunkt är det angeläget, att alla tillfällen att sprida information och stimulera till debatt om den landstingskommunala självstyrelsen och dess innehåll tillvaratas. Om landstingsvalen icke ha någon rikspolitisk karaktär, minska anledningarna till att i samband med valen diskutera och informera om rikspolitiska frågor och landstingsfrågorna skulle få större möjlighet att framföras i debatten.»

Från dessa utgångspunkter har utskottet anslutit sig till förslaget om enkammarriksdag, förklarar förvaltningsutskottet i Hallands läns landsting, som vidare säger sig vara medvetet om att vad som här anförts såsom underlag för en enkammarriksdag är ett perifert argument, men från landstingssynpunkt anses det långtifrån betydelselöst.

Formen för den kommunala anknytningen

Överlag förordas av dem, som är positiva till ett kommunalt samband i valordningen, att denna åstadkommes som nu genom att landstingen och de landstingsfria städerna utser viss del av riksdagen. Endast *Malmö stad* har antytt, att man inte direkt uttalat sig för indirekta eller direkta val.

Östergötlands läns landsting uttalar sig för tvåkammerssystem av nuvarande utformning, och *Göteborgs och Bohus läns landsting* för ett reformerat tvåkammerssystem. *Jönköpings läns landsting* uttalar, att det även i ett enkammersystem borde vara möjligt att behålla sambandet mellan kommunala och rikspolitiska val, genom att landstingen skulle få välja exempelvis en tredjedel av kammarens ledamöter. Två reservanter i utskottet förordar tvåkammerssystem enligt Ahlkvist-Wahlunds förslag.

Malmöhus läns landsting tar icke ställning till en- eller tvåkammerssystem, utan bara för att landstingen skall utse som förut en viss del av riksdagen. Ej heller *Malmö stad* tar ställning för en- eller tvåkammerssystem, bara för ett kommunalt samband.

Minoriteten i Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott anser att sambandet kan markeras genom antingen Ahlkvist-Wahlunds alternativ, eller genom en första kammare med fyra års mandatperiod och omedelbart val efter kommunalvalen. Endast om en enkammarriksdag icke medför en mindre arbetsduglig riksdag kan man förordas enkammersystem.

B. Yttranden rörande kommunernas ställning i övrigt

De kommunala remissinstanserna tar härvidlag upp frågan om begreppet *kommunal självstyrelse* och dess införande i grundlagen samt om *den kommunala beskattningsrättens grundlagsskydd*.

Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott anser, att även innebörden av begreppet »kommunal självstyrelse» bör på något sätt definieras i själva grundlagen. Det räcker ej med omnämnandet i FRF 1 kap. 1 §.

Blekinge läns landstings förvaltningsutskott efterlyser bland de i regeringsformen intagna grundläggande fri- och rättigheterna den kommunala beslutanderätten.

Hallands läns landsting anser att det är viktigt, så som författningsutredningen föreslagit, att »den kommunala självstyrelsen ingår som en med det parlamentariska statsskicket likvärdig del i definitionen av folkstyrelsen.» Utskottet anser, att såvitt utskottet kan bedöma bör med denna for-

mulering det teoretiska problemet om den kommunala självstyrelsens grund och ursprung vara löst: det kan icke sägas bestå i att statsmakterna avstått en eller annan del av sitt kompetensområde till kommunerna — primärkommuner och landstingskommuner — utan lagtexten synes ange att den är ett direkt utflöde av folkstyrelsen.»

Men stadgandet anger dock ej vad den kommunala självstyrelsen i praktiken kan och skall innebära, påpekar utskottet. Enligt motiven accepteras termen kommunal självstyrelse som honnörssord, och begreppets innehåll kommer alltfört att regleras genom lagstiftning. Detta inser också förvaltningsutskottet är nödvändigt, och att bestämmelser om den kommunala kompetensen icke hör hemma i regeringsformen:

»Utskottet vill emellertid med vad här sagts understryka, att det praktiska problemet att infoga den kommunala självstyrelsen som en med det parlamentariska statsskicket likvärdig del av den svenska folkstyrelsen icke är alldeles lättlost.»

Den kommunala *självbeskattningsrättens* inskrivande i grundlagen kräves av *Stockholms, Göteborgs, Malmös och Norrköpings* städer samt av förvaltningsutskotten i *Södermanlands läns landsting* och *Blekinge läns landsting*. Det hänvisas till en framställning av Svenska Stadsförbundet i frågan.

Dessutom understryker *Göteborgs stad* det angelägna i att kommunerna beredes tillfälle att yttra sig i frågor som är av vikt för kommunerna innan proposition avges, exempelvis genom kommunförbunden. Man anser, att riksdagen i några fall har fattat beslut, utan att kommunerna beretts tillfälle att yttra sig, exempelvis nöjesskattens slopande. Konsekvenserna av sådana beslut kan bli mycket kännbara för kommunernas ekonomi, anser Göteborgs stad.

II. LÄNSSTYRELSEARNAS REMISSUTLÅTANDEN ANG. DET KOMMUNALA SAMBANDET OCH KOMMUNERNAS STÄLLNING I DET NYA FÖRFATTNINGSFÖRSLAGET

Av dessa 25 remissinstanser har länsstyrelsen i Kristianstads län, i sitt utlåtande icke alls berört kammarsystemet eller valsystemet, och länsstyrelsen i Jämtlands län intar en odeciderad hållning till problemet.

Av de återstående 23 har 14 länsstyrelser med något varierande skärpa tillstyrkt övergång till enkammarsystem utan kommunalt samband. Den kommunala aspekten har dessa länsstyrelser dock icke berört i detta sammanhang. Ytterligare en länsstyrelse, Västerbottens län, har anslutit sig till renodlat enkammarsystem med en viss argumentering för att det vore en fördel ur kommunal synpunkt. Åtta länsstyrelser rekommenderar eller är beredda att acceptera ett kammarsystem med fortsatt kommunalt samband genom landstingens och de landstingsfria städernas medverkan vid val av riksdagen. Av dessa avger tre i sammanhanget en relativt utförlig prin-

cipiell argumentering rörande värdet av samband mellan riks- och kommunalpolitik.

Av de länsstyrelser, som är för fortsatt kommunalt samband, uttalar sig fyra närmast för enkammarsystem med kommunal anknytning, nämligen länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus län, Östergötlands län, Jönköpings län och Blekinge län. Fortsatt tvåkammarsystem, på olika sätt modifierat, förordas av tre länsstyrelser, (Gotlands län, Örebro län och Kopparbergs län).

Länsstyrelsen i Malmöhus län tar ej direkt ställning för en- eller tvåkammarsystem, men förordar att viss del av riksdagen utses av kommunala elektorerna via landstingen och de landstingsfria städerna. Länsstyrelsen i Malmöhus län önskar en närmare utredning om kammarsystemet.

Motiveringar för renodlat enkammarsystem utan kommunal anknytning

De länsstyrelser som förordar ett enkammarsystem i enlighet med författningsutredningens riktlinjer gör det i regel utan särskilda argumenteringar, och i sådana fall relativt kortfattat.

Länsstyrelserna i *Stockholms län, Uppsala län, Kronobergs, Kalmar, Hallands, Älvsborgs, Skaraborgs, Västmanlands och Västerbottens län* anför egna eller instämmer i författningsutredningens *principiellt parlamentariska skäl* för enkammarsystem, medan *överståthållarämbetet i Stockholm* samt länsstyrelserna i *Västernorrlands och Norrbottens län* anför mer *funktionella skäl* för enkammarsystem.

Länsstyrelsen i Stockholms län anser dock att spørgsmålet om enkammarriksdagens sammansättning inte är slutgiltigt löst, utan menar att bl. a. storleken behöver närmare prövas. Förslaget anses icke heller vara något renodlat enkammarsystem utan fastmera ett slags kompromiss mellan ett rent enkammarsystem och ett tvåkammarsystem av traditionell svensk typ.

Länsstyrelsen i Kronobergs län anser att inga fördelar längre föreligger med ett tvåkammarsystem, bara nackdelar. Genom olika valresultat från olika tider kan kamrarna uppvisa avvikelser i fråga om partisammansättningen, vilket är ägnat att skapa parlamentarisk osäkerhet och försvåra en handlingskraftig regeringspolitik. »*Det är dock icke eftersläpningen i opinionens ålder hos första kammaren som är den största olägenheten. Den mest betydande svagheten i det nuvarande systemet ligger däri att väljarnas suveränitet på valdagen begränsas. De allmänna och direkta valen blir icke helt och fullt avgörande för riksstyrelsen. Det bör skapas garantier för att hela den beslutande församlingen blir ett direkt uttryck för folkviljan på valdagen. En sådan direkt parlamentarism kräver en enkammarriksdag.*»

Länsstyrelsen i Älvsborgs län anser kritiken mot tvåkammarsystemet »tungt vägande». *Länsstyrelsen i Västmanlands län* anser att »det enda

system som representerar fullständig demokrati, är enligt länsstyrelsens mening en enkammarriksdag, utsedd enbart genom direkta och samtidiga val, efter en enhetlig valmetod, så konstruerad, att den återspeglar förekommande meningsriktningar bland väljarna i bästa möjliga proportionallitet. Varje avvikelse från detta system kan sägas vara en avvikelse från demokratiens princip, oavsett med vilka praktiska behov den motiveras. I avseende å kammarsystemet vill länsstyrelsen helt ansluta sig till utredningsmajoritetens förord för enkammarsystem och dess kritik av tvåkammarsystemet.»

Länsstyrelsen i Västerbottens län anser att tvåkammarsystemet är föråldrat: »Otvivelaktigt medför ett enkammarsystem, där folkviljan mera omedelbart slår igenom, det samspel mellan folkopinionen och statsorganen, som man gärna vill se i en modern demokrati, varför enkammarsystem bör införas. Tillskapas en dylik riksdag minskar också inslaget av rikspolitik vid kommunalvalen. Uppfattningen om lämpligheten och värdet av den utveckling, som skett härvidlag, kan givetvis skifta men otvivelaktigt har denna utveckling inneburit, att vid dessa val de kommunala spörsmålen kommit att skjutas åt sidan till förmån för mera allmänpolitiska sådana.»

Motiveringar för kommunalt samband i valordningen till riksdagen

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län framhåller i sitt förord för fortsatt kommunalt samband, att när författningsutredningen valde att skriva en helt ny författning, hade det varit värdefullt, om utredningen härvid låtit författningen spegla de grundläggande dragen av Sveriges samhällsskick. Bortsett från den allmänna rösträtten har tvenne genomgripande förändringar ägt rum i statsskicket sedan 1809, påpekar länsstyrelsen, nämligen parlamentarismen och det offentliga livets pågående kommunalisering.

Av dessa förändringar har utredningen tagit konsekvenserna endast till parlamentarismen:

»Den andra stora förändringen har däremot satt föga spår i författningen. Kommunerna kunde inte gärna ingå som ett konstitutionellt element i 1809 års författningskomplex, enär de vid konstitutionens tillkomst icke existerade. Författningen av år 1809 skapade en balans mellan medborgarnas ombud och ämbetsmannastaten, representerad av konungen. Genom tillkomsten av kommunerna, en lagfäst kommunal självstyrelse och utbyggnaden av kommunernas verksamhet bröts den statliga byråkratins monopol på offentlig förvaltning. I dag torde den offentliga förvaltningens göromål till ca 60 % ligga hos kommunerna. Den snabba utvecklingen av den kommunala aktiviteten är i själva verket ett grundläggande drag i dagens politiska liv. En svensk författning av i dag, som icke ger kommunen en central ställning i statsskicket, kan knappast göra anspråk på att ge ett adekvat uttryck för den svenska medborgarens fri- och rättigheter: den

kommunala självstyrelsen med dess rika möjligheter att utforma för livet väsentliga förhållanden — skolor, bostäder, stadsplanering, sjukvård — kan betraktas som kärnan i vår demokrati. Sannolikt kommer utvecklingen på detta område att fortskrida efter de linjer, som den nu följer. Inom den offentliga sektorn av vårt samhällsliv spela sålunda de kommunala förtroendemännen en mycket betydelsefull roll. »Lantregeringen» utvecklas i den riktningen, att medborgarinflytandet där ökar. Länsstyrelserna är där icke längre det enda regionala organet: länsarbetsnämnden, lantbruksnämnden och länsbostadsnämnden äro sidoordnade organ.»

Genom dessa ökade befogenheter för kommunerna har en stark decentralisering skett av beslutsfunktionerna, påpekar länsstyrelsen vidare, som föreslår, att författningsutkastet icke i sin nuvarande form blir föremål för riksdagsbehandling. I den mån förändringar erfordras kan det ske genom ändring av gällande riksdagsordning.

Riksdagens sammansättning enligt utredningens enkammaralternativ medför att det hittillsvarande, beträffande första kammaren rådande valrättsliga sambandet med sekundärkommunerna och de landstingsfria städerna försvinner, säger länsstyrelsen. Med hänsyn till den centrala ställning som kommunerna intaga i det nuvarande statsskicket, anser länsstyrelsen att detta samband bör på något sätt bevaras och i viss utsträckning komma till användning även i fråga om utseende av ledamöterna av en kammare.

Länsstyrelsen i Jönköpings län

erinrar om att författningsutredningen anser att den nuvarande parlamentarismen i stort sett fungerat väl. Men någon analys av parlamentarismens väsen har man ej egentligen utfört. Vilken som helst parlamentarisk regeringsförankring synes kunna accepteras enligt utredningen. »Förhållandet mellan läget i parlamentet och den politiska situationen bland folket sådan denna konstituerats t. ex. i ett kommunalval har ej diskuterats ur parlamentarisk synpunkt. Allt detta är av största betydelse, då utredningen lägger viktiga moment i fråga om parlamentarismens funktion i krissituationer i Konungens hand.» Därför önskar länsstyrelsen en noggrannare analys av vad som menas med parlamentarismens principer.

Länsstyrelsen påpekar också härvidlag sammanhanget med konungens enligt grundlagsförslagets rätt att entlediga statsråd eller hela ministären:

»Ett motiv för entledigande, som i brist på utläggning knappast kan anses stridande mot den föreslagna grundlagens anda (jfr förslaget till regeringsform I: 1 och vad som ovan sagts om opinionsutslag i exempelvis kommunalval) är att Konungen icke anser regering och riksdagsmajoritet representativ för den rådande folkopinionen helt allmänt eller i någon väsentlig fråga. Han synes då enligt utredningen kunna utan att handla i strid med grundlagen entlediga regeringen, utse en »egen» statsminister och genom denne (oberoende av eventuell misstroendeförklaring) få nyval till stånd mot den förut sittande regeringens och den rådande riksdagsmajoritetens

vilja. Länsstyrelsen vill ifrågasätta, om detta är en tillfredsställande ordning och avser härvid även det formella förfarandet att även denna fråga handläggas av Konungen vid sidan av konseljen.»

Länsstyrelsen anför, att nuvarande tvåkammerssystem har vissa brister, bl. a. den dubbla handläggningen och eftersläpningen, men fortsätter:

»Å andra sidan har vårt tvåkammerssystem också positiva sidor. I vissa lägen kan en viss eftersläpning beträffande första kammaren vara en välbehövlig regulator. Den nuvarande partiellt rikspolitiska prägeln på landstingsvalen och valen till fullmäktige i fristäderna måste också betraktas som en fördel, därför att den ökar intresset för dessa val och manifesterar det samband som måste anses råda mellan kommunal- och rikspolitik.»

Enligt länsstyrelsen kan dock åtskilliga olägenheter tagas bort i nuvarande kammersystem. Valperioden kan minskas till fyra år och omedelbart val ske till första kammaren från landstingen efter kommunalvalen. Den gemensamma voteringen kan utvidgas, och samtidiga behandlingen avskaffas. Första kammarens befogenheter kan också skäras ner.

»Måhända vinnes dock den bästa lösningen med ett enkammerssystem som i sig innesluter så många av tvåkammerssystemets fördelar som möjligt. Enligt länsstyrelsens mening bör ytterligare utredas även möjligheterna för en sådan lösning. Det av Jönköpings läns landstings förvaltningsutskott föreslagna systemet att låta landstingen i stället för de av utredningens majoritet föreslagna regionerna välja viss del av enkammarledamöterna synes därvid vara värt allt beaktande.»

Frågorna om valsystem och kammersystem bör närmare prövas. Beträffande själva valet vill länsstyrelsen understryka vikten av att riksdags- och kommunalval icke hålles samtidigt. Bortsett från praktiska komplikationer skulle en sådan ordning i allt för hög grad ge kommunalvalen en rikspolitisk prägel.

Länsstyrelsen i Malmöhus län

anser att vissa problem föreligger med nuvarande tvåkammerssystem, den långa eftersläpningen och de praktiska olägenheterna. Men utredningens skäl för övergång till renodlat enkammersystem anses ej bärande. Det är enligt länsstyrelsen ej tillräckligt undersökt, hur rekryteringen skulle bli till en kammare med ett väsentligt mindre antal riksdagsmän »i ett skede, då inslagen av massmedia blir allt större även rörande de allmänna valen och riksdagens verksamhet.» Att ett sådant enkammersystem som det föreslagna skulle komma att i stor utsträckning rekryteras av personer med kommunal erfarenhet kan ej anses styrkt. Det föreslagna systemet skulle därjämte innebära, att man överger den rådande ordningen med allmänna val vartannat år, vilka kan få verkningar i fråga om riksdagens sammansättning, och en central fråga i detta sammanhang rör de konsekvenser, som ett genomförande av det föreslagna enkammersystemet kan få med av-

seende å det intima samband mellan riks- och kommunalpolitik, som existerar genom det nuvarande tvåkammerssystemet.

»Det indirekta samband, som nu finns mellan kommunalvalen och första kammarens sammansättning, torde ha stor betydelse då det gäller att befästa sambandet mellan riks- och kommunalpolitik. Genom denna sammankoppling får riksdagen kontakt även med kommunernas problem och den statliga politikens konsekvenser för kommunerna. De frågor, som är föremål för de kommunala församlingarnas verksamhet, är numera ofta av den art, att de även måste betraktas i sitt rikspolitiska sammanhang. Enligt länsstyrelsens mening bör även i ett reformerat system för riksdagsvalen och riksdagsrepresentationen sambandet mellan riks- och kommunalpolitik bevaras och en sådan ordning väljas, att en viss del av riksdagens ledamöter utses av kommunala elektor, valda i de allmänna kommunala valen. Det synes därvidlag vara lämpligt, att landstingen och de landstingsfria städernas stadsfullmäktige alltjämt fungera som valkorporationer.»

Länsstyrelsen påpekar, att detta samband är bevarat i utredningens tvåkammaralternativ, men detta förslag har svagheten med en alltför stor eftersläpning. Därför anser sig länsstyrelsen icke kunna ansluta sig till något av de föreliggande alternativen utan menar, att problemen rörande riksdagens kammersystem »bör göras till föremål för ytterligare utredning, vid vilken de betydelsefulla frågorna om relationerna mellan staten och kommunerna och konsekvenserna med hänsyn till kommunalvalen närmare beaktas.»

Länsstyrelsen i Östergötlands län

påpekar beträffande utredningens regionval, att dessa bäst synes lämpade för att åstadkomma en riksproportionell utjämning. Men om man vill därmed skapa förutsättningar för en fast majoritetsbildning förefaller systemet väl omständligt: »Andra och enklare tillvägagångssätt torde erbjuda sig härför. Som exempel kan nämnas möjligheterna att anordna elektorval för utseende av viss del av enkammarledamöterna i analogi med vad nu gäller för förstakammarvalen.»

Länsstyrelsen i Gotlands län

ansluter sig till tvåkammerssystem framförallt med hänsyn till behovet av kontinuitet i statsskicket. Stabiliteten i den politiska åsiktsbildningen kan ej anses för given. »Det är långt ifrån säkert, att den opinion som bildats under intryck av färska händelser har någon varaktighet. Det är tvivelaktigt, om denna opinions företrädare skall släppas fram till makten, innan man vet att dess framgång ej enbart berodde på en tillfällig stämning just vid valtillfället.»

I jämförelse med förhållandena under 1900-talets första tredjedel, då landet hade täta regeringsskiften, är förhållandena nu icke jämförbara, då statsmaskineriet nu har en helt annan omfattning och påverkan på det ekonomiska livet och människornas levnadsförhållanden.

»Den planering på längre sikt som fördenskull behöves kan knappast fullföljas om regeringar med olika politisk grundsyn följer tätt efter varandra. Folkets i val uttryckliga vilja måste givetvis respekteras, men det kan enligt länsstyrelsens mening icke med fog påstås kränka den demokratiska ordningen, om vid sidan av den direktvalda andra kammaren ställes en första kammare som en stabiliserande faktor i det politiska spelet. Stabiliserings-effekten kan sägas ha gjorts för stark i vår nuvarande första kammare. Det förslag som framlagts av utredningens minoritet innebär en betydande mildring av denna effekt, vars verkan kan sägas vara att ge den odelade makten åt en ny regim först om dess opinionsunderlag visar en åtminstone tvåårig beständighet. Det må dock icke fördöljas att i vissa lägen regeringsproblemet kan bli svårlöst om majoriteten i de båda kamrarna ligger på olika händer.»

I jämförelse med kontinuitetsargumentet anses övriga argument av mindre vikt. Närmast synes övriga skäl tala för enkammarssystem, men med tanke på behovet av att ge större stadga åt det politiska skeendet, förordar länsstyrelsen tvåkammarssystem i stort sett efter hrr Ahlqvists och Wahlunds alternativ.

Länsstyrelsen i Örebro län

anser, att starka skäl talar för fortsatt tvåkammarssystem och åberopar i huvudsak de skäl som Ahlqvist-Wahlund anfört i utredningen. Därjämte framhålles, »att vid tvåkammarssystemet genom de därmed förbundna indirekta val möjlighet föreligger att tillföra riksdagen ledare för större företag eller andra värdefulla liknande krafter, som icke har tillfälle eller önskar delta i en valstrid.»

Länsstyrelsen i Kopparbergs län

anser att skäl kan anföras både för enkammarssystem och tvåkammarssystem. Numera torde man icke kunna åberopa skälet mot första kammaren, att denna blivit en broms mot en önskvärd reformpolitik. Man kan icke heller bortse från det värde som ligger i första kammarens kontinuitetsbevarande uppgift, även om denna uppgift numera förlorat åtskilligt av sin betydelse. »Den kvardröjande sammansättningen av kammaren kan vara en utjämnande faktor i tider av snabba och tillfälliga omkastningar inom opinionen.» Länsstyrelsen anser dock, att eftersläpningen bör kunna begränsas, och anför vidare, att genom de indirekta valen till första kammaren tillföres riksdagen och riksdagsarbetet även personer, »som visserligen kanske ej ha samma omedelbara attraktivitet på väljarna, men som representerar kunskaper, intressen och riktningar i samhället, som det kan vara av värde att få företrädna i riksdagen.»

De skäl som anförts och redovisats till förmån för förslaget att ersätta båda kamrarna med en enda ny kammare, säger sig länsstyrelsen funnit vara i mycket beaktansvärda och av betydande intresse men ej totalt av en

sådan behörighet att länsstyrelsen anser sig för närvarande böra förorda ett frågående av den nuvarande uppbyggnaden av folkrepresentationen.

Länsstyrelsernas yttranden rörande kommunernas ställning i övrigt

Inskrivning av *den kommunala självstyrelsens princip* i grundlagen förordas av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län samt Jämtlands län. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län erinrar dock i detta sammanhang om vad man i övrigt anfört rörande kommunernas ställning i författningen.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län anser dock, att FRF 1 kap. 1 § oblandat bör avhandla statsorganens uppbyggnad och verksamhet, och den finner det tveksamt, om utövandet av den kommunala självstyrelsen »verkligt kan anses höra till statsskickets grunder och ifrågasätter således om icke vad härom säges i 1 § bör utgå.»

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser, att hela § 1 i 1 kap. FRF bör utgå, då särskilda regler för statsskickets karaktär av folkstyrelse icke behövs. Länsstyrelsen understryker, att i en stat som icke är förbundsstat, intar parlamentet den principiellt ledande ställningen. De tankar som stundom anförts för att göra landstingen till ett slags länsparlament finner därför länsstyrelsen främmande för vårt nuvarande statsskicks grunder. Ett sådant förslag kan icke genomföras utan ytterligare grundlagsrevision.

Överståthållarämbetet samt länsstyrelsen i Malmöhus län förordar att den *kommunala beskattningsrätten* inskrives i regeringsformen.

Öä i *Stockholm* avstyrker rörliga mandatperioder med hänsyn till att rytmen i förhållande till kommunalvalen rubbas och störningar i riksdagsarbetet kan befaras.

III. ÖVRIGA YTTRANDE

Av kommunförbunden har *Svenska Stadsförbundet* och *Svenska Kommunförbundet* icke ansett sig böra behandla eller taga ställning till folkrepresentationens uppbyggnad eller valsättet.

Svenska Landstingsförbundets styrelse har icke heller ansett sig böra taga ställning till dessa frågor. Men styrelsen framhåller likväl att riksdagen genom landstingens roll som valkorporation till första kammaren tillförts en rad i kommunala värv skolade ledamöter. »Ett slopande av landstingens valrätt, vilket blir följderna av ett enkammersystem, kan befaras leda till, att det kommunala inflytandet i riksdagen i betydande grad kommer att minska och att riksdagens ledamöter ej i samma utsträckning som tidigare ha blivit förtrogna med de viktiga samhällsproblem som handläggas av primärkommunerna och landsting.» Styrelsen säger sig dock vara väl medveten om att förevarande frågor i första hand måste bedömas ur andra synpunk-

ter: »Beaktas bör emellertid därvid, att landstingen för sin verksamhet äro beroende av ett starkt medborgarintresse. Det är därför ur landstingssynpunkt ett vitalt intresse, att de lagar och förordningar, som reglera riksdagens sammansättning och verksamhet, bli så utformade, att de äro ägnade att vidmakthålla och vidareutveckla detta medborgarintresse.»

Svenska Kommunförbundet tillstyrker utformningen av ingressen i FRF 1 kap. 1 § om den kommunala självstyrelsens betydelse för vårt demokratiska statsskick. Detta tillstyrkes också av *besvärssakkunniga, Svea hovrätt* anser, att kommunernas ställning bör regleras i regeringsformen.

Svenska Stadsförbundet, Svenska Landstingsförbundet, Svenska Kommunförbundet samt hovrätten för Västra Sverige förordar, att grundlagsskydd ges åt den kommunala beskattningsrätten. *Svea Hovrätt* anför, att utformningen av bestämmelserna i FRF 1 kap. 8 § om att beskattningsrätten utövas av riksdagen är missvisande, då intet säges om den kommunala beskattningsrätten.

1955 års valutredning

framhåller vissa tekniska synpunkter på sambandet mellan riksdags- och kommunalval. Författningsutredningens förslag till valsysteem får som följd, anför valutredningen, att man får två vitt skilda valsysteem att tillämpa, det ena vid riksdagsval och det andra vid kommunalval. Detta måste få besvärande konsekvenser bl. a. för den enskilde medborgaren, och för valutredningen framstår det som i det närmaste självklart, att valen till riksdagen och kommunalvalen skall ske under i allt väsentligt samma former.

Valutredningen anför också kritiska synpunkter på författningsutredningens förslag till i vissa avseenden rörliga valperioder. Urtima val har ansetts bli alltför koncentrerat till vissa bestämda frågor, och »den regelbundna växlingen mellan riksdagsmannaval och kommunala val, som gällande valordning bygger på, innebär bestämda fördelar.» Problemen om valperioderna och därmed sammanhängande frågor har ej tillräckligt uppmärksamats, menar valutredningen, och kritiken mot rörliga perioder anses fortfarande bärkraftig. Ej heller författningsutredningens modifierade förslag undgår samma invändningar som träffats tidigare förslag.

Regeringsrådet Hjerns tilläggsyttrande till RR:s remissvar.

Regeringsrådet avstyrker olika valsysteem vid riksdags- och kommunala val, vilket skulle vålla irritation och ökad kassation av valsedlar. Skäl att frångå fasta valperioder förefinnes ej heller enligt Hjern. Beträffande kamarsystemet anser regeringsrådet, att utredningen alltför ensidigt inriktat sig på spørsmålet om en eller två kamrar. Även andra tvåkammaralternativ med olika karaktärsskillnad mellan kamrarna bör prövas och kan vara värda en mera utförlig undersökning än den utredningen åstadkommit.

Hjern framhåller också faran med ett så starkt reducerat antal riks-

dagsmän som en sänkning till 290 innebär. Därigenom anses en utveckling mot fler yrkespolitiker i riksdagen alltför mycket främjas. Tendensen mot en successiv ökning av antalet yrkespolitiker är alldeles klar enligt Hjern.

Beträffande kommunalvalens karaktär i ett enkamarsystem av den föreslagna typen framhåller regeringsrådet Hjern, »att detta med all sannolikhet kommer att få till följd att kommunalvalen för framtiden får radikalt förändrad karaktär.»

»I och med bortfallandet av motiven för att ge kommunalvalen en rikspolitisk prägel, får man nämligen räkna med att dessa val kommer att i högst betydande grad förlora i intresse och att valdeltagandet till följd härav kommer att på ett uppseendeväckande sätt sjunka (jfr det låga valdeltagandet i valen till de kyrkliga representationerna). Föreställningen att de kommunalpolitiska frågorna i stället skulle träda i förgrunden och kunna fånga upp intresset torde knappast ha fog för sig.»

Sveriges Konservativa Studentförbund

anför i en inkommen skrift (ej remiss) skäl för enkamarsystem, som berör problematiken kring sambandet riks- och kommunalpolitik. Förbundet framhåller, att lämpligheten av att sammankoppla rikspolitik och kommunalpolitik kan diskuteras: »De förtroendemän som utses vid ett kommunalt val skall i första hand besluta i frågor, som rör kommunen och inte befatta sig med rikspolitiken. Uteslutet är inte, att om man vid kommunalvalen mera tog upp problem, som rörde kommunen, skulle man på detta sätt kunna öka intresset för kommunala frågor och därmed vitalisera demokratien överhuvud. Rent »kommunala» partier skulle lättare kunna uppstå genom ett dylikt arrangemang. Att ett bibehållande av FK skulle, som på sina håll antytts vid flera tillfällen, verka stärkande för demokratien är alltså mycket tveksamt. »Det finns ej heller någon anledning att tänka sig en kommunalvald kammare av annan typ anser förbundet. Skulle de flesta riksdagsmän någon gång i framtiden vara utan kommunala uppdrag, något som verkar mycket osannolikt, borde ändock kontaktbehovet mellan stat och kommun kunna ordnas utan några speciella arrangemang.»

4. Det relativa valdeltagandet i folketingsval och kommunala val i Danmark 1909—1962³

Valdeltagandet 1909—1962*

	Folke- tings- valg	Kom- mune- valg ²		Folke- tings- valg	Kom- mune- valg ²
1909 ¹	71,1	63,8	1937	—	79,0
1913 ¹	75,0	66,9	1939	79,2	—
1917 ¹	—	63,6	1943	89,5	176,2
1918 ¹	75,4	—	1945	86,3	—
1920, I ¹	80,5	—	1946	—	80,5
1920, II ¹	74,7	—	1947	85,8	—
1920, III	76,7	—	1950	81,9	81,6
1921—22	—	77,7	1953, I	80,8	—
1924	78,6	—	1953, II	80,6	—
1925	—	76,3	1954	—	72,0
1926	76,5	—	1957	83,7	—
1929	79,7	78,9	1958	—	76,6
1932	81,5	—	1960	85,8	—
1933	—	80,2	1962	—	74,4
1935	80,7	—			

* J. Jeppesen och P. Meyer: Sofavælgere. 1964. s. 12.

¹ Uden Sønderjylland. Ved folketingsvalgene 1909—13 kun i de kredse, hvori der ikke var kåring. Kvinderne havde ikke valget til folketinget før 1918.

² Valgdeltagelsen i kommuner, hvori der ikke var fredsvalg.

Valdeltagandet i vissa städer vid de kommunala valen 1946—62.

	1946	1950	1954	1958	1962
	%	%	%	%	%
Köpenhamn	77,7	79,2	59,9	67,2	64,1
Fredriksberg	77,1	82,1	67,6	75,0	73,0
Gentofte	70,6	77,6	58,2	71,2	69,6
Huvudstaden	76,9	79,5	60,7	68,6	65,7
Århus	78,6	76,6	63,4	69,8	68,5
Odense	83,2	82,7	70,0	75,2	70,3
Ålborg	82,4	81,7	69,8	74,0	74,0
Esbjerg	82,1	81,0	73,0	78,0	72,5

Valdeltagandet vid folketingsvalen 1945—60

	1945	1947	1950	April 1953	Sept. 1953	Mars 1957	Nov. 1960
	%	%	%	%	%	%	%
Huvudstaden	87,3	86,0	80,8	81,1	80,4	82,8	85,5
Övriga landet	85,9	85,7	82,2	80,5	80,6	84,0	85,9
Hela landet	86,3	85,8	81,9	80,8	80,6	83,7	85,8

³ Där ej annat anges, är siffrorna hämtade ur *Statistiske Meddelelser* och *Statistisk Årbog for Danmark*.

Valdeltagandet i vissa städer vid folketingsvalen 1945—60,

	1945	1947	1950	April 1953	Sept. 1953	Maj 1957	Nov. 1960
	%	%	%	%	%	%	%
Köpenhamn.....	87,0	85,9	80,7	81,6	80,0	81,8	84,9
Fredriksberg	88,5	86,3	81,8	82,6	81,8	85,6	87,3
Gentofte	88,0	85,9	80,7	81,7	81,9	86,4	87,7
Huvudstaden	87,3	86,0	80,8	81,7	80,4	82,8	85,5
Århus	89,1	85,9	83,9	82,3	82,8	84,6	87,7
Odense	87,9	87,1	82,8	81,3	80,2	84,2	86,5
Ålborg	86,4	86,3	84,5	83,4	82,8	84,7	87,8
Esbjerg.....	86,0	85,0	83,0	79,8	76,6	83,3	87,3

Valdeltagandet provinsvis vid de danska kommunalvalen 1933—1962 *

	1933	1937	1943	1946	1950	1954	1958	1962
	%	%	%	%	%	%	%	%
Hovedstaden	78,3	¹ 75,2	71,9	76,9	79,5	60,7	68,6	65,7
Provinsbyerne	84,0	83,7	79,5	83,5	84,0	74,8	78,4	75,3
Sognekommunerne i alt ..	79,5	78,5	² 76,8	80,8	81,3	76,0	79,3	77,7
Øerne	79,4	78,5	77,3	81,7	82,0	75,2	78,8	77,0
Jylland	79,6	78,5	² 76,3	80,1	80,8	76,6	79,7	78,5
Hele landet	80,2	79,0	² 76,2	80,5	81,6	72,0	76,6	74,4

* J. Jeppesen och P. Meyer: Sofavælgere. 1964. s. 16.

¹ Gentofte medregnet under sognekommuner.² Bortset fra Sønderjylland

5. Valgene til de kommunale råd 1962* (Danmark)

Kommunerne fordelt efter stemmeprocentens størrelse og efter graden af bymæssighed

	Under 60 %	60— 64 %	65— 69 %	70— 74 %	75— 79 %	80— 84 %	85— 89 %	90— 99 %	I alt kom- muner	Antal vælgere	Antal afgivne stemmer i alt	Stem- me- procent
Hovedstaden	—	1	1	1	—	—	—	—	3	655 150	430 631	65,7
Provinsbyer i alt	—	2	2	21	26	26	8	1	86	814 610	613 288	75,3
20 000 indbyggere og der- over	—	—	1	11	6	—	—	—	18	503 580	368 792	73,2
10—20 000 indbyggere	—	1	—	2	9	5	—	—	17	161 786	125 590	77,6
5—10 000 »	—	—	—	—	8	10	1	—	19	92 809	74 253	80,0
2—5 000 »	—	1	—	5	2	8	4	—	20	43 163	34 169	79,2
Under 200 000 indbyggere ..	—	—	1	3	1	3	3	1	12	13 272	10 484	79,0
Sognekommuner, i alt	5	12	43	173	404	398	171	35	1 241	1 510 033	1 173 529	77,7
Hovedstadens 9 forstads- komm.	—	—	—	5	4	—	—	—	9	216 035	160 421	74,3
Hovedstadens 10 omegns- komm.	—	—	2	—	7	1	—	—	10	56 964	42 669	74,9
Provinsbyernes forstads- komm.	—	1	1	8	20	10	3	—	43	127 246	97 166	76,4
Bymæssigt bebyggede komm.	1	3	6	32	77	68	14	1	202	319 042	247 652	77,6
Sognekommuner i øvrigt ..	4	8	34	128	296	319	154	34	977	790 746	625 621	79,1
Hele landet	5	15	46	195	430	424	179	36	1 330	2 979 793	2 217 448	74,4

* Ur: Statistiske Meddelelser 1963 nr 2.

Sognekommuner i øvrigt	Antal vælgere	Antal afgivne stemmer	Stemme- procent
1 000 vælgere og derover	370 109	287 715	77,7
500—1 000 vælgere	327 441	261 927	80,0
Under 500 vælgere	93 196	75 979	81,5
Tillsammen	790 746	625 621	79,1

Antal vælgere

	1958	1963	Stigning 1958—1962 procent
Hovedstaden	634 201	655 150	3,3
Provinsbyerne	748 679	814 610	8,8
Sognekommunerne i alt	1 387 095	1 515 231	9,2
Øerne	673 477	754 191	12,0
Jylland	713 618	761 040	6,6
Hela landet	2 769 975	2 984 991	7,8

6. Kommentarerne till de danske kommunalvalen 1946—1962 i

Kommunal Aarbog. Utdrag.

Kommunal Aarbog 1947

Amts-, By- og Sogneraadsvalgene i 1946

Chr. Bonde

A. Amtrådsvalgene

Medens Amtsrådene i Danmark tidligere valgtes ved indirekte Valg bestemte Loven af 2. Marts 1933, at Amtsrådenes Medlemmer herefter vælges af de sognekommunale Vælgere ved *direkte* Valg. Om de nærmere Bestemmelser ved Valgene til Amtsrådene henvises til »Kommunal Årbog» 1935 S. 672 ff. De første Valg af Amtsråd i Henhold til fornævnte Lov fandt Sted i første Halvdel af Marts Måned 1935, men for Fremtiden skulde Valgene af Amtsrådsmedlemmer ske i Forbindelse med de ordinære Sognerådsvalg, første Gang ved de ordinære Valg i 1941, således at Amtsrådene efter den Tid også kan vælges for fire År mod hidtil ordinært seks År.

De ordinære kommunevalg, som skulde have fundet Sted i Marts 1941, blev gentagne Gange udskudt og fandt først sted i Maj 1943, og samtidig hermed afholdtes Amtsrådsvalgene. Ved dette Amtsrådsvalg var det således første gang at Valgene skete samtidig med Sognerådsvalgene, og ved Valget i Marts 1946, der altså afholdtes efter kun 3 Års Forløp, er det først anden Gang, at Valgene er foretaget samtidig med Sognerådsvalgene.

Antallet Vælgere til Amtsrådene i 1946 var 1 145 638, hvoraf 913 578 afgav deres Stemme, således at Valgdeltagelsen var 79,2 % mod 75,8 % ved Amtsrådsvalgene i 1943. Valgdeltagelsen var af omtrent samme Størrelse som ved de samtidige Sognerådsvalg (se senere), men betydeligt mindre end ved Folketingsvalget nogle Måneder i Forvejen.

I omstående Oversigt er anført Vælgertal og Stemmetal for hvert Parti i de enkelte Amtråds kredse, i det der er set bort fra ugyldige Stemme.²

Amtrådsvalgene den 12 Marts 1946³

Amtråds kredse	Antal vælgere	SD	RV	KF	V	Andra	Val- delt.
Köpenhamn ..	132 608	34 270	5 781	33 423	9 648	14 403	76,1
Öarna	546 433	140 921	62 667	67 933	133 687	22 677	80,3
Jylland	599 205	121 983	33 481	47 246	234 353	23 255	79,2
Hela landet ..	1 145 638	262 904	96 148	115 179	368 040	45 932	79,7

¹ Udgivet med anbefaling af: Indenrigsministeriet, Arbejdsministeriet, Socialministeriet Amtsrådsforeningen i Danmark og De samvirkende sognerådsforeninger i Danmark og Bymæssige kommuner.

² S. 828.

³ Utdrag ur tabell s. 829.

⁴ 20 500 K.

Det fremgår af Oversigten at Valgdeltagelsen ved Amtsrådsvalgene var lidt større på Øerne end i Jylland, hvor der i tre—fire Amtsråds kredser var en Valgdeltagelse på kun 75 à 77 %, medens kun een Amtsråds kredse på øerne havde en så lav Valgdeltagelse. Mariibo Amt havde den største Valgdeltagelse 83,6 % og Thisted Amt den mindste 75,2 %.

Tilsammenligning med Amtsrådsvalgene i 1943 hidsættes nedstående Oversigt over Partiernes Stemmatal.

	Uden sønder- jydske Amter 1946	Stemmer 1943	Stig- ning %
SD	245 450	227 192	8,0
RV	94 783	92 047	3,0
KF	105 697	114 924	./.
V	348 754	293 133	19,0
Andre	37 406	16 434	127,6
	832 090	743 230	11,9

Amtsrådsvalgene i 1946 betød en Stor Fremgang for Venstre og Nogen Tillbagegang for det konservative Parti. Når Andre Partier er vokset så stærkt hidrører dette fra det kommunistiske Parti, som ikke opstillede i 1943.⁴

B. By- og Sognevalgene

For de kommunale Valgs Vedkommende kan ikke gives en partivis Oversigt, da der i det store Flertal af Kommuner er opstillet mange Fælleslister og lokale Lister, der ikke følger den sedvanlige Partideling.

De kommunale Valg den 12 Marts 1946⁵

Stemme %	Hovedstaden	Provinsbyer	Sognekom.	Hele land
Män	80,9	87,3	84,2	84,6
Kvinnor	73,8	80,1	76,1	76,8
Summa	76,9	83,5	80,3	80,5

Ved Sammenligningen mellem Antallet af Vælgere, Antal afgivne Stemmer og Stemmeprocenterne må det tages i Betragtning at der i en Del Kommuner var »Fredsvalg» med kun een Liste, hvorfor Afstemningen bortfaldt. Det drejer sig ifølge den foreliggende Opgørelse om 27 kommuner med et samlet Vælgertal på 7 461.

⁴ S. 830.

⁵ Ur tabell s. 831.

Det vil ses, at Antallet af Vælgere til de kommunale Råd nu udgør noget over 2 Millioner, og at Kvinderne er i klart Flertal. Blandt de afgivne Stemmer var Mændene dog i Flertal, således at Stemmeprocenten for Mændene blev 84,6 mod 76,8 for Kvinderne og for samtlige Vælgere 80,5 %, hvilket er den højeste Procent ved noget Kommunevalg.

Dette er en ganske betydelig Stigning i Forhold til Valgene i 1943, hvor Stemmeprocenten udgjorde 76,5, men dog betydelig mindre end ved Folketingsvalget nogle Månedes i Forvejen, hvor ca. 86 % af Vælgerne afgav deres Stemme. Opgangen i Stemmeprocenten findes i alle tre Hovedlandsdele, og det vil ses at Provinsbyerne har den højeste og Hovedstaden den mindste Stemmeprocent ligesom ved tidligere Valg. Ligesom ved de foregående Valg stemte Mændene i større grad end Kvinderne, nemlig ca. 85 % mod 77 %, et Forhold, der er nogenlunde ens i de tre Hovedlandsdele.

Ved Kommunevalgene er de politiske Skillelinier ikke så faste som ved Riksdagsvalgene, idet lokale Hensyn ofte er afgørende for Listernes Opstilling og Sættelse. I nedenstående Oversigt er for dog at få et Billede af forholdene ved de kommunale Valg foretaget en Sammenligning mellem Fordelingen af Listernes Betegnelse med tilhørende Stemmetal og Kandidattal ved Valgene i 1946 og 1943.

Provinsbyer⁶

	1946	1943
SD.....	45,8	49,1
RV.....	4,3	5,7
KF.....	21,2	28,9
V.....	11,6	7,6
K.....	9,7	—
Andre politiske lister.....	2,0	0,5
Borger o. fælleslister.....	2,9	2,9
Lokale o. kommunale lister.....	0,4	1,1
Erhvervslistes.....	0,4	2,8
Andre og uangifne lister.....	1,7	1,4

Landkommunene

	1946	1943		1946	1943
SD.....	27,0	27,8	Andre politiske lister....	0,5	0,4
RV.....	7,6	9,1	Borger o. fælleslister ..	14,1	13,5
KF.....	5,8	7,2	Lokale o. kommunale lister	11,5	13,1
V.....	19,0	18,2	Erhvervslistes.....	5,2	3,8
K.....	2,2	—	Andre o. uangifne	6,9	6,9

Oversigten viser at Forskydninger fra 1943 til 1946 svarer nogenlunde til Forskydningerne ved Riksdagsvalgene med tilbagegang i Byerne for Socialdemokratiet, Radikale Venstre og særlig for Konservative og Stigning for Venstre foruden de nuvalgte Kandidater fra det kommunistiske Parti lige-

⁶ Ur tabell s. 832.

som også Borger- og Fælleslisterne fik valgt flere kandidater i 1946 end i 1943.

I Landkommunerne går Forskydningerne i samme Retning som i Byerne, men er væsentlig mindre. Sammenligningen vanskeliggøres dog ved, at den partivise Deling er mere uklar, og man vil bemærke, at Borger- og Fælleslisterne som her ofte er opstået ved Samarbejde mellem Venstre og Konservative, har haft en stor Fremgang i Mandattallet.⁷

Kommunal aarbog 1951

Valgene i 1950

Chr. Bonde

A. Amtsrådsvalgene

Antallet af vælgere til amtsrådene i 1950 var 1 241 368, hvoraf 979 608 afgav deres stemme, således at valgdeltagelsen var 80,7 % mod 79,7 % ved amtsrådsvalgene i 1946. Valgdeltagelsen var af omtrent samme størrelse som ved de samtidige sognerådsvalg, men noget mindre end ved folketingsvalget nogle måneder senere.¹

Amtrådsvalgene den 14 marts 1950²

Amtrådskredse	Antal vælgere	SD	RV	KF	V	Andre	Røster %
Köpenhamn ..	163 138	44 477	6 678	47 736	6 648	19 959	88,8
Øerne	595 925	158 360	62 664	88 517	126 452	33 756	81,3
Jylland	618 443	118 864	35 758	56 311	222 409	45 534	80,0
Hele landet ..	1 214 368	277 224	98 422	144 828	348 861	* 79 290	80,7

Det fremgår af oversigten at valgdeltagelsen ved amtrådsvalgene var lidt større på øerne end i Jylland hvor der i tre—fire amtrådskredse var en valgdeltagelse på kun 77 %, medens ingen amtrådskredse på øerne havde en så lav valgdeltagelse. Maribo amt havde den største valgdeltagelse (84,1 %) medens Hjørring og Sønderborg havde den mindste 77,3 %.

Til sammenligning med amtrådsvalgene i 1946 hidsættes nedenstående oversigt over partiernes stemmetal.

⁷ S. 831—832.

* 56 679 retsforbundet.

¹ S. 776.

² Ur tabell s. 777.

Antal stemmer³

	1950	1946	Stig- ning %
SD	277 224	262 904	5,4
RV	98 422	96 148	2,4
K	144 828	115 179	25,7
V	348 861	368 040	./ 5,2
Retsforb.	56 679	45 932	72,6
Andre	22 611		
	948 625	888 203	^a 6,8

Amtsrådsvalget i 1950 betød en stor fremgang for konservative samt retsforbundet og nogen tilbagegang for venstre.

B. By- og sognerådsvalgene

Stemmeprocent 81,6 %.⁴

Dette er en ret betydelig stigning i forhold til valgene 1946, hvor stemmeprocenten utgjorde 80,5 men dog betydelig mindre end ved folketingsvalget nogle måneder senere, hvor ca. 85 % af vælgerne afgav deres stemme. Opgangen i stemmeprocent findes i alle tre hovedlandsdele, og det vil ses, at provinsbyerne har den højeste og hovedstaden den mindste stemmeprocent ligesom ved tidligere valg. Ligesom ved de foregående valg stemte mændene i større grad end kvinderne, nemlig 85 % mod 78 %, et forhold, der nogenlunde er ens i de tre hovedlandsdele.⁵

Antal stemmer, rel. tal.⁶

	1950	1946
Hovedstaden		
SD	42,6	42,8
RV	5,3	6,6
KF	29,1	25,6
V	1,6	5,7
Retsforb.	11,0	0,1
K	9,4	17,1
Dansk samling	0,6	2,1
Ungdomslister	0,4	—
Provinsbyerne		
SD	45,2	45,8
RV	4,7	4,3
KF	23,2	21,2
V	9,9	11,6
K	4,9	9,7
Andre politiske lister	5,7	2,0
Borger og fælleslister	3,8	2,9
Lokale og kommunale lister	0,4	0,4
Erhvervslisteslister	0,1	0,4
Andre uangifne lister	2,1	1,7

³ Ur tabell s. 778.

⁴ S. 779.

⁵ S. 779.

⁶ Ur tabell s. 780.

Landkom.	1950	1946
SD	27,7	27,2
RV.....	7,2	7,6
KF.....	7,1	5,8
V	17,5	19,0
K	1,1	2,2
Andre politiske lister.....	1,8	0,5
Borger og fælleslister	9,4	14,1
Lokale og kommunale lister.....	16,4	11,5
Erhvervslistes	4,0	5,2
Andre uangifne lister	7,8	6,9

I hovedstaden holdt socialdemokratiet sin stilling, medens konservative og særlig retsforbundet gik betydelig frem, samtidig med at kommunisterne og venstre holdt stillingen i provinsbyerne og på landet, medens konservative gik noget frem og venstre en del tilbage ligesom kommunisterne.

I landkommunerne går forskydningen i samme retning som i byerne, men er noget mindre. Sammenligningen vanskeliggøres dog ved, at den partivise deling her er mere uklar, og man vil bemærke, at lokale og kommunale lister, som her ofte er opstået ved samarbejde mellem venstre og konservative, har haft stor fremgang i mandattallet.⁷

Kommunal aarbog 1955

Kommunalvalgene i 1954

Chr. Bonde

A. Amtrådsvalgene

Ved de kommunale valg i 1950 var valgrætsalderen nedsat til 23 år, men hertil fjøjedes ved lov af 15. febr. 1954 forskellige ændringer i de hñdtil gældende valgrætsbetingelser, således bortfaldt bl. a. kravet om skattebetaling indenfor et bestemt tidsrum.

Antallet af vælgere til amtsrådene i 1954 var 1 325 556, hvoraf 991 454 afgav deres stemme, således at valgdeltagelsen var 74,8 % mod 80,7 % ved amtsrådsvalgene i 1950. Valgdeltagelsen var af omtrent samme størrelse som ved folketingsvalget nogle måneder tidligere.¹

⁷ S. 780.

¹ S. 803.

	Antal vælgere	SD	RV	KF	V	Andre	%
Köpenhamn ..	208 170	54 203	7 651	54 804	9 200	10 850	66,6
Øerne	662 448	175 526	62 974	92 464	129 885	15 847	73,6
Jylland	663 108	133 288	36 773	57 152	225 410	30 612	76,0
Hele landet ..	1 325 556	308 814	99 747	149 616	355 295	* 46 459	74,8 ^a

Det fremgår af oversigten, at valgdeltagelsen var lidt større i Jylland end på Øerne, hvor Københavns amt havde en særlig lav valgdeltagelse på knapt 67 %, medens Jylland havde den amtrådskreds, som havde den største deltagelse, nemlig Tønder med godt 81 %. Maribo havde dog nesten en lige stor deltagelse. Nedgangen i valgdeltagelsen svarer til nedgangen ved sognerådsvalgene.³

	1954	1950	Stigning %
SD	308 814	277 249	11,4
RV	99 747	98 422	1,3
KF	149 616	144 828	3,3
V	355 295	348 861	1,8
Retsforb.	24 537	56 679	./ 56,7
Andre	21 922	26 611	./ 3,0
	959 931	948 625	

Amtrådsvalgene i 1954 betød en ret betydelig fremgang for Socialdemokratiet og en meget betydelig tilbagegang for Retsforbundet, som blev mere end halveret. De øvrige »gamle» partier havde kun en beskeden fremgang.⁴

B. By- og sognerådsvalgene⁵

Stemmeprocenten var 72,0, hvilket er den laveste procent ved noget kommunevalg siden 1933.

Dette er en betydelig nedgang i forhold til valgene i 1950, hvor stemmeprocenten var 81,6, og betydeligt mindre end ved folketingsvalget nogle måneder tidligere hvor ca. 80 % stemmede.

Hovedstaden har den største nedgang fra ca. 80 til ca. 60 %.

* 24 537 Retsforbundet.

^a Ur tabell s. 804.

³ S. 804.

⁴ S. 805.

⁵ S. 806.

Hovedstaden ⁶	1954 %	1950 %
SD.....	49,4	42,6
RV.....	4,9	5,3
KF.....	31,9	29,1
V.....	2,7	1,6
RF.....	1,8	11,0
K.....	9,0	9,4
Andre.....	0,3	1,0
Provinsbyerne	1954 %	1950 %
SD.....	50,8	45,2
RV.....	4,7	4,7
KF.....	19,5	23,2
V.....	11,3	9,9
K.....	4,1	4,9
Andre politiske lister.....	2,3	5,7
Borger og fælles lister.....	3,2	3,8
Lokale og kommunale lister.....	0,4	0,4
Erhvervslistes.....	0,1	0,1
Andre og uangifne lister.....	3,5	2,1
Landkomm.	1954 %	1950 %
SD.....	24,4	27,7
RV.....	6,7	7,2
KF.....	7,6	7,1
V.....	17,3	17,5
K.....	0,9	1,1
Andre politiske lister.....	0,9	1,8
Borger og fælles lister.....	14,2	9,4
Lokale og kommunale lister.....	10,5	16,4
Erhvervslistes.....	4,8	4,0
Andre og uangifne.....	7,7	7,8

I hovedstaden gik Socialdemokratiet ret stærkt frem, og Konservative og Venstre havde en beskeden fremgang, medens særlig Retsforbundet gik stærkt tilbage og Kommunisterne og Radikale gik lidt tilbage.⁷

I provinsbyerne gik Socialdemokratiet og Venstre noget frem, medens særlig Kommunisterne gik noget tilbage.

I landkommunerne synes Konservative og Venstre at have holdt stillingen, medens Socialdemokratiet også her gået lidt frem, omend ikke så kraftig som i byerne. Sammenligningen vanskeliggøres dog ved, at den parti-vise deling her er mere uklar, og man vil bemærke at borger- og fælles-liste, som her ofte er opstået ved samarbejde mellem Venstre og Konservative, har haft en stor fremgang i mandattallet.⁸

⁶ Ur tabell s. 807.

⁷ S. 807.

⁸ S. 807—808.

Kommunal aarbog 1959

De kommunale valg i marts 1958

Henry Stjernqvist

Kommunerne har stadig som en væsentlig opgave løsningen af de lokale problemer, og ved de kommunale valg vil derfor lokalt prægede forhold få ikke ringe betydning.

Ganske vist gør de landspolitiske delinger sig også gældende ved de kommunale valg — hvilket er såre naturligt, da vælgernes stillingstagen til de større politiske, økonomiske og sociale problemer, som hovedregel må blive den samme, hvad enten man anskuer dem fra den kommunale eller den statslige synsvinkel — men livet består nu engang af mere end de store problemer: Også de små fanger befolkningens interesse, og det er derfor forståeligt, at de kommunale valg ikke bliver en tro kopi af folketingsvalgene, men at de frembyder et mere nuanceret billede. Og i denne forbindelse kan det fremhæves, at sammenligningen mellem de politiske partiers resultater ved et folketingsvalg og et kommunalt valg må foretages med megen skønsomhed og fornøden hensynstagen til de lokale forholds betydning ved det kommunale valg.¹

For landet som helhed steg valgdeltagelsen til 76,6 %, hvilket dog stadig er væsentlig mindre end ved de foregående normale valg.²

I sognekommunene stemte 76 % i 1954 mod omkring 79 % ved de to sidste valg før krigen og omkring 81 % ved de to første valg efter krigen. I 1958 kom man op på godt 79 %, og det kan vel ret beset ikke betragtes som noget foruroligende varsel om vælgræthed.

I provinsbyerne var valgdeltagelsen 75 % i 1954 mod omkring 84 % ved de forannævnte 4 valg, og i 1958 kom man op på 78,4 %, men dette er dog som det ses væsentlig mindre, end hvad der tidligere var det normale.

Værre er det dog i hovedstaden. Valgdeltagelsen var her ved de foregående valg svingende fra 75 % til 80 % for i 1954 at falde til 61 % og derefter i 1958 at stige til 68,6 %, men dette indebærer, som det vil ses, at hovedstadens valgdeltagelse er endnu længere fra det normale end provinsbyernes. Det kan tilføjes, at i København stemte kun 67,2 % mod 75,0 % på Fredriksberg og 71,2 % i Gentofte (1954, 59,9, 67,6, 58,2).

Sammenfattende kan man udtrykke det således at i provinsbyerne og i særlig grad i København er der en væsentlig mindre interesse for de kommunale valg end forhen, hvorimod der ikke spores nogen tilsvarende svigtende interesse i sognekommunene.³

¹ S. 803. ² S. 803.

³ S. 804.

Procentvis fordeling af stemmerne⁴

	Hovedstaden		Provinsbyer		Landkommuner		Amtsråd	
	1954	1958	1954	1958	1954	1958	1954	1958
SD	49,4	44,4	50,8	48,1	29,4	28,7	32,2	31,1
RV	4,9	5,9	4,7	4,3	6,7	5,7	10,4	9,2
KF	31,9	33,7	19,5	20,5	7,6	8,9	15,6	17,3
V	2,7	5,1	11,3	14,1	17,3	17,6	37,0	37,2
Retsforb.	1,8	2,1	1,8	2,0	0,9	0,8	2,6	2,7
K	9,0	7,5	4,2	3,7	0,9	0,9	0,8	0,8
De uafhængige	0,3	0,6	0,5	0,3	—	0,0	—	0,4
Dam. soc. parti	—	0,7	—	0,5	—	—	—	—
Slesvigske parti	—	—	0,9	0,8	0,4	0,4	0,4	0,4
Borger og fælles ..	—	—	3,2	4,2	14,2	16,0	—	—
Lokale og komm. ..	—	—	0,4	0,3	10,5	9,5	—	—
Erhvervslistor	—	—	0,1	0,2	4,8	4,7	1,0	0,9
Andre og uangivne	—	—	2,6	1,0	7,3	6,8	—	—

I hovedstaden har der kun været opstillet lister for de politiske partier.

I provinsbyerne er 5,7 % af stemmene afgivet på forskellige borger- og fælleslister, upolitiske lister m. v. eller lister med uangiven betegnelse. I 1954 var denne gruppes andel lidt større, nemlig 6,3 %.

Det er dog i sognekommunerne, at de ikke-politiske lister spiller den største rolle, idet der ved valget i 1958 blev afgivet ikke mindre end 37 % på sådane lister. I forhold til 1954 er der ikke sket nogen ændring i disse listers andel, idet procenten da var 36,8. Der er en karakteristisk forskel mellem Øerne og Jylland i denne henseende, i det der på Øerne kun er blevet afgivet 11 % af stemmerne på ikke-politiske lister, men i Jylland 63 %.⁵

Hovedstaden: SD har minskat sedan 1954, K ligeså. Venstre o. Retsforbundet, KF o. RV har gået fram. Venstre mest, RF minst. Danm. soc. parti fick 0,7 %.

Provinsbyernes tal viser stort set forskydninger i samme retning.⁶

%	Folketings- valget	Kommune- valget
	maj 1957	marts 1958
SD	39,4	38,8
RV	7,8	7,3
KF	16,6	20,6
V	25,1	24,7
RF	5,3	2,4
Dam. soc. parti	—	0,3
K	3,1	3,0
Slesvigske parti	0,4	0,4
De uafhængige	2,3	0,4
Borger og fælles	—	2,1 ⁷

⁴ Ur tabell s. 804.

⁵ S. 804.

⁶ S. 805.

⁷ Ur tabell s. 806.

Socialdemokratiet synes herefter at have tabt lidt terræn fra folketingsvalgene, hvorimod Kommunisterne under hensyn til at de ved kommunevalgene ikke opstillede overalt, synes at have genvundet en del af deres store frafald ved folketingsvalget i 1957. De konservative kan opvise en betydelig fremgang, hvilket formentlig må ses i forbindelse med tilbageslaget for De uafhængige og Rets-forbundet. Såvel Radikale som Venstre har en lidt mindre del af stemmene ved kommunevalgene end ved folketingsvalgene.⁸

I hovedstaden var den personlige stemmeafgivning ligesom tidligere meget ringe, nemlig 4,2 % af de afgivne stemmer, men dette betegner dog nogen stigning i forhold til 1954, hvor der kun var 2,3 %. I København har der således været en stigning fra 1,7 til 2,8 %, på Fredriksberg fra 4,0 til 7,7 % og i Gentofte fra 4,7 til 9,6 %. I sognekommunene benyttede derimod 79,8 % af vælgerne sig af adgangen til at stemme personlig, i Jylland endog 89,8 % mod 70,2 % på Øerne. Provinsbyerne indtager en mellemstilling med 48,4 % (mod 43,6 % i 1954). Disse forskelligheder må ses på baggrund af, at stemmesedlerne kan affattes forskelligt i store og små kommuner. Medens hovedregeln er den, at samtlige kandidaters navne skal opføres på stemmesedeln, kan større kommuner med over 5 000 indbyggere bestemme, at kandidaternes navne ikke anføres, men at der på stemmesedlen indrettes en rubrik, hvor vælgerne kan skrive navnet på den kandidat, han måtte ønske at stemme på.⁹

Kommunal aarbog 1963

De kommunale valg i marts 1962

Henry Stjernqvist

Interesser for de offentlige valg har gennem en årrække været mindre ved kommunevalgene end ved folketingsvalgene, og dette gjorde sig også gældende i marts 1962. Den gennemsnitlige valgdeltagelse var nemlig da kun 74,4 % mod 85,8 % ved folketingsvalgene i november 1960. I forhold til 1958 da valgdeltagelsen var 76,6 %, har der været en nedgang på et par procent, men i forhold til 1954, der med kun 72,0 % betegnede en bundrekord, viste 1962 års valg dog en lille fremgang på 2,5 %. Også når man betragter de enkelte kommunegrupper: hovedstaden, provinsbyerne og sognekommunerne henholdsvis på øerne og i Jylland, får man samme billede: mindre valgdeltagelse end i 1958, men større end i 1954.

⁸ S. 806.

⁹ S. 807.

Hovedstaden havde den laveste valgdeltagelsen med kun 65,7 %, men det er København, som med 64,1 % trækker tallet så langt ned, idet Gentofte med 69,6 % og Fredriksberg med 73,0 % ligger væsentlig højere. I provinsbyerne stemte 75,3 %, og sognekommunerne lå højest med 77,7 %.

Der foreligger en opgørelse for kommune, fordelt etter deres størrelse, og den viser det interessante, at valgdeltagelsen er størst i de små kommuner. For provinsbyernes vedkommende stemte således kun 73,9 % i de store byer med mer end 10 000 vælgere, men 82,3 % i byer under 2 000 vælgere; i mellemgruppen stemte ca. 78 %. I sognekommunene stemte tilsvarende 74,4 % i kommuner med mere end 5 000 vælgere mod 81,6 % i kommuner, hvor vælgertallet var under 500. Disse tal bør vel tages med i betragtningerne når man drøfter det formålstjenlige i at sammenslutte kommuner til større enheder.

Ligesom tidligere har kvinderne en noget mindre valgdeltagelse en mændene, nemlig for hele landet under et 71,8 % mod 77,1 %.¹

	Stemmetallene ved de kommunale valg i 1962				Amtsrådene
	Hovedst.	Byrådene	Sognerådene øerne	Jylland	
Socialdemokr.	175 242	296 067	298 941	134 818	374 383
Radikale	15 729	19 304	44 686	6 799	97 133
Konservative	149 444	131 582	107 934	21 582	239 179
Venstre	9 563	70 006	122 987	56 752	387 628
Retsforbundet	4 111	6 501	3 286	1 293	16 549
Soc. folkeparti	58 917	32 632	16 585	1 707	17 885
Kommuniste	9 971	8 598	3 294	833	865
De uafhængige	4 466	1 750	1 260	216	12 399
Slesvigske parti	—	4 171	—	3 706	3 860
Andre lister	997	38 522	63 646	362 077	6 624
	428 440	609 522	572 619	589 780	1 159 145

I hovedstaden er det praktisk taget kun de politiske partier, der har opstillet lister. — — —²

I provinsbyerne er der på andre lister afgivet godt 6 % af det samlede stemmetal, ved øernes sognerådvalg noget mere, 11 %, og i Jylland er over 60 % af stemmene afgivet på andre lister end de politiske partiers.

Af listenes betegnelse fremgår det, at det i vidt omfang er fra de »borgerlige partier» at disse andre partier henter deres vælgere. Et betydeligt antal af listene betegnes således ligefrem som »borgerlister» eller »borgerlige fælleslister». Der findes dog også adskillige »lokale» lister, der må antages at hente deres vælgere fra alle partier, og det samme gælder en række andre listebetegnelser. Til illustration heraf er for de jydsk sogneråd foretaget en procentvis fordeling på partierne, sammenholdt med en tilsva-

¹ S. 804.

² S. 805.

rende fordeling på partierne, sammenholdt med en tilsvarende fordeling for amtrådsvalgene, hvor der som før nævnt kun var opstillet yderst få andre lister.

	Jylland	
	Sognerådsvalg	Amtrådsvalg
	%	%
Socialdemokratiet	22,9	28,1
Radikale Venstre	1,2	6,9
Konservative Folkeparti	3,7	15,3
Venstre	9,6	43,9
Retsforb.	0,2	1,8
De uafhæng.	—	2,0
Andre lister	62,4	2,0

Det fremgår heraf tydeligt, at socialdemokrater kun i forholdvis lille omfang stemmer på »andre lister» i modsætning til alle andre i oversigten nævnte partier.³

Sammanfattning av kommentarer till de danska kommunalvalen (kommunal aarbog)

Valdeltagandet sjönk vid de kommunala valen 1954 till en bottennivå och har därefter icke återhämtat sig till den tidigare normala nivån. Det är främst röstningen i Köpenhamn som har minskat starkt; även i provinsbyarna har valdeltagandet minskat, dock ej så kraftigt som i Köpenhamn, medan landskommunerna något så när bibehållit nivån. Ett samband föreligger mellan valdeltagandets höjd och kommunenhetens storlek: Ju större kommunal enhet desto lägre valdeltagande. Kvinnornas valdeltagande är konstant lägre än männens, några viktigare regionala skillnader finns ej här.

Ur partimässig fördelningssynpunkt är det intressant att partier utanför de traditionella partierna tar majoriteten av rösterna vid de jylländska sognerådsvalen, medan sådan röstning vid sognerådsvalen på öarna och i provinsbyarna är betydligt ovanligare och i Köpenhamn mycket ovanlig. En jämförelse mellan sognerådsvalen på Jylland och amtsrådsvalen (där rösterna brukar gå till de traditionella partierna) visar att dessa lokala listtyper hämtar det övervägande flertalet av sina väljare från de borgerliga partierna, medan socialdemokrater i ringa omfattning röstar på dessa listor.

³ S. 805.

7. PM över teorier i »Sofavælgerne» av J. Jeppesen och P. Meyer (1964) om valdeltagandet i Danmark

Efter 1953 har valdeltagandet i kommunalvalen sjunkit. Lägsta deltagandet var 1954, medan det steg 1958 för att åter sjunka 1962, dock ej så lågt som 1954.

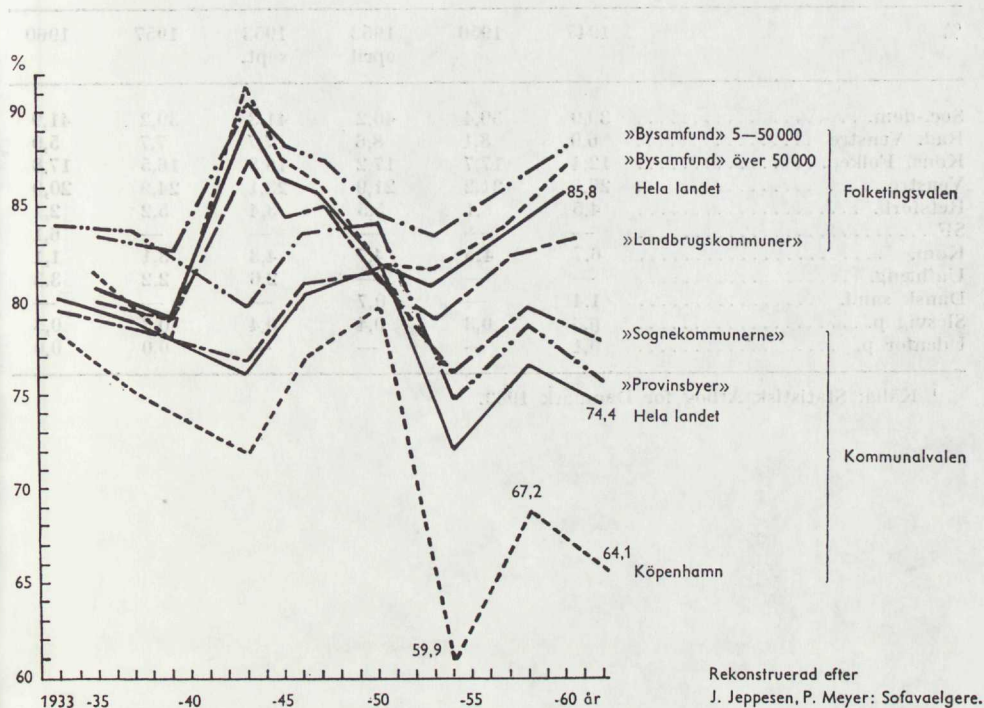
Det finns efter 1953 en klar tendens, som säger att ju större kommunen är och ju högre grad av tätortsbebyggelse desto lägre är valdeltagandet. Medan således provinsstäderna hade störst valdeltagande i kommunalvalen före 1953, så har nu de rena landsbygdskommunerna det högsta deltagandet, medan Köpenhamn har i särklass lägst. Hur denna tendens även är tydlig i de minsta kommunerna visas av en undersökning av landsbygdskommunerna vid kommunalvalet 1962, där man fick följande resultat: (s. 17)

1 000 väljare och däröver	77,7 %
500—1 000 väljare	80,0 %
Under 500 väljare	81,5 %

Vid samma val hade Köpenhamn 64,1 % valdeltagande. Det bör emellertid påpekas att detta förhållande gäller för kommunalvalen, då landsbygden i folketingsvalen har det lägsta valdeltagandet.

Det faktum att valdeltagandet minskar i takt med tätortens ökning kan enl. Jeppesen och Meyer ev. förklaras på följande sätt. Medan massmedia (press, radio och TV) vid folketingsvalen stimulerar till ett högt valdeltagande i hela landet, erhåller inte väljarna i tätorterna vid kommunalvalen någon sådan påverkan »utifrån». (Vid kommunalvalen i Danmark liksom i stort sett även i Finland förekommer nämligen icke politiska program i radio-TV så som vid folketingsvalen.) En sådan påverkan erhåller emellertid väljarna på landsbygden »hvor de pågældende impulser får betydning, når det pågældende samfund er så lille, at kendskabet til de afgørende problemer m.v. udbredtes ganske uafhængigt af massekommunikationsmidlerne, nemlig simpelthen ved personlig kontakt eller den lokale presse». (s.17)

8. Valdeltagandet i de danska kommunalvalen 1933—1962 och i folketingsvalen 1935—1960

9. Partifördelning vid folketingsvalen i Danmark 1947—1960¹

%	1947	1950	1953 april	1953 sept.	1957	1960
Soc.-dem.	39,9	39,4	40,2	41,3	39,2	41,9
Rad. Venstre	6,9	8,1	8,6	7,7	7,7	5,9
Kons. Folkep.	12,4	17,7	17,2	16,8	16,5	17,8
Venstre	27,5	21,2	21,9	23,1	24,9	20,9
Retsforb.	4,5	8,1	5,5	3,4	5,2	2,1
SF	—	—	—	—	—	6,1
Kom.	6,7	4,5	4,7	4,3	3,1	1,1
Uafhæng.	—	—	—	2,6	2,2	3,3
Dansk saml.	1,4	—	0,7	—	—	—
Slesvig p.	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3
Udenfor p.	0,1	—	—	—	0,0	0,0

¹ Källa: Statistisk Årbog for Danmark 1962.

10. Procentfördelningen mellan partierna vid de danska valen till byråd och sogneråd 1946—1962

	Köpenhamn			Provinsbyerne			1962
	1946	1950	1954	1958	1962	1962	
Socialdemokraterne	47,5	47,9	56,2	50,5	46,8	48,5	48,5
Radikale Venstre	6,5	5,6	5,1	6,5	4,0	4,3	3,2
Kons. Folkeparti	19,4	21,1	23,5	24,6	25,4	20,4	21,6
Venstre	5,2	1,4	2,5	5,2	2,2	14,0	11,5
Retsforbundet	—	—	—	2,3	1,0	2,0	1,1
Social. Folkeparti	—	—	—	—	16,4	—	5,4
Kommunisterne	19,4	10,8	10,7	9,0	2,8	3,7	1,4
Andre pol. lister	1,8	12,4	1,8	1,4	1,1	1,6	1,2
Borger og Fællesl.	—	—	—	—	—	4,2	4,1
Lokale og komm. l.	—	—	—	—	—	3,2	0,3
Erhvervs- og arbejds. l.	—	—	—	—	—	0,0	0,0
Andre	—	0,5	—	—	—	1,0	1,6
Summa röster	323 194	359 464	279 870	332 017	325 666	587 307	609 533
Procent röstande	77,7	79,2	59,9	67,2	64,1	74,8	75,3

	Sognekommunerne			Hele landet			1962
	1946	1950	1954	1958	1962	1962	
Socialdemokraterne	27,1	27,5	29,3	28,5	29,6	37,0	37,0
Radikale Venstre	7,6	7,1	6,7	5,7	4,4	5,3	4,0
Kons. Folkeparti	5,8	7,1	7,5	8,8	11,1	17,1	18,7
Venstre	18,9	17,4	17,2	17,4	15,5	14,0	11,8
Retsforbundet	—	—	—	0,8	0,4	1,4	0,7
Social. Folkeparti	—	—	—	—	1,6	—	5,0
Kommunisterne	2,1	1,1	0,9	0,9	0,4	3,0	1,0
Andre pol. lister	0,4	1,8	0,8	0,4	1,1	0,9	1,1
Borger og Fællesl.	14,0	9,3	14,1	15,9	16,2	9,4	1,0
Lokale og komm. l.	11,4	16,3	10,5	9,4	9,5	5,0	5,1
Erhvervs- og arbejds. l.	5,2	4,0	4,8	4,7	4,7	2,5	2,6
Andre	6,7	7,8	7,7	6,8	5,6	3,9	3,4
Summa röster	870 389	926 888	946 556	1 095 349	1 162 399	2 200 372	2 200 372
Procent röstande	80,8	80,7	76,0	79,3	77,7	76,6	74,4

Källa: Statistisk Årbog for Danmark.

11. Partifördelning vid kommunalvalen i Köpenhamn 1909—1962¹

	SD	RV	KF	V	RF	SF	K	Andra
1909	46,9	12,2	38,3	—	—	—	—	2,3
1913	48,6	8,9	38,5	—	—	—	—	3,8
1917	53,2	11,4	31,6	—	—	—	—	3,6
1921	56,6	7,7	28,5	3,9	—	—	—	1,7
1925	52,8	10,3	29,9	2,7	0,5	—	0,8	1,0
1929	62,1	7,4	27,2	1,1	0,6	—	0,6	—
1933	61,5	8,0	26,4	—	1,3	—	2,5	0,1
1937	64,5	9,5	20,3	—	0,8	—	4,2	0,5
1943	56,5	10,8	26,0	0,5	0,5	—	—	5,4
1946	47,5	6,5	19,4	5,2	—	—	19,4	1,8
1950	47,9	5,6	21,1	1,4	11,7	—	10,1	1,2
1954	56,2	5,1	23,5	2,5	1,8	—	10,7	0,0
1958	50,5	6,5	24,6	5,2	2,3	—	9,0	1,4
1962	46,8	4,0	25,4	2,2	1,0	16,4	2,8	1,1

¹ Källa: Statistisk Årbog for København.

12 a. Valdeltagande i Finland, riksdagsval, kommunalval, presidentval 1908—1962¹

%					
Riksdagsval			Kommunalval		
			Presidentval		
1908	64,4				1950 63,8
1909	65,3				1956 73,4
1910	60,1				1962 81,5
1911	59,8				
1913	51,1				
1916	55,5				
1917	69,2				
1919	67,1				
1922	58,5				
1924	57,4		1924	27,8	
1927	55,8		1925	38,3	
1929	55,6		1928	42,5	
1930	65,9		1930	42,2	
1933	62,2		1933	45,5	
1936	62,9		1936	48,0	
1939	66,6				
1945	74,9 (st 79,7, lb 73,3)		1945	54,2 (st 62,3, lb 51,2)	
1948	78,2 (st 78,1, lb 78,5)		1947	66,3 (st 72,3 lb, 63,9)	
1951	74,6 (st 75,6 köp 76,5, lb 74,0)		1950	63,0 (st 66,1, köp 64,0, lb 55,1)	
1954	79,9 (st 79,9, köp 81,4, lb 79,7)		1953	71,4 (st 73,4, köp 74,2, lb 70,1)	
1958	75,0 (st o köp 73,7, lb 75,8)		1956	66,2 (st 65,8, köp 66,2, lb 66,4)	
1962	85,1 (st o köp 85,6, lb 84,8)		1960	75,0 (st o köp 75,5 lb 74,6)	

st = städer, köp = köpingar, lb = landsbygd.

¹ Källa: Statistisk årsbok för Finland.

12 b. Röstfördelning i riksdags- och kommunalval i Finland 1945—1962

%							
	Kom.val 1945	R.val 1945	Kom.val 1947	R.val 1948	Kom.val 1950	R.val 1951	Kom.val 1953
Borg.	51,1	50,6	53,5	50,5	51,0	49,7	50,7
»Socialister»	48,1	48,6	45,3	49,0	48,1	49,8	48,7
Övriga	0,8	0,8	1,2	0,5	0,9	0,5	0,6
	R.val 1954	K.val 1956	R.val 1958	K.val 1960	R.val 1962		
Borg.	51,8	52,8	51,2	53,2	51,1		
Soc.dem.	26,2	25,4	23,1	21,1	19,5		
S. d. förb.	—	—	1,7	3,4	4,3		
Folkdem.	21,6	21,2	23,1	22,0	22,0		
Övriga	0,4	0,6	0,9	0,3	3,1		

12 c. Helsingfors, valdeltagande och röstfördelning i stadsfullmäktige- och riksdagsval 1945—1962¹

%

	Stfm.val 1945	R.val 1945	Stfm.val 1947	R.val 1948	Stfm.val 1950	R.val 1951	Stfm.val 1953	R.val 1954
Soc.dem.	18,2	20,9	24,5	28,1	26,7	30,0	25,8	29,1
Folkdem.	24,8	26,2	18,6	20,6	21,5	21,7	21,1	19,4
Sv. folkp.	19,8	19,0	19,4	19,4	18,2	17,9	17,9	16,1
Sv. borg. vänst. .	1,9	2,2	0,5	0,3	0,3	0,9	—	—
Nat. saml. part. .	24,2	18,1	25,5	21,1	22,1	17,2	21,2	18,4
Nat. framst. part.	11,1	11,5	9,2	9,0	11,1	11,8	14,0	16,7
Agrarer	—	0,5	—	0,7	—	0,4	—	0,3
Övriga	—	1,6	—	0,8	—	0,9	—	—
Valdelt.	62,7	82,1	73,3	77,2	69,0	76,3	72,9	80,8
	1956	1958	1960	1962				
Soc.dem.	24,4	22,9	20,4	21,0				
S. d. förb.	—	4,6	4,8	4,8				
Folkdem.	19,0	19,4	19,7	19,3				
Sv. folkp.	18,2	15,9	16,2	14,3				
Fi. folkp.	15,1	11,7	11,6	13,9				
Nat. saml.p.	23,2	23,9	26,0	24,4				
Agrarer	—	0,4	—	0,3				
Övriga	—	1,2	1,3	2,0				
Valdelt.	64,4	73,5	74,7	85,0				

¹ Källa: Statistisk Årsbok för Helsingfors.

12 d. Åbo, valdeltagande och röstfördelning i stadsfullmäktige- och riksdagsval 1945—1962¹

%

	Stfm.val 1945	R.val 1945	Stfm.val 1947	R.val 1948	Stfm.val 1950	R.val 1951	Stfm.val 1953	R.val 1954
Soc.dem.	18,5	24,6	27,2	27,4	24,5	27,0	24,2	24,7
Folkdem.	35,3	36,0	28,9	31,4	33,1	33,7	33,5	32,8
Sv. folkp.	11,1	10,7	9,7	8,7	8,8	7,9	8,3	8,3
Fi. folkp.	10,4	13,1	12,7	13,8	16,4	15,3	20,2	21,0
Nat. saml.p.	17,7	14,6	19,7	17,7	17,2	15,3	13,8	12,2
Agrarer	—	0,9	—	0,9	—	0,8	—	1,0
Övriga	7,0	0,1	1,8	0,1	—	0,0	—	—
Valdelt.	61,3	80,6	71,1	77,3	65,6	73,8	73,6	77,3
	1956	1958	1960	1962				
Soc.dem.	24,6	25,2	19,3	20,8				
S. d. förb.	—	—	6,7	5,0				
Folkdem.	33,7	36,1	32,3	32,5				
Sv. folkp.	7,8	6,2	7,1	6,4				
Fi. folkp.	18,5	16,3	18,2	19,6				
Nat. saml.p.	15,4	15,2	16,3	10,8				
Agrarer	—	0,9	—	1,6				
Övriga	—	0,1	0,1	3,3				
Valdelt.	66,0	69,5	73,3	86,1				

¹ Källa: Statistisk årsbok för Åbo.

13 a. Valdeltagandet i stortingsvalen i Norge 1921—1961¹

	Oslo	Bergen	Trondheim	Stavanger	Samtliga städer	Lands- bygd	Riket
	%	%	%	%	%	%	%
1961	83,5	79,7	80,1	83,9	82,6	77,2	79,1
1957	83,2	79,4	80,3	81,8	82,4	76,2	78,3
1953	84,6	82,0	81,7	84,2	83,8	76,9	79,3
1949	87,5	85,4	84,9	85,3	86,6	79,8	82,0
1945	85,1	81,1	78,1	82,9	82,5	73,9	76,4
1936	88,0	85,1	87,8	89,4	87,6	82,5	84,0
1933	84,2	77,9	83,8	81,0	81,9	74,0	76,4
1930	84,9	77,7	82,7	78,7	81,7	75,8	77,6
1927	82,0	74,4	74,7	69,0	77,0	64,3	68,1
1924	84,9	80,7	78,2	75,6	80,2	65,5	69,9
1921	77,4	76,5	76,2	77,5	77,0	64,1	67,9

13 b. Valdeltagandet i kommunalvalen i Norge 1922—1963

	Oslo	Bergen	Trondheim	Stavanger	Samtliga städer	Lands- bygd	Riket
	%	%	%	%	%	%	%
1963	86,0	82,3	83,4	85,2	84,2	78,9	81,0
1959	78,6	73,8	74,7	77,1	77,2	70,6	72,9
1955	79,8	72,4	74,8	74,5	77,2	68,6	71,5
1951	82,3	77,2	77,6	80,5	80,2	68,8	72,7
1947	81,1	77,4	72,2	78,0	79,0	67,6	72,7
1945	69,6	68,9	64,0	72,6	70,1	63,5	65,5
1937	82,9	73,5	78,2	79,0	79,5	67,8	71,4
1934	83,9	73,4	78,2	78,5	79,8	66,6	70,6
1931	83,3	70,9	73,3	71,2	77,0	61,1	66,0
1928	85,1	79,0	75,4	72,6	79,6	59,4	65,5
1925	84,3	77,1	73,4	70,0	77,6	56,0	62,6
1922	75,6	67,4	63,6	68,5	70,9	51,4	57,4

¹ Källa för den norska statistiken är, där ej annat anges, *Norges offisielle Statistikk*.

13 c. Valdeltagandet i stortingsvalen jämfört med kommunalvalen i Norge 1922—1961

	Oslo	Bergen	Trondheim	Stavanger	Samtliga städer	Landsbygd	Riket
	%	%	%	%	%	%	%
S 1922—	+ 9,3	+ 13,3	+ 14,6	+ 7,1	+ 9,3	+ 14,1	+ 12,5
K 1924							
S 1925—	— 2,3	— 2,7	+ 1,3	— 1,0	— 0,6	+ 8,3	+ 5,5
K 1927							
S 1928—	+ 0,2	— 1,3	+ 7,3	+ 6,1	+ 2,1	+ 16,4	+ 12,1
K 1930							
S 1931—	— 0,9	+ 7,0	+ 10,5	+ 9,8	+ 4,9	+ 12,9	+ 10,4
K 1934							
S 1934—	+ 4,1	+ 11,7	+ 9,6	+ 10,9	+ 7,8	+ 15,9	+ 13,4
K 1936							
S 1937—	+ 2,2	+ 7,6	— 0,1	+ 3,9	+ 3,0	+ 6,1	+ 5,0
K 1945							
S 1947—	+ 6,4	+ 8,0	+ 12,7	+ 7,3	+ 7,6	+ 12,2	+ 10,4
K 1949							
S 1951—	+ 2,3	+ 4,8	+ 4,1	+ 3,7	+ 3,6	+ 8,1	+ 6,6
K 1953							
S 1955—	+ 3,4	+ 7,0	+ 5,5	+ 7,3	+ 5,2	+ 7,6	+ 6,8
K 1957							
S 1959—	+ 4,9	+ 5,9	+ 5,4	+ 6,8	+ 5,4	+ 6,6	+ 6,2
K 1961							

Kommunalvalet 1945 borträknat.

13 d. Skillnad i valdeltagandet i kommunalvalen jämfört med stortingsvalen i Norge 1921—1961

	Oslo	Bergen	Trondheim	Stavanger	Samtliga städer	Landsbygd	Riket
	%	%	%	%	%	%	%
K 1959—	— 4,9	— 5,9	— 5,2	— 6,8	— 5,4	— 6,6	— 6,2
S 1961							
K 1955—	— 3,4	— 7,0	— 5,5	— 7,3	— 5,2	— 7,6	— 6,8
S 1957							
K 1951—	— 2,3	— 4,8	— 4,1	— 3,7	— 3,6	— 8,1	— 6,6
S 1953							
K 1947—	— 6,4	— 8,0	— 12,7	— 7,3	— 7,6	— 12,2	— 10,4
S 1949							
K 1945—	— 15,5	— 12,2	— 14,1	— 10,4	— 12,4	— 10,4	— 10,9
S 1945							
K 1937—	— 5,1	— 11,6	— 9,6	— 2,5	— 8,1	— 9,8	— 12,6
S 1936							
K 1934—	— 0,3	— 4,5	— 5,6	— 2,5	— 1,2	— 7,4	— 5,8
S 1933							
K 1931—	— 1,6	— 6,8	— 9,4	— 7,5	— 4,7	— 14,7	— 11,6
S 1930							
K 1928—	+ 3,1	+ 4,6	+ 0,7	+ 3,6	+ 2,6	— 4,9	— 2,6
S 1927							
K 1925—	— 0,6	— 3,6	— 4,8	— 5,6	— 2,6	— 9,5	— 7,3
S 1924							
K 1922—	— 1,8	— 9,1	— 12,6	— 9,0	— 8,5	— 13,3	— 10,5
S 1921							

Kommunalvalet 1963 borträknat.

13 e. Det genomsnittliga valdeltagandet i de norska stortings- och kommunalvalen under mellankrigs- och efterkrigsperioderna

	Oslo %	Bergen %	Trond- heim %	Sta- vanger %	Samtliga städer %	Lands- bygden %	Riket %
Stortingsvalen 1921—36....	83,6	78,7	80,6	78,5	80,9	71,0	74,0
Kommunalvalen 1922—37..	82,5	73,6	73,7	73,3	77,4	60,4	65,6
S/K + 1,1	+ 5,1	+ 6,9	+ 5,2	+ 3,5	+ 10,6	+ 8,4	
Stortingsvalen 1945—61....	84,8	81,5	81,0	83,6	83,6	76,8	79,0
Kommunalvalen 1945—63..	79,6	75,3	74,5	77,0	78,0	69,7	72,5
S/K + 5,2	+ 6,2	+ 6,5	+ 6,6	+ 5,6	+ 7,1	+ 6,5	
Kommunalvalen 1947—59..	80,5	75,2	74,8	77,5	78,4	68,9	72,2
S/K + 4,3	+ 6,3	+ 6,2	+ 6,1	+ 5,2	+ 7,9	+ 6,8	

13 f. De relativa valresultaten fylkesvis på Norges landsbygd i 1959 års kommunalval och 1961 års stortingsval jämte det relativa valdeltagandet

	1959					1961				
	Val- delt.	DNA	Borg.	K	Opol. listor o. andra	Val- delt.	DNA	Borg.	K + SF	Andra listor
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Östfold	79,0	50,4	40,9	3,3	5,5	83,9	54,6	42,6	2,8	0
Akershus.....	77,4	47,0	47,1	4,0	1,9	83,6	46,7	45,7	7,6	—
Hedmark	76,0	56,7	32,3	9,5	1,4	82,2	60,0	31,1	8,9	0
Oppland	73,0	52,2	32,4	3,3	12,1	77,1	56,4	40,6	3,0	0
Buskerud	75,7	53,1	38,2	5,7	3,0	82,3	56,5	39,0	4,6	—
Vestfold	76,2	44,7	53,6	1,2	0,5	82,3	45,9	52,6	1,5	—
Telemark	70,2	51,4	39,7	3,7	5,2	79,4	51,8	39,7	8,5	—
Aust-Agder....	69,3	42,9	51,1	0,3	5,8	76,6	44,2	54,9	0,9	—
Vest-Agder....	68,2	27,4	61,0	1,2	10,4	76,1	32,1	66,7	1,2	0
Rogaland	64,9	27,2	48,5	1,2	23,0	76,1	30,2	68,6	1,1	0
Hordaland	65,2	29,9	45,5	2,6	22,0	74,6	36,1	59,2	4,7	—
Sogn og Fjor- dane	66,4	26,3	41,6	0,8	31,3	72,4	34,7	65,3	—	0
Møre og Rom- dal	67,4	23,2	31,7	—	45,2	73,4	32,0	64,1	3,9	—
Sör-Trøndelag	71,8	43,2	43,7	3,4	9,7	78,1	48,7	45,7	3,0	2,6
Nordland	63,5	43,0	23,8	2,7	30,4	68,7	48,6	43,0	8,5	0
Nord-Trøndelag	69,1	43,4	41,3	2,6	12,7	77,2	47,6	49,8	2,6	0
Troms	61,7	39,3	17,5	2,4	40,8	65,2	55,9	41,4	2,6	0
Finnmark	71,4	50,1	20,2	13,3	16,5	73,0	62,9	24,7	12,3	0,1
Hela landsbyg- den	70,6	42,5	39,5	3,4	14,6	77,2	46,8	48,4	4,6	0,2

DNA = Det norske Arbeiderparti

Borg. = Borgerliga

K = Kommunisterna

K + SF = Kommunister + Socialistisk Folkeparti

Opol. = Opolitisk

14 a. Valdeltagandet i val till London County Council

Valen till London County Council (L. C. C.) skiljer sig i några avseenden från valen till andra county councils. Alla mandat i L. C. C. utses i val på samma gång, vilket inte är det vanliga förfarandet vid liknande val i andra counties. Tillsättandet av platser i andra county councils sker dels genom kooptation och dels genom val.

London är också ett av de få counties, där motkandidater regelbundet ställs upp för alla platser i rådet. I valen till county councils 1958 var London det enda county i hela England och Wales, där så skedde.

Till county councils återvaldes i genomsnitt 63 % av alla kandidater utan motkandidater.

Londons ställning som huvudstad och dess stora befolkning (över 3 milj.) gör området till ett av de viktigaste i kommunala val. Partierna är därför också intresserade av att vid de kommunala valen aktivt delta i de 42 valkretsarna för att hålla väljarintresset vid liv och valmaskineriet igång mellan parlamentsvalen.

Vidare är London County troligen ett område med mera utpräglat tvåpartisystem än något annat county i landet. Det innebär, att både Conservatives och Labour har en starkt utvecklad partiapparat i området.

VALDELTAGANDET

Valdeltagandet i valen till L. C. C. under åren 1889—1961 framgår av diagrammet i Bilaga I.

Under perioden från 1889 fram till första världskriget var det genomsnittliga valdeltagandet nästan 50 %. Under de femton åren efter andra världskriget har det genomsnittliga valdeltagandet sjunkit till 31,5 %.

Det genomsnittliga valdeltagandet och antalet val vid vilka mandat har bytt innehavare under perioden 1946—1961 kan iakttas i tabellen i Bilaga II. Tabellen påvisar en stark politisk homogenitet, vilken kommer till uttryck i det faktum, att i 24 valkretsar inget mandat bytt innehavare under perioden. Som tabellen visar har alla dessa valkretsar utom fyra ett valdeltagande lägre än genomsnittet för samtliga valkretsar. Vidare framgår att de sex valkretsar i vilka mandat bytt innehavare två eller flera gånger under perioden också har det högsta valdeltagandet.

¹ Uppgifter i denna sammanställning har hämtats ur Sharpe, L., »A Metropolis Votes», 1964.

VALEN 1961

Valen till Londons County Council i april 1961 var det tjugoandra i rådets historia. Valet påverkades av ett par företeelser, vilka bidrog till att höja valdeltagandet i jämförelse med tidigare val.

En av orsakerna var det liberala partiets stora ansträngningar i valet.

Vidare hade ett förslag lagts fram att L. C. C. skulle försvinna och ersättas av en annan fullmäktigeinstitution med auktoritet över ett större geografiskt område. Den konservativa regeringen kunde antas förmoda, att en sådan operation skulle gå smidigare med en konservativ majoritet i L. C. C.

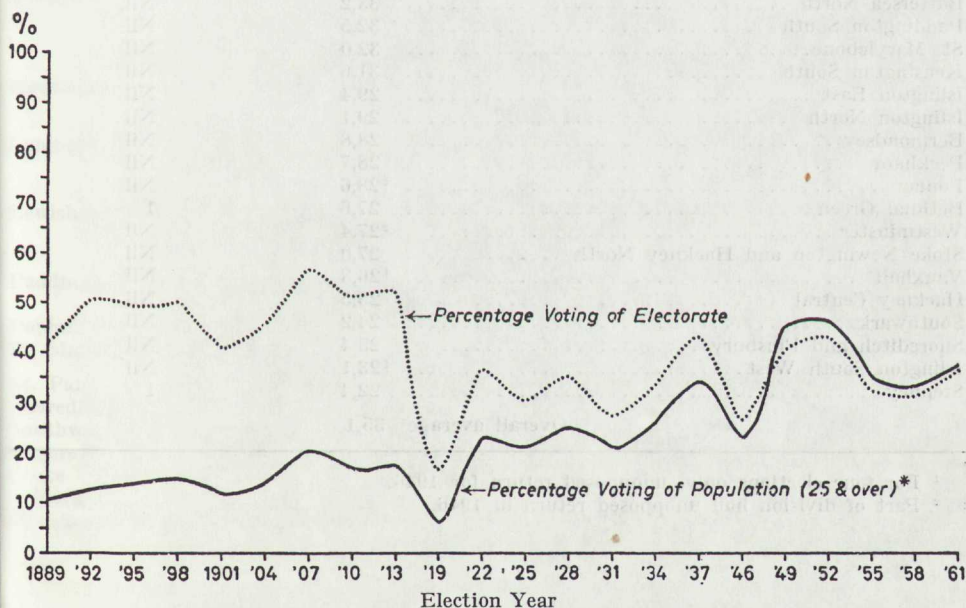
Labour, som suttit vid makten i L. C. C. i 27 år, var efter ett tredje nederlag i de allmänna valen beredda att göra stora ansträngningar för att behålla sina positioner i rådet.

Valrörelsen blev också mycket livlig med starkt engagemang av både press, radio och TV.

Valdeltagandet vid 1961 års val i jämförelse med valet 1958 kan iakttas i tabellen i Bilaga III. I samma tabell framgår de olika partiernas andelar av avlagda röster.

Bil. I.

Fig. 1. Turnout and Population—L.C.C. Elections, 1889—1961

Based on the Registrar General's mid-year estimates for all elections from 1922 onwards except for the elections of 1946 and 1949. For these two elections and those preceding 1922 the nearest Census figure has been used as follows: 1889, 1892 and 1895 elections, 1891 Census; 1898, 1901 and 1904 elections, 1901 Census; 1907, 1910 and 1913 elections, 1911 Census; 1919 election, 1921 Census; 1946 and 1949 elections, 1951 Census.

Table A. Average Poll and Contested Seats, L.C.C. 1946—61

Division (In rank order of average poll over period)	(i) Average Poll 1946—1961	(ii) No. of elections when seats have changed hands
Woolwich West	51,2	5
Battersea South	47,0	3
Wandsworth Central	45,3	4
Putney	44,8	2
Clapham	42,7	5
Dulwich	41,8	3
Norwood	41,3	1
Woolwich East.....	¹ 40,1	Nil
Streatham	39,1	Nil
Greenwich	38,8	Nil
Hampstead	38,1	Nil
Kensington North	36,6	1
Paddington North	36,1	1
St. Pancras North	34,9	Nil
Deptford	34,2	Nil
Chelsea	33,7	Nil
Brixton	33,6	Nil
Battersea North	33,2	Nil
Paddington South	32,5	Nil
St. Marylebone.....	32,0	Nil
Kensington South	31,6	Nil
Islington East	29,4	Nil
Islington North	29,1	Nil
Bermondsey	28,8	Nil
Peckham	28,7	Nil
Poplar	² 28,6	Nil
Bethnal Green	27,6	1
Westminster	² 27,4	Nil
Stoke Newington and Hackney North	27,0	Nil
Vauxhall	¹ 26,3	Nil
Hackney Central.....	25,5	Nil
Southwark.....	24,2	Nil
Shoreditch and Finsbury	23,4	Nil
Islington South West.....	² 23,1	Nil
Stepney	22,4	1
Overall average	35,1	

¹ For four elections only, unopposed return for 1946.² Part of division had unopposed return in 1946.

Table 1. Turnout, L.C.C. 1958—1961

Division	Electo- rate 1961 '000 s.	Vot- ing 1958 %	Vot- ing 1961 %	Percentage of Votes cast at 1961 Election for:			
				Con.	Lab.	Lib.	Others
Barons Court	48	39,8	46,8	46,2	49,3	4,5	—
Battersea North	38	30,8	36,3	26,4	70,4	—	3,2
South	37	45,7	48,8	45,2	41,5	13,0	—
Bermondsey	37	24,2	31,6	10,0	84,8	—	5,2 I.L.P.
Bethnal Green	55	19,7	24,2	9,7	77,8	12,5	—
Camberwell Dulwich..	65	39,7	47,6	42,8	45,6	11,6	—
Peckham	56	22,7	28,2	25,0	75,0	—	—
Chelsea ..	45	33,4	36,2	68,6	15,2	16,2	—
City & Westminster ..	77	24,4	30,0	68,0	21,8	11,2	—
Deptford	48	29,2	33,2	30,8	60,9	—	8,3 B.N.P.
Fulham	50	37,6	47,3	44,9	55,1	—	—
Greenwich	59	33,8	44,2	36,9	55,6	7,5	—
Hackney Central	62	18,7	22,9	32,5	67,5	—	—
Hammersmith North ..	49	29,7	31,7	30,5	69,5	—	—
Hampstead	68	36,7	35,9	49,8	33,2	17,0	—
Holborn & St. Pancras							
South	48	30,8	42,4	48,7	48,6	2,7	—
Islington East	48	23,4	26,8	36,0	64,0	—	—
North	53	24,8	26,6	40,9	59,1	—	—
South-West ..	54	16,8	21,5	20,0	63,6	5,2	{ 8,2 U.M. 3,0 Comm.
Kensington North ..	50	34,0	34,3	42,3	49,5	8,2	—
South ..	57	25,2	29,1	80,5	7,5	12,0	—
Lambeth Brixton	50	27,2	36,0	42,9	57,1	—	—
Norwood ..	58	39,1	44,3	53,1	39,1	7,8	—
Vauxhall	44	21,0	29,5	24,7	65,3	10,0	—
Lewisham North	51	51,9	54,8	49,0	41,9	9,1	—
South	52	40,1	50,4	33,6	56,5	9,0	0,9 Ind.
West	53	47,3	48,5	54,9	45,1	—	—
Paddington North....	39	34,3	39,8	43,4	51,5	5,1	—
South....	38	31,6	33,8	65,6	34,4	—	—
Poplar	44	25,1	26,4	13,9	86,1	—	—
St. Marylebone	55	29,8	29,6	65,8	25,1	9,1	—
St. Pancras North ..	57	30,9	38,5	37,2	59,3	—	3,5 Comm.
Shoreditch & Finsbury	52	21,9	24,6	22,7	77,3	—	—
Southwark	60	21,3	26,4	18,9	78,0	—	3,1 Comm.
Stepney	62	17,5	20,4	15,1	69,2	9,7	6,0 Comm.
Stoke Newington & Hackney North....	64	20,9	25,2	26,4	59,0	14,6	—
Wandsworth							
Central ..	60	44,3	48,9	44,2	47,6	8,2	—
Clapham ..	54	40,9	46,6	50,5	49,5	—	—
Putney ..	72	45,3	49,5	44,7	44,3	11,4	—
Streatham ..	51	36,0	37,3	62,5	24,7	11,3	1,2 Ind.
Woolwich East	47	31,8	38,0	28,2	68,9	—	2,7 Ind.
West	54	48,7	55,8	52,2	47,8	—	—
Average ..	—	31,5	36,4	42,6	50,8	—	—

¹ Tournout lower in 1961 than in 1958.

14 b. Uppgifter om brittiska kommunalval (från Keesings, Contemporary Archives)

22/11 1947. Municipal elections: extremt högt valdeltagande, varierande från 50 till 80 %.

1951. Municipal elections: valdeltagandet lågt i hela landet, särskilt i Skottland, Edinburgh 30,5, Glasgow 36,7 %.

6/5 1952. Municipal elections (Skottland): högre valdeltagande än 1951, då det var extremt lågt. Exempel: Dundee 53, Paisley 49, Aberdeen 47, Glasgow 46,2, Edinburgh 37,8 %.

13/5 1954. County- och municipal elections. Municipal elections i Skottland: Valdeltagandet var lågt i hela landet, särskilt i Skottland. Ex.: Aberdeen 29 %, Glasgow 34,6 %.

1955. Municipal elections. Valdeltagandet varierade med ett medeltal mellan 40—50 %, lägst i London.

1957. Municipal elections, Skottland: Valdeltagande i medeltal 50 %. Mycket lågt i en del distrikt, särskilt i Glasgow (28 %). Detta är den lägsta siffra Glasgow haft i något val.

1958. Skottland: Cities and boroughs. Högre valdeltagande än de senaste åren, men sällan över 50 % och ibland så lågt som 20 %.

1960. Skottland: Municipal elections: Särskilt lågt valdeltagande i vissa centra; Edinburgh 32,7, Glasgow 37 %.

London

	Valdeltagande
1946	26 %
1949	39 %
1952	—
1955	32,4 %
1958	30,3 %
1961	ca 35 %

15. Tiderna för allmänna val i Sverige¹

Före 1917 valdes andra kammaren för tre år och valet skedde i september månad sedan 1909.

Val till landsting och övriga kommunalval skedde för fyra-årsperioder. Halva antalet ledamöter valdes därvid vartannat år i december månad, utom landstingsmännen och stadsfullmäktigeledamöterna i Stockholm som valdes i mars. Under en tolvårsperiod förekom tio allmänna val. 1917 ville man därför börja begränsa antalet valrörelser.

1919 blev mandatperioden för AK fyra år, och för FK ändring från sex till åtta år. Val till AK skulle ske på *en* valdag, 3:e söndagen i september enligt bestämmelserna 1921.

Beträffande de kommunala organen bestämdes efter 1919 dels att den successiva förnyelsen skulle upphöra, dels att valen borde ordnas så att allmänna val blev regel vartannat år, dels att de kommunala valen skulle i huvudsak förläggas till samma tid av året. Landstingsmannaval och andra kammarval skulle i princip äga rum tredje söndagen i september.

Kommunal- och stadsfullmäktigeval skulle förrättas 16/9—20/10 resp. 16/9—30/11. Sådant val fick ej ske samma dag som landstingsmannaval inom vederbörande valdistrikt.

I Stockholm skulle stadsfullmäktigeval fortfarande ske i mars månad.

1926 upphävdes förbudet mot att sammanföra landstingsmannaval med kommunal- och stadsfullmäktigeval och 13/9 utsattes som första dag för förrättande av förstnämnda slag av val. I stor utsträckning börjar nu dessa val ske samtidigt.

1936 sammanfördes landstingsmannavalen och stadsfullmäktigevalen i rikets samtliga städer, alltså även i Stockholm, obligatoriskt till en och samma dag, tredje söndagen i september. 1942 stadgades i samband med införandet av poströstning, att även kommunalfullmäktigevalen obligatoriskt skulle förrättas å tredje söndagen i september.

Beträffande municipalfullmäktigevalen, vilka enligt tidigare ordning skulle förrättas å söndag under tiden 13/9—20/10, dock ej å samma dag som landstingsval, bestämdes, att de skulle förrättas första söndagen i oktober månad.

1942 bestämdes, att kyrkofullmäktigevalen skulle ske tredje söndagen i oktober månad. Kyrkofullmäktigeval finge ej ske samtidigt med borgerliga val.

¹ KU:s utl. 1955: 22.

16. Kommentarer till tabellerna över landstingsmannavalen 1922—1962 val för val, med tabeller¹

Landstingsmannavalen har under hela den aktuella perioden haft en partipolitisk prägel. Rikspartierna har spelat en dominerande roll i valen.

Valsamverkan har främst praktiserats mellan de borgerliga partierna och fram t. o. m. 1934 års val mellan socialdemokrater och socialister. I några fall har några partier gått fram med gemensamma kandidatlistor. Fr. o. m. 1954 års val är kartell- och fraktionsbeteckningar förbjudna.

En tabell har sammanställts, som visar det relativa antalet valkretsar i vilket gemensamma partibeteckningar kommit till användning (s. 76).

LANDSTINGSMANNAVALEN 1922

Landstingsmannavalen förrättas fr. o. m. valen 1922 tredje söndagen i september.

Valdeltagandet vid landstingsmannavalen 1922 var bland männen 45,7 % och bland kvinnorna 30,2 % av antalet röstberättigade. I valet var på landsbygden valdeltagandet livligast i Malmöhus län (44,4 %) medan Norrbottens län (28,6 %) visade den minsta anslutningen. Även beträffande städerna föredro Malmöhus län (50,0 %) det högsta procenttalet, medan Västerbottens län (31,3 %) visade det lägsta.

LANDSTINGSMANNAVALEN 1926

Till landstingsmannavalen 1926 tillkom bestämmelsen att kommunalfullmäktige- och stadsfullmäktigevalen fick sammanföras med landstingsmannavalen.

Där valsammanföring skedde bidrog detta till en ökad uniformering av väljarkårerna över 27 år. I mycket större utsträckning (98,1 % på landsbygden) och (99,1 % i städerna) deltog dessa väljare i båda valen i de valkretsar, där valsammanföring skedde. Motsvarande procenttal i de valkretsar, där valen förrättas åtskilda var för landsbygden 61,9 % och för städerna 66,6 %. Det verkar dock som om det rösttillskott, som uniformeringen inneburit, mindre kommit landstingsmannavalen än fullmäktigevalen tillgodo. En något större ökning av valdeltagandet i landstingsmannavalen skedde dock i de städer, där valsammanföring ägt rum än i städer, där så ej skett. I nedanstående tabell har sammanförts uppgifter för de stadsvalkretsar, beträffande vilka uppgifter stått till buds.

¹ Samtliga uppgifter och citat i denna sammanställning är hämtade ur »Kommunala valen» för resp. år utgivna av Statistiska centralbyrån.

Valdeltagande i % av röstberättigade (stadsvalkretsar)

	Gemensam valdag		Ej gemensam valdag	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1922	51,1	36,4	49,0	32,3
1926	62,0	48,9	57,0	41,7
1922/1926	+ 10,9	+ 12,5	+ 8,0	+ 9,4

(Statistiska uppgifter saknas för en liknande jämförelse beträffande landstingsmannavalet på landsbygden.)

LANDSTINGSMANNAVALET 1930

Vid landstingsmannavalet 1930 ökade valdeltagandet med 7,9 % i jämförelse med valet 1926. På landsbygden var ökningen för männen 7,8 % och för kvinnorna 8,6 %. Ökningen i städerna var för männen 4,8 % och för kvinnorna 6,7 %.

Vid en jämförelse rörande stadsvalkretsar, för vilka jämförelsetal finnes, mellan valdeltagandet i kretsar där valsammanföring ägt rum och kretsar där så ej skett, framgår, att ökningen av valdeltagandet är större i de valkretsar där valsammanföring ägt rum. Ökningen var i stadsvalkretsar med gemensam valdag för männen 1,6 % och för kvinnorna 16,9 %. I stadsvalkretsar där valsammanföring ej ägt rum ägde för männen en minskning i valdeltagandet rum med 2,6 % och en ökning för kvinnorna med 11,1 %.

LANDSTINGSMANNAVALET 1934

Landstingsmannavalet 1934 kunde uppvisa ett livligare valdeltagande än föregående val. Valdeltagandet bland männen ökade med 5,2 % och bland kvinnorna med 6,6 % i jämförelse med landstingsmannavalet 1930.

I Malmöhus län var valdeltagandet livligast med 75,5 % bland männen och 65,4 % bland kvinnorna på landsbygden, resp. 78,6 % och 70,4 % i städerna. Valdeltagandet växlade kraftigt mellan olika valkretsar. Så hade t. ex. Västerbottens södra domsaga det högsta frekvenstalet för männen (80,8 %) på landsbygden och Orusts och Tjörns domsaga det lägsta med 47,6 %.

Liksom vid valet 1926 och 1930 har en sammanställning gjorts av valdeltagandet med hänsyn till sammanföring med landstingsmannavalet i de stadsvalkretsar, beträffande vilka jämförelsetal funnits:

Valdeltagande i % av röstberättigade

Gemensam valdag		Ej gemensam valdag	
Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
70,8	60,2	63,1	51,6

Som siffrorna visar var deltagarfrekvensen liksom vid tidigare val större i städer med gemensam valdag än i städer utan sådan.

LANDSTINGSMANNAVALEN 1938

Till landstingsmannavalen 1938 stadgades obligatorisk gemensam valdag för landstings- och stadsfullmäktigeval. Antalet röstande ökade vid landstingsmannavalen 1938 i jämförelse med 1934 års val med 23,4 %. Ökningen är dock inte särskilt betydande med hänsyn till att rösträttsåldern för landstingsmannaval sänktes till 23 år.

Valdeltagandet var livligare vid 1938 års landstingsmannaval än vid föregående landstingsmannaval. I jämförelse med andrakammarvalet 1936 är stegringen i röstfrekvensen dock liten.

Röstfrekvensen bland kvinnorna steg likväl betydligt från 1934 års val. Beträffande kvinnorna nådde vid 1934 års val endast 32 valkretsar på landsbygden och 20 i städerna upp till ett valdeltagande av över 60 %, medan detta var fallet år 1938 i fråga om 74 valkretsar på landsbygden och 26 i städerna.

LANDSTINGSMANNAVALEN 1942

Till landstingsmannavalen 1942 stadgades obligatorisk gemensam valdag även för landstingsman- och kommunalfullmäktigeval.

Valdeltagandet ökade vid 1942 års landstingsmannaval i jämförelse med 1938 års val endast bland kvinnorna (60,3 % resp. 62,9) medan röstfrekvensen sjönk bland männen från 70,4 % till 69,2 %.

Malmöhus län hade det högsta valdeltagandet (75,4 %) medan valdeltagandet var lägst i Jämtlands län (58,5 %).

Ett omval förrättades efter 1942 års landstingsmannaval, nämligen i Västra Göinge domsaga i Kristianstads län. Omvalet skedde den 14 februari 1943. Valdeltagandet vid det ordinarie valet var 65,3 % och vid omvalet 53,0 %.

LANDSTINGSMANNAVALEN 1946

En ökning av antalet röstande med 13,5 % i jämförelse med valet 1942 skedde vid landstingsmannavalen 1946. Ökningen var kraftigare bland männen, vilket till en del torde bero på beredskapsinkallelsernas upphörande.

Valdeltagandet var betydligt livligare 1946 än 1942. För männen steg röstfrekvensen med 5,2 % och för kvinnorna med 5,0 %. Skillnaden mellan valdeltagandet vid landstingsmannavalen 1946 och andrakammarvalet 1944 var mycket liten, 0,3 % lägre för männen resp. 1,3 % för kvinnorna.

Ett omval förrättades efter 1946 års val. Omvalet skedde den 5 januari 1947 i Fryksdals domsaga. Valdeltagandet var livligare vid omvalet (män 75,6 %, kvinnor 65,1 %) än vid första valet (män 74,2 %, kvinnor 61,6 %).

LANDSTINGSMANNAVALEN 1950

Inför landstingsmannavalet 1950 beslutades omfattande ändringar i valkretsindelningen. Endast i fem landstingsområden blev indelningen densamma som vid 1946 års val. En starkt bidragande orsak till de talrika förändringarna var den omfattande sammanslagning av kommuner, som skulle träda i kraft 1952.

Valdeltagandet ökade mycket kraftigt från landstingsmannavalet 1946 till 1950 års val. Ökningen i röstfrekvensen var 8,9 %. (En lika markant ökning i valdeltagandet kan iakttas från andrakammarvalet 1944 till 1948 års val.) Det kvinnliga deltagandet i jämförelse med det manliga var betydligt livligare vid 1950 års val än år 1946, då vid sistnämnda val det procentuella valdeltagandet för kvinnorna låg 6,6 enheter lägre än för männen mot endast 4,6 enheter vid 1950 års val.

Det högsta valdeltagandet vid 1950 års landstingsmannaval uppvisade Malmöhus län (85,2 %) och det lägsta Jämtlands län (74,9 %). Differenserna i valdeltagandet mellan olika landstingsområden var således inte så stora.

LANDSTINGSMANNAVALEN 1954

Möjligheten att använda kartell- och fraktionsbeteckningar på valsedlarna borttogs fr. o. m. 1954 års val.

Även inför landstingsmannavalet 1954 företogs omfattande ändringar i valkretsindelningen på grundval av storkommunindelningen.

Valdeltagandet vid 1954 års landstingsmannaval var ej fullt så livligt som vid valet 1950. Sänkningen i röstfrekvensen var 1,6 %.

Skillnaden i valdeltagande mellan män och kvinnor förminskades ytterligare vid 1954 års val.

LANDSTINGSMANNAVALEN 1958

Valdeltagandet i landstingsmannavalet 1958 ökade endast med 0,5 % jämfört med 1954 års val. Valdeltagandet i de olika valen visade under perioden 1954—1958 små skiljaktigheter.

Vid landstingsmannavalet 1958 var valdeltagandet, jämfört med 1954, livligare i 17 och mindre livligt i 7 landstingskommuner. Största ökningen uppvisar Kalmar läns norra landstingskommun (+ 2,9 %) och största minskningen Norrbottens län (— 1,9 %).

Ingen valkrets hade ett valdeltagande under 55 %.

I de olika valdistrikten varierade valdeltagandet kraftigt. I några val-

distrikt var valdeltagandet hundraprocentigt. Det lägsta valdeltagandet i något valdistrikt på landsbygden var för männen 22,7 % och för kvinnorna 25,0 %. Bland valdistrikten i städerna var det lägsta valdeltagandet för männen 37,2 % och för kvinnorna 34,4 %.

LANDSTINGSMANNAVALEN 1962

Inför landstingsmannavaLEN 1962 inlemmades Hälsingborg och Gävle i resp. Malmöhus läns och Gävleborgs läns landsting.

Valdeltagandet vid landstingsmannavaLEN 1962 steg med 2,2 % jämfört med 1958 års val. Röstfrekvensen 81,2 % var den högsta som uppnått i landstingsmannaval.

Det högsta valdeltagandet vid en jämförelse mellan de olika landstingskommunerna nådde Malmöhus län med 85,1 %. Det lägsta valdeltagandet uppvisade Kopparbergs län (76,6 %).

Vid en jämförelse med andrakammarvaLEN kan konstateras att endast två sådana val under perioden 1944—1960 uppvisade ett högre valdeltagande än landstingsmannavaLEN 1962.

Antal överklagade val och företagna omval för landstingsmannaval

År	Överklagade val	Omval	År	Överklagade val	Omval
1922	17	5	1946	5	1
1926	9	8	1950	7	—
1930	10	3	1954	1	—
1934	9	2	1958	2	—
1938	9	1	1962	3	—
1942	11	1			

Sammanställning över det relativa antalet valkretsar, i vilka valsamverkan ägt rum

År	Landsbygd	Städer	År	Landsbygd	Städer
1922	87,9	58,9	1938	77,8	84,1
1926	97,2	79,5	1942	100,0	100,0
1930	95,1	88,9	1946	100,0	100,0
1934	97,9	93,3	1950	100,0	100,0

Landstingsmannavalen 1922—62

Valdeltagande i % av samtliga röstberättigade.

År	Lands- bygd	Städer	Hela riket	År	Lands- bygd	Städer	Hela riket
1922	36,5	42,4	37,6	1946	70,9	72,1	71,2
1926	47,9	52,8	48,8	1950	79,6	81,1	80,1
1930	56,2	58,6	56,7	1954	77,9	79,5	78,5
1934	62,2	64,4	62,7	1958	79,0	79,2	79,0
1938	65,1	66,1	65,3	1962	81,3	81,0	81,2
1942	65,8	66,8	66,0				

Landstingsmannavalen 1922—62

Valdeltagande i % av röstberättigade män och kvinnor.

År	Män Kvinnor	Lands- bygd	Städer	Riket
1922	M	44,5	51,3	45,7
	K	28,9	35,4	30,2
1926	M	55,9	60,5	56,7
	K	40,3	46,7	41,6
1930	M	63,7	65,3	64,0
	K	48,9	53,4	49,9
1934	M	68,9	70,7	69,2
	K	55,7	59,5	56,5
1938	M	70,4	70,5	70,4
	K	59,6	62,4	60,3
1942	M	69,3	69,0	69,2
	K	62,1	65,0	62,9
1946	M	74,3	74,8	74,5
	K	67,2	69,6	67,9
1950	M	82,1	83,0	82,4
	K	77,0	79,3	77,8
1954	M	80,0	81,1	80,4
	K	75,7	78,0	76,5
1958	M	80,9	80,9	80,9
	K	76,9	77,6	77,2
1962	M o. K	81,3	81,0	81,2

17. Kommentarer till tabellerna över valdeltagandet i stadsfullmäktigevalen 1920—1962 val för val, med tabeller¹

Stadsfullmäktigevalen hade genomgående under denna period en mera partipolitisk prägel än kommunalfullmäktigevalen. Rikspartierna spelade redan vid periodens början en dominerande roll i valen. Valsamverkan existerade främst mellan de borgerliga partierna och fram t. o. m. 1934 års val mellan socialdemokrater och socialister. Olika grupper inom partierna framträdde, men i huvudsak användes samma överbeteckning och partiet ifråga framträdde sålunda i valet enat gentemot övriga partier. Fr. o. m. 1954 års val är kartell- och fraktionsbeteckningar förbjudna. Valsamverkan mellan partierna har under stadsfullmäktigevalen fr. o. m. 1954 inskränkt sig till samlingslistor under någon allmän partibeteckning i ett par fall vid varje val.

Mot denna bakgrund har det inte varit nödvändigt att i kommentarerna behandla graden av politiskt inslag i valen val för val. Huvudvikten har lagts vid kommentarer till valdeltagandet.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1920

Stadsfullmäktigeval förrättades 1920 i 105 städer. Valen skedde under december månad och gällde halva antalet fullmäktige. (I Stockholm förrättades valen under mars månad året efter det övriga städer valde fram till 1936).

Valdeltagandet i stadsfullmäktigevalen 1920 var lågt, antagligen till en del beroende på en viss valtrötthet. Riksdagsmannaval hade t. ex. hållits i september samma år.

Livligast var valdeltagandet i småstäderna med upp till 5 000 invånare, där röstfrekvensen var för män och kvinnor resp. 51,6 % och 36,4 % mot resp. 43,5 % och 28,1 % för hela riket.

Det högsta valdeltagandet uppvisade Vetlanda med 79,0 % medan Marstrand hade den lägsta röstfrekvensen (18,8 %).

I 8 fall anfördes besvär över stadsfullmäktigevalen 1920. Omval förrättades i 4 fall.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1922

Val av stadsfullmäktige förrättades vid 1922 års val under tiden 16 september—30 november. De flesta stadsfullmäktigevalen 1922 ägde rum under november månad.

¹ Samtliga uppgifter och citat i denna sammanställning har hämtats ur »Kommunala valen» för resp. år, utgivna av Statistiska centralbyrån.

Valdeltagandet var livligare än vid 1920 (1921) års val, vilket till en del torde haft sin orsak i att valet 1922 gällde samtliga stadsfullmäktigemedlemmar.

Också vid 1922 års stadsfullmäktigeval var valdeltagandet livligast i småstäderna.

I 9 fall blev 1922 års stadsfullmäktigeval överklagade. I ett fall för rättades nytt val.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1926

Stadsfullmäktigevalen fick fr. o. m. 1926 års val ske tillsammans med landstingsmannavalen och skulle förrättas under tiden 13 september—30 november. (I de sex största städerna var sammanförandet av elektors- och stadsfullmäktigeval obligatoriskt.)

Gemensam valdag för stadsfullmäktige- och landstingsmannaval infördes i 43 städer d. v. s. 40,6 % av samtliga städer inom landsting.

Flertalet av de städer, där valen ej förrättades gemensamt, förlade stadsfullmäktigevalen till sent på hösten. I 27 av dessa städer ägde valet rum under senare hälften av november, i 23 under förra hälften av samma månad och i de 13 återstående under senare hälften av oktober månad.

I städer, som var delade i valkretsar, ägde valen i en del fall rum med upp till 14 dagars tidsskillnad.

Valdeltagandet var vid 1926 års stadsfullmäktigeval störst i de minsta och största städerna. Överlag var valdeltagandet livligare än vid 1922 års stadsfullmäktigeval.

Valdeltagandet i % av röstberättigade i städer med gemensam valdag för stadsfullmäktige- och landstingsmannaval och i städer med skilda val (jänte jämförelsetal för motsvarande städer 1922):

	Gemensam valdag	Ej gemensam valdag
1922	44,4 %	44,1 %
1926	53,3 %	52,2 %

Endast en obetydligt större ökning i valdeltagandet kan konstateras i städer med gemensam valdag. (Jfr Kommunala valen 1926 s. 48).

Valsammanföringen har dock inneburit att de väljare, som hade rösträtt till både landstings- och stadsfullmäktigeval (rösträttsäldern vid landstingsmannaval var 27 år fram till år 1937), i större utsträckning röstat vid båda valen.

Nedanstående sammanställning visar uppgifter över det relativa antalet personer över 27 år, som deltagit 1) i båda valen och 2) i endast ettdera av

desamma. Uppgifterna avser dels städer, där stadsfullmäktige- och landstingsmannavalen förrättats gemensamt och dels städer där valen ägt rum åtskilda.

Relativa antalet valdeltagare över 27 år

	Män och kvinnor	
	Båda valen	Ettdera valet
Gemensam valdag	99,1	0,9
Ej gemensam valdag	66,6	33,4

»Det vill sålunda synas, som om valsammanföringen medfört en ganska genomgripande omgestaltning av väljarkårerna vid landstingsmänna- och vid fullmäktigevalen i riktning mot en uniformering av dessa» (Kommunala valen 1926 s. 17).

Över 1926 års stadsfullmäktigeval anfördes besvär i 8 fall. I 3 fall förrättades omval.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1930

Vid 1930 års stadsfullmäktigeval sammanfördes dessa med landstingsmannavalen i 57 städer, d. v. s. i 53,8 % av samtliga städer som deltog i landsting.

Flertalet av de städer, som förrättade landstingsmänna- och stadsfullmäktigeval på skilda tider, förlade stadsfullmäktigevalen till en ganska sen tidpunkt på hösten. I 25 städer ägde valet rum under senare hälften av november, i 14 under förra hälften av samma månad, i 5 städer under senare delen av oktober och i 2 städer i slutet av september månad. En stad valde fullmäktige i början av september och två i början av oktober.

Liksom vid 1926 års stadsfullmäktigeval var valdeltagandet vid 1930 års val störst i de minsta och största städerna. Det större intresse som valen rönt vid detta val liksom vid det föregående framgår av att vid 1930 års val 87 städer uppvisade ett valdeltagande över 55 %. Motsvarande siffror för 1922 och 1926 års val var resp. 37 och 57.

Inte heller vid 1930 års val synes valsammanföringen nämnvärt ha påverkat valdeltagandet. Röstfrekvensen i städer med gemensam valdag var 59,7 % och i städer där landstingsmänna- och stadsfullmäktigevalen förrättades åtskilda 59,2 %.

I 12 fall överklagades 1930 års stadsfullmäktigeval. Inget omval företogs.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1934

Vid 1934 års val begagnade sig 80 städer av möjligheten att sammanföra stadsfullmäktigevalen med landstingsmannavalet. Då antalet städer, som deltog i landsting var 105, hade sålunda 74,1 % gemensam valdag mot endast 53,8 % vid valen 1930.

I 2 av de städer som förrättade valen åtskilda ägde stadsfullmäktigevalen rum i slutet av september, i 3 städer under första hälften av oktober, i 5 under senare hälften av november och i 11 under senare delen av sistnämnda månad.

Valdeltagandet vid 1934 års stadsfullmäktigeval var större än vid 1930 års val. Ett valdeltagande över 55 % uppvisade år 1934 102 städer, medan motsvarande antal år 1930 var 87.

I landstingsstäderna »hava de med gemensam valdag ej obetydligt livligare valdeltagande för båda könen än de städer, där sammanförande av stadsfullmäktige- och landstingsmannavalen ej ägt rum» (Kommunala valen 1934 s. 43). Röstfrekvensen var för landstingsstäder med gemensam valdag för män 69,0 % och för kvinnor 58,6 %. Motsvarande siffror för städer utan gemensam valdag var 67,1 % resp. 56,7 %.

Över stadsfullmäktigevalen 1934 anfördes besvär i 9 fall. I ett fall företogs omval.

Stadsfullmäktigevalen 1934—35 var de sista i vilka Stockholm valde i mars året efter de övriga stadsfullmäktigevalen. För perioden 1922—35 kan konstateras att valdeltagandet i Stockholm i jämförelse med valdeltagandet i de övriga städerna utanför landsting inte uppvisar några större avvikelser. Genomsnittliga valdeltagandet för Stockholm under denna period var 57,1 %. För de övriga landstingsfria städerna är genomsnittet; Göteborg 52,0 %, Malmö 57,7 %, Norrköping 54,0 %, Hälsingborg 61,8 % och för Gävle 47,4 %.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1938

Från och med 1938 skall stadsfullmäktigevalen ske tredje söndagen i september och förrättas alltså obligatoriskt gemensamt med landstingsmannavalen.

Antalet röstande i stadsfullmäktigevalen 1938 ökade med 16,6 % i jämförelse med valen 1934. I jämförelse med andrakammarvalet 1936 minskade antalet röstande med 8,1 %.

Valdeltagandet var bland männen livligast i de minsta städerna, bland kvinnorna däremot i de största. En röstfrekvens på över 55 % uppvisade 112 städer.

Det högsta valdeltagandet hade Landskrona (79,9 %) medan valdeltagandet var lägst i Marstrand (49,3 %).

Över 1938 års stadsfullmäktigeval anfördes besvär i endast två fall. I ett fall förrättades omval.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1942

Valdeltagandet vid 1942 års stadsfullmäktigeval var för männen 69,8 % och för kvinnorna 66,6 % av de röstberättigade. Motsvarande tal för 1938 års val var resp. 71,5 % och 64,7 %. För männens del skedde alltså en minskning i röstfrekvensen, medan valdeltagandet blev livligare bland kvinnorna.

Valdeltagandet var lägst i de medelstora städerna med 20 000—40 000 invånare.

Det största valdeltagandet (80,2 % uppvisade Höganäs, under det att den nya staden Solna, där valet förrättades senare än landstingsmannavalet, nämligen den 8 november, hade det lägsta valdeltagandet (47,9 %). Det lägsta valdeltagandet vid de ordinarie valen hade Västervik med 50,5 %.

»I de städer, som ej deltaga i landsting, har valdeltagandet varit livligare — 71,1 % för männen och 68,6 % för kvinnorna — än i landstingsstäderna, där röstfrekvensen uppgått till resp. 68,6 och 64,5 %» (Kommunala valen 1942 s. 40).

Över de år 1942 förrättade stadsfullmäktigevalen anfördes besvär i åtta fall. Omval förrättades i två fall.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1946

Valdeltagandet vid 1946 års stadsfullmäktigeval var långt livligare än vid 1942 års val. 1946 var röstfrekvensen bland männen 75,8 % och bland kvinnorna 71,6 %. Motsvarande tal för år 1942 var 69,8 % resp. 66,6 %.

I de större städerna var valdeltagandet i genomsnitt livligare. Bland de mindre städerna märktes en markant skillnad i valdeltagandet mellan industristäder och övriga städer:

	Valdeltagande i % av röstberättigade
Städer med över 50 000 invånare (Stockholm frånräknat)	75,4
Städer med under 50 000 invånare	72,0
därav: Industristäder	75,2
Övriga	70,6

Det högsta valdeltagandet hade Höganäs (82,1 %), medan Västervik uppvisade den lägsta röstfrekvensen (57,6 %).

Även vid 1946 års stadsfullmäktigeval var valdeltagandet livligare i städer utanför landsting — 76,9 % för männen och 73,7 % för kvinnorna — än i landstingsstäderna, där röstfrekvensen uppgick till resp. 74,8 % och 69,6 %.

Över 1946 års stadsfullmäktigeval anfördes besvär i ett fall, vilka besvär lämnades utan bifall.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1950

Valdeltagandet vid 1950 års stadsfullmäktigeval var för männen 82,8 % och för kvinnorna 80,3 %. Motsvarande relativtal vid 1946 års val var 75,8 % resp. 71,6 %. En kraftig ökning i valdeltagandet kan således konstateras.

Högsta valdeltagandet uppvisade Sigtuna med 90,1 %, medan valdeltagandet var lägst i Västervik (63,4 %).

I de städer, som inte deltog i landsting, var valdeltagandet för männen 82,8 % och för kvinnorna 81,4, medan motsvarande relativtal för landstingsstäderna uppgick till resp. 82,9 och 79,4 %.

Besvär anfördes över stadsfullmäktigevalen 1950 i sex fall. Några omval företogs ej.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1954

Vid stadsfullmäktigevalen 1954 kunde konstateras ett något lägre valdeltagande än vid valen 1950. Av männen deltog i 1954 års val 81,4 % och av kvinnorna 79,4 % av de röstberättigade. Motsvarande procenttal för 1950 var 82,8 resp. 80,3.

Högsta valdeltagandet hade Kramfors (88,1 %), medan röstfrekvensen var lägst i Västervik (61,9 %).

I de städer, som inte deltog i landsting, var valdeltagandet för männen 81,7 % och för kvinnorna 81,0 %. Motsvarande relativtal för landstingsstäderna uppgick till resp. 81,1 % och 78,0 %.

Besvär anfördes över stadsfullmäktigevalen 1954 i tre fall. Besvären lämnades i samtliga fall utan bifall.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1958

I stadsfullmäktigevalen 1958 deltog av männen 80,5 % och av kvinnorna 78,2 % av de röstberättigade.

Av de 133 städerna uppvisade vid 1958 års stadsfullmäktigeval 115 ett valdeltagande över 75 %. Motsvarande antal vid 1950 och 1954 års val var 125 resp. 118.

I de städer, som inte deltar i landsting, var valdeltagandet för männen 80,2 % och för kvinnorna 79,1 %, medan motsvarande relativtal för landstingsstäderna uppgick till resp. 80,9 och 77,6 %. Stadsfullmäktigevalen 1958 var de första i vilka landstingsstäderna uppvisade ett livligare valdeltagande än städer utanför landsting.

Över de 1958 förrättade stadsfullmäktigevalen anfördes besvär i fyra fall. I ett fall förrättades omval, nämligen i Skellefteå stads västra valkrets. I denna valkrets var valdeltagandet vid valet i september 78,1 % och vid omvalet den 11 januari 1959 58,5 %.

STADSFULLMÄKTIGEVALEN 1962

Valdeltagandet i stadsfullmäktigevalen 1962 var för första gången under perioden från 1920 något lägre än valdeltagandet i landstingsmannavalen. Procenttalet var resp. 80,7 och 81,2.

I städer ingående i landsting var valdeltagandet för männen 82,3 % och för kvinnorna 79,7 %. I städer utanför landsting var procentsiffrorna resp. 80,4 och 80,2.

Över stadsfullmäktigevalen 1962 anfördes besvär i tre fall. I inget av fallen ledde besvären till att omval företogs.

Stadsfullmäktigevalen 1922—1962

Valdeltagande i % av röstberättigade.

Valår	Samtl. städer	Samtl. städer utom Sthlm	Städer utanför landsting						Samtliga städer utanför lands-ting	Städer inom lands-ting
			Sthlm	Gbg	Malmö	Norrk.	Häls.b.	Gävle		
1922.....	41,7	42,4	39,8	33,5	45,0	41,7	55,8	53,7	39,6	43,9
1926.....	52,9	52,8	53,4	51,7	56,3	54,2	58,2	38,3	53,1	52,8
1930.....	61,6	60,2	65,1	63,5	61,2	59,4	64,8	49,2	63,4	59,5
1934.....	64,8	62,6	70,4	59,4	68,3	61,0	68,7	48,4	66,4	62,9
1938.....	67,7	66,9	70,0	67,9	71,0	67,9	69,7	56,5	69,1	66,3
1942.....	68,0	67,5	69,5	69,6	72,6	66,4	73,2	60,8	69,7	66,8
1946.....	73,5	73,2	74,5	74,6	79,2	78,0	75,6	67,6	75,1	72,1
1950.....	81,5	81,5	81,4	80,4	86,8	83,6	83,8	79,7	82,0	81,1
1954.....	80,3	80,5	79,8	81,8	86,7	80,9	84,6	75,4	81,3	79,5
1958.....	79,3	79,5	78,7	77,8	85,5	80,0	83,6	75,7	79,6	79,2
1962.....	80,7	81,3	78,5	80,8	85,3	81,6	—	—	80,3	81,0

Stadsfullmäktigevalen 1920—1962

Stockholm ej medräknat. Stockholms siffror inom parentes.

Valår	Valdeltagande i % av röstberättigade		Män och kvinnor
	Män	Kvinnor	
1920	43,5	28,1	34,9
1922	43,9 (47,2)	36,6 (34,6)	42,4 (39,8)
1926	59,6 (59,6)	47,5 (49,0)	52,8 (53,4)
1930	65,8 (70,5)	55,8 (61,3)	60,2 (65,1)
1934	68,0 (74,2)	58,4 (67,7)	62,6 (70,4)
1938	71,0 (72,9)	63,5 (67,8)	66,9 (70,0)
1942	69,4 (71,1)	65,9 (68,4)	67,5 (69,5)
1946	75,7 (76,4)	71,1 (73,0)	73,2 (74,5)
1950	83,0 (82,2)	80,2 (80,8)	81,5 (81,4)
1954	81,7 (80,2)	79,3 (79,5)	80,5 (79,8)
1958	80,9 (79,4)	78,2 (78,2)	79,5 (78,7)
1962	—	—	81,3 (78,5)

18 a. Allmänna kommentarer till tabellsammanställningen över kommunalfullmäktigevalen 1920—1962 i Sverige

Kommunernas uppdelning i grupper med avseende på graden av politiskt inslag i valen har behållits likartad i hela sammanställningen.

Grupp A betecknar sådana kommuner i vilka vid valet förekommit olika partibeteckningar eller bara en partibeteckning, men under denna två eller flera helt olika listtyper.

I valen 1938—1946 har grupp A delats upp ytterligare i grupp I och II.

Grupp I omfattar val med politiskt inslag.

Grupp II omfattar till synes opolitiska val med två eller flera kandidatlistor.

Grupp B betecknar sådana kommuner, i vilka partierna enats om gemensam partibeteckning och listor eller där olika väljarbeteckningar förekommit, men där ett av partierna erhållit samtliga representantplatserna.

1920—22 förrättades alla kommunalfullmäktigeval vid annan tidpunkt än landstingsmannavalen.

I valen 1926—1938 har hänsyn tagits till om kommunalfullmäktigevalen förrättats vid samma tillfälle som landstingsmannavalen eller ej. Från och med valet 1942 förrättas de båda valen obligatoriskt vid samma tillfälle.

Partifördelningen kan på grund av statistiska brister endast utföras på de valda kommunalfullmäktige.

Kommunalfullmäktigeval skulle tiden fram t. o. m. valen 1934 obligatoriskt förrättas i kommuner med över 1 500 invånare. Fr. o. m. valet 1938 t. o. m. valet 1946 gällde obligatoriet kommuner med mer än 700 invånare. Övriga kommuner hade möjlighet att frivilligt (fakultativt) införa fullmäktigeinstitutionen.

Kommunalfullmäktigeval förrättas fr. o. m. 1950 i samtliga kommuner. Jämför i övrigt under nr 15 »Tiderna för allmänna val i Sverige», s. 71.

18 b. Tabell I. Relativa antalet kommuner med kommunalfullmäktigeval och valdeltagandet i dessa val samt valdeltagandet med hänsyn till graden av det politiska inslaget i valen (1920—1962)

År	Antal kommuner med kommunalfullmäktigeval i % av antalet kommuner på landsbygden	Valdeltagande i samtliga kommuner med kommunalfullmäktigeval			Grupp A		Grupp B	
		Män	Kvinnor	Män o. kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1920 ..	39,7	26,5	14,5	20,4	31,3	18,1	9,7	2,8
1922 ..	41,8	33,9	22,4	28,0	39,2	26,6	9,8	3,9
1926 ..	42,9	49,0	35,5	42,1	52,9	39,0	18,1	7,4
1930 ..	44,0	56,9	44,3	50,5	59,9	47,2	24,5	12,0
1934 ..	47,3	64,0	52,2	58,1	65,7	53,9	29,3	16,7
1938 ..	69,3	67,6	56,8	62,2	69,4	60,0	43,2	27,2
1942 ..	71,3	67,6	59,9	63,8	68,9	61,7	50,6	35,5
1946 ..	72,2	72,8	65,4	69,2	73,9	66,7	49,2	34,2
1950 ..	100,0	81,7	76,7	79,2	—	—	—	—
1954 ..	100,0	79,7	75,5	77,7	—	—	—	—
1958 ..	100,0	80,6	76,7	78,7	—	—	—	—
1962 ..	100,0	82,7	79,2	81,2	—	—	—	—

18 c. Tabell II. Det politiska inslaget i kommunalfullmäktigevalen 1920—1962

Valår	Kommunernas relativa fördelning på politiska och icke politiska val	
	Grupp A	Grupp B (samlingslista)
	%	%
1920	69,4	30,6
1922	74,7	25,3
1926	82,5	17,5
1930	85,6	14,4
1934	91,8	8,2
1938	85,9	14,1
1942	85,1	14,9
1946	90,2	9,8
1950	100,0	3 kommuner
1954	100,0	—
1958	100,0	3 kommuner
1962	100,0	2 kommuner

Valår	Antal kommuner med gemensam valdag i % av hela antalet kommuner	Röstande i % av röstberättigade				Grupp A				Grupp B (samlingslista)				Samtliga kommuner
		Gemensam valdag		Ej gemensam valdag		Gemensam valdag		Ej gemensam valdag		Gemensam valdag		Ej gemensam valdag		
		M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	
		Mo. Kv												
1926	59,0	56,3	41,6	45,8	33,7	29,6	12,5	9,1	3,5	42,1				
1930	72,7	61,5	48,5	53,8	42,5	32,1	15,2	12,9	7,3	50,5				
1934	82,4	66,6	54,5	59,4	49,3	42,0	24,4	9,8	4,9	58,1				
		Grupp I		Grupp II		Ej gemensam valdag		Ej gemensam valdag		Ej gemensam valdag		Ej gemensam valdag		
		Gemensam valdag		Gemensam valdag		Gemensam valdag		Gemensam valdag		Gemensam valdag		Gemensam valdag		
		M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	
1938	87,3	70,2	58,8	62,5	52,9	69,5	56,1	50,3	36,6	51,7	33,1	16,8	9,2	
1942	100,0	69,1	61,9			60,7	49,3			50,6	35,5			
1946	100,0	74,0	66,8			63,2	51,3			49,2	34,2			

**18 e. Tabell IV. Relativa fördelningen på partier av valda kommunal-
fullmäktige med känd partitillhörighet i valen 1934—1962**

Valår	H	BF/CP	FP	S	Soc.	K	Övriga samt fullm. ej möjliga att fördela på partier
1934	—	45,8	—	—	41,5	—	12,7
1938	11,7	19,4	9,9	54,7	1,4	2,7	0,2
1942	9,1	20,7	8,7	58,4	0,1	3,0	—
1946	8,5	24,7	10,2	50,5	—	6,1	—
1950	10,1	26,0	16,5	44,5	—	2,2	0,7
1954	13,7	22,7	16,4	43,7	—	2,5	0,9
1958	16,1	26,2	12,8	41,7	—	2,1	1,1
1962	12,1	25,0	12,5	44,2	—	1,9	3,4

19. Kommentarer till tabellsammanställningen över kommunalfullmäktigevalen 1920—1962 val för val¹

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1920

Kommunalfullmäktigevalen 1920 förrättades under november eller december månad och gällde i allmänhet halva antalet fullmäktigeledamöter. Valen ägde i regel rum under 2—3 dagar, varav den ena dagen var en söndag. Kommunalfullmäktigevalen ägde ej rum samtidigt som landstingsmannavalen.

72,8 % av befolkningen på landsbygden var delaktiga av ett representativt system.

Val med samlingslistor (grupp B) var relativt talrikare bland de frivilliga (41 av 82) än bland de obligatoriska (251 av 873) valen.

Av de i valet röstande kom 92,7 % på kommuner, som hänförts till grupp A och 7,3 % på kommuner, som tillhörde grupp B.

Över de hösten 1920 förrättade kommunalfullmäktigevalen anfördes besvär i 46 fall. Av dessa ledde besvären i 18 fall till att nytt val företogs.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1922

Kommunalfullmäktigevalen år 1922 skulle äga rum under tiden 16 september—20 oktober. Valen skulle i de flesta fall hållas över 2 dagar, varav den ena skulle vara en söndag. Kommunalfullmäktigevalen fick ej ske samtidigt som landstingsmannavalen.

Fullmäktigeinstitutionen omfattade 75,4 % av landets befolkning.

Val med samlingslistor (grupp B) genomfördes i 25,3 % av kommunerna med fullmäktigeval. Grupp B var även 1922 talrikare bland de fakultativa (42 av 75) än bland de obligatoriska (213 av 676) valen.

Över kommunalfullmäktigevalen 1922 anfördes besvär i 48 fall, av vilka 12 fall ledde till omval.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1926

Kommunalfullmäktigevalen fick fr. o. m. 1926 ske gemensamt med landstingsmannavalen och skulle förrättas mellan 13 september och 20 oktober. Av kommunalfullmäktigevalen förrättades 610 (59,0 %) samtidigt med landstingsval medan 424 (41,0 %) kommuner hade förlagt valet till annan dag.

Rätten till samtidiga val begagnades främst av Västerbottens och Norr-

¹ Uppgifter och citat i denna sammanställning är hämtade ur »Kommunala valen» för respektive val 1920—62 utgivna av Statistiska Centralbyrån.

bottens kommuner. I Kronobergs och Skaraborgs län utnyttjade kommunerna denna rätt i tämligen ringa omfattning.

»Valsammanföring har i mindre utsträckning ägt rum inom sådana kommuner där partierna enats om en gemensam kandidatlista (B-kommuner), 45,6 %, än inom övriga (A-kommuner), 61,8 %. Anknypningen till landstingsmannavalet synes ha varit lättare att genomföra i A-kommunerna där även kommunalfullmäktigevalen ofta följer rikspolitiska linjer» (Kommunala valen 1926 s. 60 f.).

Av de 424 kommuner som förrättade kommunalfullmäktigevalen skilda från landstingsmannavalen hade 189 förlagt valet till någon av dagarna strax före den 20 oktober. I 17 kommuner förrättades valet tämligen nära efter landstingsmannavalet och inom de återstående 218 kommunerna under förra hälften av oktober.

Proportionerna mellan A- och B-kommuner var 82,5 % resp. 17,5 %. A-kommunerna svarade för 89,2 % av befolkningen i kommuner med kommunalfullmäktigeval mot 74,7 % vid 1922 års val.

»A-kommunernas tilltagande antal synes tyda på en fortgående politisering av de kommunala valen De vid 1926 års val använda väljarbeteckningarna giva vid handen att inom ett mycket stort antal A-kommuner valet haft politisk karaktär (Kommunala valen 1926 s. 61).

Vid en undersökning av vilka väljarbeteckningar som förekommit på listorna, finner man att de politiska beteckningarna svarar för 69,1 % av samtliga beteckningar. Som politiska beteckningar räknas då dels namn på ett politiskt parti och dels beteckningar som representerar någon politisk sammanslutning. Lokala beteckningar redovisas under annan grupp.

»Väljer man ut kommuner där val av fullmäktige förrättats såväl 1922 som 1926 och grupp-beteckningen (A eller B) båda åren varit densamma, samt sammanställer antalet röstberättigade, antalet valdeltagare och antalet valdeltagare i % av röstberättigade åren 1922 och 1926 dels inom de kommuner där valen 1926 förrättats gemensamt, dels inom de kommuner, där valen företagits åtskilda, blir resultatet följande» (Kommunala valen 1926 s. 66).

Valdeltagande i % av röstberättigade:

A-kommuner		
	Gem. valdag	Ej gem. valdag
1922	33,2	31,7
1926	49,1	40,6
B-kommuner		
	Gem. valdag	Ej gem. valdag
1922	5,0	5,9
1926	19,3	5,8

I båda grupperna har således ökningen i valdeltagandet varit störst där kommunalfullmäktigevalen och landstingsmannavalen skett gemensamt.

Tabell III visar också för valen 1926 ett livligare valdeltagande i A-kommunerna och i kommuner med samfällda val än i B-kommuner med åtskilda val.

»Livligast har valdeltagandet varit i Jönköpings län (49,3 %) där endast 1 kommun hänförts till B-gruppen och över hälften av kommunerna haft samfällda val. Minst var anslutningen i Skaraborgs län (28,1 %) i vilket B-kommunerna är förhållandevis talrika [9 av 26; 34,6 %] samt där endast 1/3 av kommunerna förrättat fullmäktige- och landstingsmannavalet gemensamt. Av kommunerna med fullmäktige i Norrbottens och Västerbottens län var det endast resp 1 och 2, som ej förlagt de nyss nämnda valen till samma tidpunkt. Deltagarfrekvensen utgjorde år 1922 i Norrbottens län 25,4 % och i Västerbottens län 27,3 % men år 1926 resp 45,9 % och 46,5 % (Kommunala valen 1926 s. 67).

Över de 1926 förrättade kommunalvalen anfördes besvär i 43 fall. I 7 fall företogs omval.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1930

Kommunalfullmäktigevalen 1930 skulle förrättas på en söndag under tiden 13 september—20 oktober och fick ske samtidigt som landstingsmannavalen.

Antalet kommuner i vilka val av fullmäktige förrättades utgjorde 44,0 % av samtliga kommuner på landsbygden och inrymde 76,3 % av landsbygdens folkmängd.

Av kommunalfullmäktigevalen förrättades 72,7 % samtidigt med landstingsmannavalen. Samtidiga val begagnades i främsta rummet i Västerbottens och Norrbottens län, medan man i Kronobergs och Skaraborgs län endast i ringa omfattning utnyttjade denna möjlighet.

Valsammanföring ägde i mindre utsträckning rum inom kommuner med samlingslista (grupp B) (63,4 %) än inom A-kommuner (74,2 %).

I de flesta kommuner, som förrättade kommunalfullmäktigeval skilt från landstingsmannaval, hölls de först nämnda valen under oktober månad.

Man kan av tabell III för 1930 års kommunalfullmäktigeval utläsa ett livligare valdeltagande i A-kommuner och i kommuner med samfällda val än i B-kommuner och i kommuner med åtskilda val.

»Livligast har deltagandet varit i Västerbottens län (59,0 %) där ingen kommun hänförts till B-gruppen och över 4/5 av kommunerna haft samfällda val Minst var anslutningen i Skaraborgs län (37,8 %) i vilket B-kommunerna äro förhållandevis talrika samt icke hälften av kommunerna förrättat fullmäktige- och landstingsmannavalet gemensamt» (Kommunala valen 1930 s. 60 f.).

Över de 1930 förrättade kommunalfullmäktigevalen anfördes besvär i 40 fall varav i 8 fall omval förrättades.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1934

År 1934 skulle kommunalfullmäktigevalen förrättas under tiden 16 september—20 oktober. Valen fick ske på samma dag som landstingsmannavalen.

En fördelning på partier har på grund av de många gemensamma väljarbeteckningarna i valen inskränkts till en fördelning på 3 grupper. En grupp omfattar högern, bondeförbundet och folkpartiet. Den andra gruppen omfattar socialdemokrater, socialister och kommunister. Den tredje gruppen är en diversegrupp omfattande nationalsocialister, lokala eller opolitiska partibildningar och övriga med okänd politisk hemvist.

Av kommunalfullmäktigevalen förrättades 82,4 % samtidigt med landstingsmannavalen. Av de kommuner där valen inte skedde samtidigt förlade 63,2 % kommunalfullmäktigevalen till oktober månad.

Tabell II visar på en fortgående politisering av de kommunala valen.

Av de röstberättigade till kommunalfullmäktigevalen föll 95,6 % på A-kommunerna och av de i valen deltagande 98,2 % på samma grupp.

Tabell I visar för 1934 att valdeltagandet varit mer än dubbelt så stort i kommuner, där fullmäktigevalen haft politisk karaktär.

Antalet överklagade val var 27. Av dessa ledde besvären i 7 fall till att omval företogs.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1938

Kommunalfullmäktigevalen 1938 förrättades under tiden 13 september—20 oktober. Valen fick ske samtidigt som landstingsmannavalen.

Antalet kommuner med samfälliga val utgjorde 87,3 % av samtliga kommuner med fullmäktigeval.

Av de kommuner (212), som förrättade kommunalfullmäktigevalet skilt från landstingsmannavalet, förrättade de flesta (97) valet den 2 oktober. Den närmast vanligaste valdagen var den 16 oktober.

Vid kommunalfullmäktigevalen 1938 framträdde politiska partier i 79,3 % av valen.

Av de samfälliga valen var inte mindre än 82,4 % politiskt betonade mot endast 58,5 % av de kommunalfullmäktigeval, som ägde rum å annan dag än landstingsmannavalen.

»Liksom vid föregående val har större valdeltagande kunnat iakttagas i kommuner, där valen haft politiskt inslag, än i kommuner med opolitiska val; lägst har valdeltagarantalet varit i kommuner där endast en opolitisk kandidatlista framförts» (Kommunala valen 1938 s. 62). (Se Tabell I).

»Valdeltagandet har genomgående varit livligare i de kommuner, där kommunalfullmäktige- och landstingsmannavalen förrättats samtidigt». (Kommunala valen 1938 s. 62).

Som framgår av Tabell III är skillnaden i röstfrekvens störst i kommuner med samlingslista.

Kommunalfullmäktigevalen 1938 överklagades i 38 fall. Omval förrättades i 13 fall.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1942

Kommunalfullmäktigeval förrättas fr. o. m. 1942 samtidigt med landstingsmannaval i samtliga kommuner med kommunalfullmäktige. Valet sker tredje söndagen i september.

I valen till kommunalfullmäktige år 1942 framträdde politiska partier i 82,5 % av kommunerna. Samverkan mellan partierna skedde i 1 208 kommuner av de 1 711 där fullmäktigeval förrättades. Högern samverkade i 1 098 kommuner, bondeförbundet i 1 015, folkpartiet i 998, socialdemokraterna i 60 och kommunisterna i 15 kommuner.

»Liksom vid föregående val har större valdeltagande kunnat iakttagas i kommuner, där valen haft politiskt inslag, än i kommuner med opolitiska val; lägst har valdeltagande varit i kommuner, där endast en opolitisk kandidatlista framförts Skillnaden i röstfrekvens mellan de olika grupperna är dock betydligt mindre än förut, beroende på att valen nu alltid äga rum samtidigt som landstingsmannavalen, vilket torde stimulera till livligare deltagande i kommunalfullmäktigevalen» (Kommunala valen 1942 s. 57). (Se Tabell III).

Över kommunalfullmäktigevalen 1942 anfördes besvär i 26 fall. I 6 fall föranledde besvären omval.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1946

Vid kommunalvalen 1946 framträdde politiska partier i 88,5 % av de kommuner, som förrättade val.

Liksom vid föregående kommunalfullmäktigeval framträdde stora skillnader i valdeltagandet beroende på graden av politiskt inslag i valen (Se Tabell III).

Den högsta röstfrekvensen uppvisade Hyltinge i Södermanlands län med 91,0 % samt Södra Åsarp i Älvsborgs län med 89,5 %, båda i grupp I medan lägsta valdeltagandet förefanns i Fogdö i Södermanlands län med 3,4 % och Örtomta i Östergötlands län med 3,6 %, båda i grupp B.

Antalet överklagade val vid kommunalfullmäktigevalen 1946 var 10. Besvären ledde i 8 fall till att omval förrättades.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1950

Kommunalfullmäktigevalen 1950 avsåg storkommunerna enligt de beslut om indelning den 1 januari 1952, som förelåg före valen. Detta innebar, att fullmäktigeinstitutionen infördes i samtliga landskommuner utom en (Holmö i Västerbottens län).

Partierna uppträdde i en helt annan utsträckning vid 1950 års kommunalfullmäktigeval än vad fallet varit vid tidigare dylika val. »I flertalet kommuner ha partierna framträtt med egna listor. De borgerliga partierna ha dock i ett ganska betydande antal fall enats om en gemensam samlingslista.... För socialdemokraternas del framgår att dessa framträtt med egen lista i samtliga kommuner utom 6. I tre av dessa ha alla partierna enats om en gemensam samlingslista».

Dessa tre kommuner voro Södra Kinda och Södra Valkebo i Östergötlands län samt Jonstorp i Malmöhus län. I dessa kommuner var valdeltagandet mycket lågt i förhållande till det genomsnittliga valdeltagandet i resp. län.

	Valdeltagande i %		Valdeltagande för resp. län i %	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Jonstorp	57,0	49,6	85,9	82,6
Södra Kinda	11,0	4,5	82,3	77,1
Södra Valkebo.....	53,0	38,3	82,3	77,1

Valdeltagandet vid kommunalfullmäktigevalen 1950 understeg endast obetydligt detsamma för landstingsmannavalen på landsbygden, resp. 77,0 % och 82,1 %.

Antalet överklagade val vid kommunalfullmäktigevalen 1950 var 16 och antalet företagna omval var 4.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1954

Kommunalfullmäktigeval förrättades 1954 i samtliga kommuner (904) i enlighet med den nya kommunallagens bestämmelser. Förbudet mot karteller gäller fr o m 1954 även kommunalfullmäktigeval. Beträffande partifördelningen gäller samma förhållanden som vid 1950 års val. Trots förbudet mot karteller framträdde de borgerliga partierna i många fall med en gemensam lista under någon allmänt formulerad partibeteckning. Socialdemokraterna framträdde med egen lista i alla kommuner utom två. I en av dessa, Svanskogs kommun i Värmlands län, samverkade alla partier utom kommunisterna i ett den 15 januari 1955 företaget omval.

I Svanskogs kommun var valdeltagandet vid omvalet för männen 36,6 %

och för kvinnorna 30,8 %. Det genomsnittliga valdeltagandet i Värmlands län vid de ordinarie kommunalfullmäktigevalen 1954 var resp. 78,4 % och 72,5 %.

Över de 1954 förrättade kommunalfullmäktigevalen anfördes besvär i 16 fall. I 4 fall ledde besvären till att omval förrättades.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1958

Kommunalfullmäktigevalen 1958 liksom 1954 och 1950 års kommunalfullmäktigeval var ännu mera politiskt inriktade än tidigare val. I flertalet kommuner framträdde partierna med egna listor. Vid valen framträdde samtliga partier med en gemensam lista i 3 kommuner. Vid det ordinarie valet skedde detta i Holmöns kommun i Västerbotten. Där var valdeltagandet för männen 76,5 % (80,0) och för kvinnorna 53,2 % (75,8). Siffrorna inom parentes anger valdeltagandet i % för Västerbottens län.

Vid omval i Hållnäs kommun i Uppsala län (11/1 1959) och i Träne kommun i Kristianstads län (11/1 1959) kom gemensamma listor till användning. Valdeltagandet var i Hållnäs kommun för männen 9,1 % (80,0 %), för kvinnorna 5,4 % (76,6 %). I Träne kommun var valdeltagandet för män och kvinnor resp 27,3 % (80,0 %) och 20,5 % (76,5 %). Siffrorna inom parentes anger valdeltagandet i % i resp län i det ordinarie valet.

Nedanstående tabell visar valdeltagandet i de övriga omvalen, vilka företogs utan samlingslistor 11/1 1959.

Valdeltagande i % av röstberättigade

Kommun och län	Män	Kvinnor	Valdeltagande i resp. län	
			Män	Kvinnor
Färingsö				
Stockholms län	78,0	75,8	80,8	79,0
Löftadalen				
Hallands län	75,4	73,7	81,1	77,7
Gideå				
Västernorrlands län	70,8	63,2	82,6	78,8
Hakkas valkr, Gällivare				
Norrbottnens län	68,2	64,9	77,3	73,5
Almundsryds köping				
Kronobergs län	71,0	64,9	81,3	77,2
Brösarp				
Kristianstads län	69,1	61,3	80,0	76,5
Kivik				
Kristianstads län	63,1	56,1	80,0	76,5
Karesuando ¹				
Norrbottnens län	44,8	47,6	77,3	73,5

Över de 1958 förrättade kommunalfullmäktigevalen anfördes besvär i 15 fall. I 11 fall företogs nya val.

¹ Omvalet blev överklagat och nytt omval företogs. Anledningen till besvären mot omvalet var att vallokalerna ej hållits öppna i stadgad tid.

KOMMUNALFULLMÄKTIGEVALEN 1962

Den fortlöpande politiseringen av kommunalfullmäktigevalen har nått fram till att det relativa antalet valda fullmäktige, som valdes in under annan beteckning än någon av de fem stora partierna, vid 1962 års val var i köpingarna 1,4 % och i landskommunerna 3,6 %. Det bör då nämnas, att under rubriken Övriga ha förts även de fullmäktige, vilka invalts på en valsedel, som i realiteten avsett ett av dessa partier eller flera samverkande partier.

Inga omval förekom i kommunalfullmäktigevalen 1962.

20. Kommentarer till tabellsammanställningen över municipalfullmäktigevalen 1920—1962 val för val, med tabell¹

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1920

Valen förrättades under november och december.

Över municipalfullmäktigevalen 1920 anfördes besvär i 3 fall. I ett fall ledde besvären till att omval företogs.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1922

Municipalfullmäktigevalen 1922 skulle förrättas under tiden 16 september till och med den 20 oktober. (Samma tidpunkt för municipalfullmäktigevalens förrättning behölls t. o. m. valen 1938.)

Besvär över valen anfördes i 3 fall. Inga omval företogs.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1926

Municipalfullmäktigevalen kunde förrättas gemensamt med kommunalfullmäktigeval, men däremot ej gemensamt med landstingsmannaval. (Kommunalfullmäktige- och landstingsmannavalen fick förrättas samtidigt.) Endast 8 municipalsamhällen, som valde fullmäktige, sammanförde valet med kommunalfullmäktigevalet.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1930

Även 1930 begagnade sig endast 8 municipalsamhällen av de 77, som valde fullmäktige, av möjligheten att sammanföra valet med kommunalfullmäktigevalet. Den låga siffran har till en del sin förklaring i, att i 57 fall vederbörande kommun i stället kombinerat kommunalfullmäktige- och landstingsmannavalet.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1934

Mycket stora differenser i valdeltagandet i olika municipalsamhällen kunde iaktas. Högsta valdeltagandet i municipalfullmäktigevalen hade Sjöbo (78,8 %) och lägst var valdeltagandet i Boxholm (0,8 %). I det senare fallet översteg antalet röstande ej antalet fullmäktige.

¹ Uppgifter och citat i denna sammanställning är hämtade ur »Kommunala valen» för respektive val 1920—62 utgivna av Statistiska centralbyrån.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1938

De flesta municipalfullmäktigevalen 1938 förrättades den 25 september resp. 2 oktober.

Valdeltagandet vid municipalfullmäktigevalen 1938 sjönk i jämförelse med 1934 års val. »Till det låga valdeltagandet torde ha starkt bidragit, att vid valen nu i större utsträckning än för fyra år sedan förekommit endast en opolitisk kandidatlista eller samlingslista», (Kommunala valen 1938 s. 63 x). Besvär över municipalfullmäktigevalen 1938 anfördes i två fall. Något omval förekom ej.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1942

Municipalfullmäktigevalen förrättas fr. o. m. 1942 första söndagen i oktober och skilda från kommunalfullmäktigevalen.

Samma iakttagelse som vid valen 1938 beträffande det sjunkande valdeltagandet och den ökade avpolitiseringsen av municipalfullmäktigevalen kan göras vid 1942 års val.

Besvär över municipalfullmäktigevalen 1942 anfördes i 3 fall. I ett fall ledde besvären till omval.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1946

Valdeltagandet vid municipalfullmäktigevalen 1946 var 48,7 %. Detta innebär i jämförelse med kommunalfullmäktigevalen (69, 2 %) samma år en låg röstfrekvens.

»Ätminstone delvis förklaras det låga valdeltagandet av frånvaron av den stimulans, som i fråga om kommunalfullmäktigevalen utövats av de samtidigt pågående landstingsmannavalen; tidigare, då även många kommunalfullmäktigeval förrättades å annan dag än landstingsmannavalen, var deltagandet högre i kommuner med gemensam valdag än i övriga kommuner» (Kommunala valen 1946 s. 56 x).

I 3 fall anfördes besvär över municipalfullmäktigevalen 1946. Omval företogs i 2 fall.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1950

Beträffande valdeltagandet i municipalfullmäktigevalen 1950 kan vid en jämförelse med kommunalfullmäktigevalen samma iakttagelse som vid valen 1946 göras beträffande valdeltagandet.

Röstfrekvensen var vid municipalvalen 54,2 % och vid kommunalfullmäktigevalen 79,2 %.

Över municipalfullmäktigevalen 1950 anfördes i ett fall besvär, vilket även ledde till att omval företogs.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1954

Fr. o. m. 1954 förrättas municipalfullmäktigeval i varje municipalsamhälle.

En sjunkande tendens i valdeltagandet kan iakttas vid municipalfullmäktigevalen 1954 i jämförelse med municipalfullmäktigevalen 1950. Röstfrekvensen var för 1950 och 1954 resp. 54,2 % och 48,6 %.

Inga besvär restes över municipalfullmäktigevalen 1954, men omval företogs i ett fall.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1958

Vid valen 1958 kunde en mycket stark minskning av antalet municipalsamhällen konstateras i jämförelse med antalet vid valen 1954.

Valdeltagandet vid municipalfullmäktigevalen 1958 visade en fortsatt sjunkande tendens jämfört med valen 1954 och 1950.

Röstfrekvensen i municipalfullmäktigevalen (42,7 %) var synnerligen låg i jämförelse med frekvensen vid kommunalfullmäktigevalen (78,7 %) och landstingsmannavalen på landsbygden (79,0 %) samma år.

MUNICIPALFULLMÄKTIGEVALEN 1962

År 1962 förrättades fullmäktigeval i endast 27 municipalsamhällen.

Även vid 1962 års municipalfullmäktigeval var röstfrekvensen mycket låg i jämförelse med valdeltagandet vid kommunalfullmäktige- och landstingsmannavalen. Valdeltagandet var resp. 45,3 %, 81,2 % och 81,2 %.

Municipalfullmäktigevalen 1920—1962

Valår	Antal municipalsamhällen med municipalfullmäktigeval	Antal municipalsamhällen med municipalfullmäktigeval i % av hela antalet municipalsamhällen	Municipalsamhällernas relativa fördelning på politiska och icke-politiska val		Valdeltagande i % av samtliga röstberättigade				Grupp B	
			Grupp A	Grupp B	Män	Kvinnor	M o k.	Män	Kvinnor	Män
1920.....	53	28,2	75,3	24,7	27,2	16,6	21,6	31,4	19,8	9,9
1922.....	62	33,3	75,8	24,2	34,0	23,4	28,4	40,6	28,9	11,8
1926.....	70	35,0	88,6	11,4	40,9	32,0	36,2	43,8	34,7	8,7
1930.....	77	37,2	89,6	10,4	47,4	38,4	42,6	50,2	41,0	12,1
1934.....	98	46,0	94,9	5,1	50,7	42,6	46,4	52,5	44,3	5,5
1938.....	167	73,2	89,2	10,8	49,3	41,5	45,2	52,1	44,1	1,9
1942.....	185	78,7	84,3	15,7	47,4	42,1	44,6	51,4	46,1	13,4
1946.....	181	82,6	87,8	12,2	51,8	45,6	48,7	54,7	48,5	12,3
1950.....	162	80,2	—	—	56,7	51,9	54,2	—	—	18,4
1954.....	148	100,0	—	—	50,7	46,6	48,6	—	—	—
1958.....	90	100,0	—	—	44,7	40,8	42,7	—	—	—
1962.....	27	100,0	—	—	47,2	43,6	45,3	—	—	—

21 a. Valdeltagande i % av röstberättigade i de olika allmänna valen 1920—1962

Valår	Riksdags- männa- val	Lands- tings- männa- val	Elektors- val	Stadsfull- mäktigeval i städer utanför landsting	Stadsfull- mäktigeval i städer inom landsting	Stadsfull- mäktigeval i samtliga städer	Kommun- fullmäktige- val	Municipal- fullmäktige- val	Kyrko- fullmäktige- val
1920	—	—	—	—	—	—	20,4	21,6	—
1921	54,2	—	—	—	—	—	—	—	—
1922	—	37,6	41,4	39,6	43,9	41,7	28,0	28,4	—
1924	53,0	—	—	—	—	—	—	—	—
1926	—	48,8	54,6	53,1	52,8	52,9	42,1	36,2	—
1928	67,4	—	—	—	—	—	—	—	—
1930	—	56,7	64,9	63,4	59,5	61,6	50,5	42,6	—
1932	67,6	—	—	—	—	—	—	—	—
1934	—	62,7	67,4	66,4	62,9	64,8	58,1	46,4	23,9
1936	74,5	—	—	—	—	—	—	—	—
1938	—	65,3	—	69,1	66,3	67,7	62,2	45,2	16,4
1940	70,3	—	—	—	—	—	—	—	—
1942	—	66,0	—	69,7	66,8	68,0	63,8	44,6	17,1
1944	71,9	—	—	—	—	—	—	—	—
1946	—	71,2	—	75,1	72,1	73,5	69,2	48,7	17,2
1948	82,7	—	—	—	—	—	—	—	—
1950	—	80,1	—	82,0	81,1	81,5	79,2	54,2	18,8
1952	79,1	—	—	—	—	—	—	—	—
1954	—	78,5	—	81,3	79,5	80,3	77,7	48,6	14,8
1956	79,8	—	—	—	—	—	—	—	—
1958	77,4	79,0	—	79,6	79,2	79,3	78,7	42,7	13,5
1960	85,9	—	—	—	—	—	—	—	—
1962	—	81,2	—	80,3	81,0	80,7	81,2	45,3	12,8
Genomsnitt perioden 1922—40	66,5	54,2	57,0	58,3	57,0	57,7	48,1	39,7	20,1
Genomsnitt perioden 1942—62	79,4	76,0	—	78,0	76,6	77,2	74,9	47,3	15,7

21 b. Valdeltagande i % av röstberättigade män och kvinnor i de olika allmänna valen 1920—1962

Valår	Riksdags- manna- val		Lands- tings- manna- val		Elektors- val		Stadsfull- mäktigeval i städer utanför landsting		Stadsfull- mäktigeval i städer inom landsting		Stadsfull- mäktigeval i samtliga städer		Kommun- full- mäktige- val		Municipal- full- mäktige- val		Kyrko- fullmäk- tigeval	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
1920	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44,9	29,4	26,5	14,5	27,2	16,6	—	—
1921	62,0	47,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1922	—	—	45,7	30,2	49,9	35,2	47,3	34,1	51,0	34,1	49,1	36,0	33,9	22,4	34,0	23,4	—	—
1924	60,0	46,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1926	—	—	56,7	41,6	61,2	49,7	59,5	48,4	59,6	47,5	59,6	47,9	49,0	35,5	40,9	32,0	—	—
1928	72,6	62,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1930	—	—	64,0	49,9	70,1	61,1	68,4	59,7	65,6	54,7	67,1	57,3	56,9	44,3	47,4	38,4	—	—
1932	73,1	62,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1934	—	—	69,2	56,3	71,8	64,3	70,5	63,4	68,7	58,3	69,6	61,1	64,0	52,2	50,7	42,6	26,3	21,9
1936	78,6	70,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1938	—	—	70,4	60,3	—	—	72,2	66,7	70,8	62,5	71,5	64,7	67,6	56,8	49,3	41,5	18,0	15,1
1940	72,6	68,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1942	—	—	69,2	62,9	—	—	71,1	68,6	68,6	64,5	69,8	66,6	67,6	59,9	47,4	42,4	17,9	16,2
1944	74,8	69,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1946	—	—	74,5	67,9	—	—	76,9	73,7	74,8	69,6	75,8	71,6	72,8	65,4	51,8	45,6	18,2	16,2
1948	84,9	80,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1950	—	—	82,4	77,8	—	—	82,8	81,4	82,9	79,4	82,8	80,3	81,7	76,7	56,7	51,9	19,3	18,2
1952	80,8	77,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1954	—	—	80,4	76,5	—	—	81,7	81,0	81,1	78,0	81,4	79,4	79,7	75,5	50,7	46,6	15,1	14,4
1956	81,5	78,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1958	79,3	75,6	80,9	77,2	—	—	80,2	79,1	80,9	77,6	80,5	78,2	80,6	76,7	44,7	40,8	13,7	13,4
1960	87,1	84,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1962	—	—	82,6	79,7	—	—	80,4	80,2	82,3	79,7	81,5	79,9	82,7	79,2	47,2	43,6	12,9	12,7

22. PM ang. mandatperioder och upplösningsinstitut vid övergång till renodlat enkammarssystem

GÄLLANDE SYSTEM

Mandatperioden för andra kammarens ledamöter är fyra år, för första kammarens ledamöter åtta år. Genom den successiva förnyelsen av första kammaren sker en årlig förnyelse av denna kammare med $\frac{1}{8}$ av dess ledamotsantal. Kommunalvalens direkta effekt på riksdagens sammansättning innebär, att folkets opinion i allmänna val vartannat år får inflytande på riksdagens sammansättning. Alltsedan rösträttsreformen 1918—21 har en koncentration av valtillfällena skett, så att det numera föreligger ett inarbetat system med allmänna val vartannat år och fasta valperioder. (Beträffande denna utveckling sedan 1917 se stencil n:r 15 »Tiderna för allmänna val i Sverige».)¹ En konsekvens av denna ordning med fasta valperioder är att upplösningsinstitutet sällan blir aktuellt bl. a. därigenom att mandatperioden för riksdagens ledamöter efter ett nyval blott gäller för den tid som återstår av mandatperioden (RO § 17:2). I länder med rörliga mandatperioder, exempelvis England, räknas en helt ny valperiod efter nyvalsförordnandet, och detta system kan utnyttjas av regeringen för att bestämma valdagen till ett för den lägligt tillfälle.

Upplösning av riksdagen har också sällan skett i vårt land. Andra kammaren har upplösts 1887, 1914 och 1958 av politiska skäl, samt 1921 för att få de nya rösträttsbestämmelserna omedelbart tillämpade. Första kammaren kan upplösas av regeringen endast i så måtto, att valkorporationerna kan åläggas att företaga nytt val av ledamöter till första kammaren. En sådan upplösning skedde 1911. Vill man få en dagsaktuell opinion att omedelbart slå igenom i första kammaren, måste själva valkorporationerna upplösas och nya val ske till landsting och de landstingsfria städerna. Sådan upplösning skedde efter riksdagsbeslut 1919, för att de reformerade kommunala rösträttsbestämmelserna omedelbart skulle kunna inverka på riksdagens sammansättning.

Praxis är att beslut om upplösning av riksdagen fattas av regeringen i konselj som ett vanligt regeringsärende.

FÖRFATTNINGSGUTREDNINGENS FÖRSLAG

I princip är utredningen för en ordning med fasta valperioder och en rytmisk växling mellan riksdags- och kommunalval så som sker f. n. Med rörliga valperioder, skriver utredningen, skulle man kunna riskera att riksdags- och kommunalval skulle sammanfalla eller inträffa med endast ett

¹ Nr 15, s. 71

års mellanrum, varefter skulle följa i första fallet fyra, i andra fallet tre år utan allmänna val. Utredningen vill ej heller överföra det engelska systemet enligt vilket regeringen normalt äger att själv bestämma valdagen till en för den läglig tidpunkt inom en bestämd femårsperiod. (Motiven s. 120.) För att i ett enkamarsystem stärka regeringsmakten föreslår dock utredningen den modifikation, att om urtima val anordnas inom ett år före den månad då lagtima val skulle ha hållits, nästa lagtima val inställes. Den valperiod, som då infaller efter det urtima valet, kommer att omfatta en tid av högst fem år. Därigenom underlättas urtima val under det sista året före valperiodens slut, d. v. s. just under den tid, då den fasta valperioden annars kan utgöra ett särskilt starkt praktiskt skäl mot urtima val, eftersom enligt gällande regler nyvalet endast gäller för återstående delen av valperioden.

Enligt utredningens förslag skulle exempelvis den situationen kunna inträffa, att regeringen förordnade om nyval till riksdagen i oktober månad 1967, varefter det ordinarie riksdagsvalet 1968 inställdes, och mandatperioden gällde fram till riksdagsvalet 1972, med kommunalvalet 1970 däremellan.

Ledamoten herr Wahlund yrkar i reservation, att regeringens befogenhet att besluta urtima val helt avskaffas, varigenom valtillfällen och mandatperioder blir helt fasta.

Enligt författningsutredningens förslag äger Konungen själv att besluta om urtima val men endast efter hemställan av statsministern. (FRF 6 kap. § 5.)

Upplösningsinstitutet har tidigare knappast varit föremål för någon livligare debatt, men vid två tillfällen, 1930 och 1934, har motioner framlagts om ändrade bestämmelser beträffande nyval till andra kammaren, så att mandatperioden bleve rörlig. Något positivt riksdagsbeslut följde dock ej.

I en motion *vid 1930 års riksdag* av herr Möller m. fl. (I: 239) begärdes »en utredning rörande den ändring i grundlag, som erfordras för att åstadkomma en på folkets och representationens förtroende grundad stark regeringsmakt». Motionärerna ansåg att detta kunde nås bl. a. genom att även den andra kammare som valts p. g. a. kammarens upplösning skulle få sitta i fyra år. Härigenom skulle många av de faktorer, som nu förhindrade en upplösning, elimineras. Som det nu var tillgrip en regering ogärna upplösning, då ett upplösningstillfälle lätt kommer att ligga antingen för nära den tidpunkt, då valet senast förrättats eller för nära nästa ordinarie val. Dessutom ansågs, att de ytterligare kostnader som ett nyval innebär utgjorde ännu ett skäl för att en regering tvekade att utlysa nyval.

KU (utlåtande nr 20 år 1930) avstyrkte bl. a. under hänvisning till att de erfarenheter, som gjorts av den föreslagna ordningen i andra länder inte talade för dess införande i Sverige. Utskottet framhöll vidare, »att partistriderna vid nyval efter upplösning i regel koncentrerades kring viss eller

vissa speciella frågor, och att dessa val därför icke med säkerhet giva så allsidiga uttryck för den allmänna opinionen som i ordinarie ordning företagna val». Dessutom ansåg utskottet, att den »förmånliga ordningen, enligt vilken landstingsmannaval och andra kommunala val hållas omväxlande med andrakammarval vart fjärde år, genom den föreslagna reformen skulle rubbas». Denna synpunkt underströks kraftigt i riksdagsdebatten.

Vid 1934 års riksdag (motion II: 157, KU:s utl. nr 3), förelåg en motion av hrr I. Anderson m. fl., som i stort sett anslöt sig till motiven för 1930 års motion: »Det förhållande att en ifrågasatt riksdagsupplösning skulle underlåtas på grund av att den komme att inträffa för nära nästa ordinarie val, gäller framförallt det fjärde riksdagsåret.» Således ansåg 1934 års motion att det skulle räcka med den ändringen att vid upplösning av andra kammaren under det fjärde året av en valperiod, den nya kammaren blir sittande till och med nästa ordinarie periods utgång. (Detta förslag är identiskt med den lösning som författningsutredningen förordar 1964.)

KU:s avstyrkande utlåtande 1934 följde till stora delar 1930 års. Den praktiska nyttan av denna ändring, som endast skulle gälla för det sista året i valperioden ifrågasattes av utskottet, då »en upplösning av en sittande lagtima riksdag i samband med förordnande av nya val svårligen låter sig göra före budgetens slutbehandling i riksdagen, då det egentliga riksdagsarbetet emellertid till väsentliga delar redan är slutfört. Och att underlätta upplösningensinstitutets begagnande under den korta mellantid som återstår till de ordinarie kammarvalen i september månad anser utskottet inte tillrådligt.»

I en utredning angående dagordningsinstitut (SOU 1935: 21 s. 95) har också understrukits, att upplösningssval ger ett i någon mån mindre klart uttryck för de allmänna politiska opinionernas styrka än ett ordinarie val, genom att koncentreras till en eller flera bestämda frågor. Utredningsmannen, Herbert Tingsten, underströk också fördelarna med den regelbundna växlingen av andrakammarval och kommunalval.

KONSEKVENSER AV UTREDNINGENS ENKAMMARALTERNATIV

Utredningsmajoritetens förslag att renodla kommunalvalen får ur de här diskuterade aspekterna bl. a. följande konsekvenser:

1. Nuvarande systemet med att kommunalvalen får direkt inflytande på riksdagens sammansättning försvinner och detta innebär bl. a., att en opinion, manifesterad i allmänna val, icke längre kan få påverka riksdagen och regeringen vartannat år utan först vart fjärde år. Värdet av detta bedöms olika. Å ena sidan anses det vara en fördel, att regeringen därigenom kan få en längre tid för »arbetsro» och planering, å andra sidan anses det innebära en fara för den politiska vitaliteten, särskilt för de politiska par-

tierna med denna långa tidsrymd mellan val, som direkt påverkar rikspolitikens utformning i riksdagen.

Konstitutionsutskottet har tidigare i utlåtanden över motioner om sammanslagning av landstings- och andrakammarval erinrat om vikten av att de s. k. urväljarna till riksdagen icke alltför sällan sättes i tillfälle att delta i val av rikspolitisk betydelse, så att hos dem icke skapades likgiltighet för det politiska livet. (KU:s utl. 1955: 22.) Länsstyrelsen i Malmöhus län framhåller också i sitt remissyttrande över författningsutredningens förslag, att det är värdefullt med val vartannat år, vilka kan få direkt effekt på riksdagens sammansättning.

I motion I: 114 och II: 154 vid 1951 års riksdag, vari man önskade slå samman landstingsvalen med andrakammarvalen för att göra de övriga kommunala valen fristående från landstingsvalen, ifrågasattes det, om det i vårt land är nödvändigt med en sådan opinionsyttring vartannat år och om ej de kommunalpolitiska förhållandena skulle gagnas av att valen till fullmäktige finge verkställas helt fristående från de mera rikspolitiskt betonade landstingsmannavalen.

I en motion vid 1955 års riksdag om en samordning av valtider och mandatperioder, framhölls det vara en fördel med verkligt stora valrörelser endast vart fjärde år vid, som man föreslagit, riksdags- och landstingsmannaval, medan däremot de egentliga kommunalvalen skulle kunna äga rum under större aktgivande på lokala synpunkter, även om de inte skulle komma att helt förlora sin politiska karaktär. Ett övergivande av systemet med rikspolitiskt verkningsfulla val vartannat år ansågs också innebära en annan fördel, genom att därigenom »ökade utrymmen skapades, vad gäller såväl tid som kostnader, för folkomröstningar i speciella frågor med därmed sammanhängande central partipropaganda». (Motion I: 12 år 1955).

2. Kommunalvalens gestaltning i vårt land i ett system där de inte längre får direkt effekt på riksdagens sammansättning, är svårt att exakt förutsäga. Utvecklingen kan gå i olika riktningar. Skulle medvetna ansträngningar göras att utveckla dem till mera lokalt betonade valrörelser som i Danmark och Finland, kan det befaras lågt valdeltagande så som i dessa länder. Skulle rikspolitiken fortfarande präglade valkampanjerna genom de moderna massmedia och därigenom valdeltagandet i viss mån stimuleras, uppkommer problemet om kommunalvalens politiska innebörd och psykologiska betydelse för riksdagen och regeringen. Hur skall opinionsutslaget tolkas och vilka konsekvenser skall exempelvis en motgång för en sittande regering i ett sådant kommunalval få, om exempelvis en mycket brännande rikspolitisk fråga stått i centrum för valkampanjen? Därvid kommer erfarenheterna från Norge in i bilden. Där är valdeltagandet i regel lägre i kommunalvalen än vid riksdagsvalen men ligger stundom likväl på en relativt hög nivå. De rikspolitiska inslagen i kommunalvalen har emellertid

tenderat att öka, särskilt i städerna. Kommunalvalet 1963 är ett typiskt exempel på detta. Vissa erfarenheter från extra primärkommunala val i Sverige tyder också på att dessa, även om de förrättades var för sig, inte alltid skulle kunna befrias från rikspolitiskt inflytande. (Se KU:s utlåtande 1955: 22 ang. de extra stickvalen 1947.)

Länsstyrelsen i Jönköpings län önskar också i sitt remissyttrande en noggrannare analys av parlamentarismens principer och framhåller, att förhållandet mellan läget i parlamentet och den politiska situationen bland folket, sådan denna konstituerats t. ex. i ett kommunalval, ej har diskuterats av författningsutredningen. Därvidlag kommer upplösningsinstitutet i centrum liksom hela frågan om ministärbildningen. KU anförde 1955, att en förskjutning inom väljarkåren, som under loppet av fyra år kunde inträffa, icke utan en upplösning av andra kammaren med säkerhet kunde konstateras under hela denna tid (KU: 1955: 22). Skall en motgång för en sittande regering i ett »rikspolitiserat» kommunalval utan effekt på riksdagen kunna resultera i upplösning av riksdagen? Vem skall i så fall föranstalta om sådan upplösning och under vilka former skall den ske? Den aktuella norska diskussionen om upplösningsrätten har i detta sammanhang ett visst intresse. I denna har det diskuterats, om rätten till upplösning skall ligga hos regeringen eller i någon form hos stortinget. Enligt länsstyrelsen i Malmöhus län bör också frågan om misstroendeförklaring och formerna för riksdagsupplösning och nyval närmare penetreras och övervägas, särskilt som författningsutredningen på denna punkt är starkt splittrad.

3. Genom de av författningsutredningen föreslagna bestämmelserna för mandatperioden, varigenom en regering kan stimuleras att mera än hittills använda upplösningsinstitutet, kan också den rådande rytmiska växlingen mellan riksdags- och kommunalval bringas att upphöra, särskilt om man utgår från, att det är särskilt under det sista året av mandatperioden som en regering kan anses ha intresse av att utlysa nyval vid en för regeringen lämplig tidpunkt. Synpunkter på dessa problem har anförts av 1955 års valutredning.

A.G. 23/5 64

23 a. I. Primärkommunal planering

A. PLANERING BETRÄFFANDE NÄRINGSLIVETS LOKALISERING OCH STRUKTUR

1. Stadsnäringsar

Kommunernas verksamhet är på detta område frivillig och varierar följaktligen avsevärt till art och intensitet. Strävandena gäller emellertid allmänt att genom olika samhälleliga åtgärder göra kommunorterna attraktiva ur lokaliseringssynpunkt. Detta sker på det primärkommunala planet väsentligen genom allokering i bebyggelseplanerna samt upplåtande av välbelägna industriområden, förbättring av bostads- och serviceförhållandena på orten samt nyrekrytering av företag dit, det sistnämnda i regel men inte alltid i samverkan med regionala och centrala samhälleliga organ.

2. Areella näringar

Planeringsfunktionerna för de areella näringarna utövas väsentligen av statliga organ och föreningsrörelser samt i viss utsträckning av hushållningssällskapen. De kommunala organen medverkar emellertid i frågor som berör dessa näringars intressen, såsom vid vägbyggen, utdikningar och skogsplantering samt vid tillkomsten och förvaltningen av hamnar och lagerlokaler m. m.

B. PLANERING BETRÄFFANDE KOMMUNIKATIONER OCH ENERGI-FÖRSÖRJNING

Det kommunala inflytandet på kommunikationsapparaten kan i princip anses ha två huvudinriktningar, nämligen dels en som avser den fysiska planläggningen (sträckning och standard hos vägar och gator, läge och storlek av parkeringsutrymmen och flygplatser m. m.) och dels en som avser de driftsmässiga förhållandena (äggande, taxor, tidtabeller, ev. subventioner etc.).

Den första huvudinriktningen, som vi sammanfattningsvis kan kalla kommunikationsplaneringen, har framförallt med motorismens utveckling fått ett allt intimare samband med den allmänna planeringen av bostäder och arbetsplatser. Även den andra huvudinriktningen, som vi kan kalla driftplaneringen, har ett visst samband med bostads- och arbetsplatsplaneringen.

De angivna sambanden har sin grund däri, att planeringen inom trafikväsendet måste baseras på relevanta prognoser över trafikbehov, drifts-

ekonomi etc., vilka faktorer i sin tur sammanhänger med markanvändningen.

De kommunala planeringsbehoven av angivet slag divergerar starkt mellan olika orter och regioner, beroende dels på bl. a. storleken, utvecklingstakten och strukturförhållandena, dels på ansvarsfördelningen mellan stat och kommun. I de kommuner, som själva är väghållare, är det kommunala ansvaret och den kommunala insatsen väsentligt större än i övriga kommuner, där kronan är väghållare och där i princip väg- och vattenbyggnadsverket svarar för såväl planering och projektering som byggande och underhåll av de allmänna vägarna.

C. PLANERING BETRÄFFANDE BOSTÄDER OCH ÖVRIG BEBYGGELSE

Bebyggelseplaneringen är enligt såväl lag och förordning som sedvänja i första hand en kommunal uppgift. Det ankommer på vederbörande kommunala organ att låta upprätta och därefter antaga förslag till generalplan för markanvändningen i stort samt stadsplan eller byggnadsplan, alternativt tillämpning av utomplansbestämmelser, för visst område för den närmare regleringen av bebyggelsen, ävensom förslag till tomtindelning av byggnadskvarter inom stadsplan. Två eller flera kommuner har tillsammans också möjlighet att upprätta regionplan, d. v. s. en för de i regionplaneområdet ingående kommunerna gemensam plan för bebyggelse, övrig markanvändning, trafikleder etc.

Bebyggelseplan skall för att bli juridiskt giltig fastställas av statlig myndighet, i regel länsstyrelsen. Regionplan samt i förekommande sällsynta fall generalplan skall dock fastställas av Kungl. Maj:t. Oavsett om översiktlig plan fastställts är dess syfte i första hand att vara vägledande vid den följande detaljplanläggningen och i andra sammanhang där det gäller att ta ståndpunkt till ifrågasatt bebyggelse, vägsträckningar m. m.

Den egentliga planeringen på längre sikt av bostadsbyggandet är en uppgift som i första hand åvilar kommunerna. Sålunda skall i större och medelstora kommuner upprättas en plan, ett bostadsbyggnadsprogram, över omfattningen och inriktningen av det erforderliga och möjliga bostadsbyggandet i kommunen under den närmaste femårsperioden. Programmet skall innehålla en redovisning av de olika förutsättningarna för detta byggande: den antagliga ramen för lånemedlen, den framtida utvecklingen av kommunernas näringsliv och förändringar i befolkningsstrukturen, saneringsbehovet samt de tekniska förutsättningarna för byggandet, såsom planläggning enligt byggnadslagen, utbyggnaden av vatten- och avloppsanläggningar, möjligheterna att få tillgång till byggnadsmark och att i tid projektera husen, arbetskraftstillgången m. m.

D. PLANERING AV SERVICEAPPARATEN

Kommunernas inflytande på serviceapparaten är dels av organisatorisk och driftsekonomisk art, t. ex. inom skolväsendet, social- och åldringsvården etc., dels av planmässig art, t. ex. beträffande dimensioneringen och lokaliseringen av offentliga och privata serviceanläggningar. Det statliga och delvis även det landstingskommunala inflytandet är emellertid å andra sidan stort över den offentliga servicesektorn i kommunerna.

För varje kommun skall skolstyrelsen i kommunen uppgöra en organisationsplan, angivande bl. a. varje skolenhet under förvaltning av skolstyrelsen eller särskild styrelse, som med Kungl. Maj:ts medgivande må finnas för yrkesskola, fackskola eller gymnasium samt beträffande grundskolan de årskurser som i allmänhet skall finnas i skolenheten. Avskrift av planen insändes till länsskolnämnden. Någon fastställelse av planen sker icke hos länsskolnämnden, som däremot har att bestämma elevområde för varje skola.

Då fråga uppstår om ändring av organisationsplanen på grund av ändrade förutsättningar, exempelvis ökat eller minskat barnantal, så att därav föranledes ny- eller tillbyggnad av skola eller nedläggande av skola, kommer överläggningar till stånd mellan vederbörande kommuns skolstyrelse och länsskolnämnden. Därvid dryftas frågorna om skolans lokalisering, d. v. s. i förekommande fall såväl till vilken ort skolan skall förläggas som också var inom denna ort denna bör ligga samt lokalbehovet. Samråd äger rum i lokaliseringsfrågan med andra länsorgan, såsom länsarkitekt och länsingenjör samt länsarbetsnämnden. Skolstyrelsen låter där efter upprätta skissförslag till byggnaden, vilket jämte tillhörande utredning rörande lokalbehovet insändes till länsskolnämnden. Denna prövar och avgör lokalbehovet, medan byggnadsritningarna granskas av skolöverstyrelsen.

Sedan länsskolnämnden och skolöverstyrelsen sagt sitt ord, låter kommunen uppgöra slutliga ritningar att ligga till grund för ansökan om statsbidrag, vilken efter yttrande av nämnden och styrelsen prövas av Kungl. Maj:t. Eftersom sammanlagda årliga beloppet av sökta statsbidrag som regel överstiger beloppet av tillgängliga medel för ändamålet, gör länsskolnämnden även förslag till turordning efter angelägenhetsgrad beträffande skolbyggnadsföretagen. Ett samlat bedömande för hela landet av angelägenheten sker därefter i skolöverstyrelsen. Jämknings i turordningen vidtas emellertid stundom av arbetsmarknadspolitiska orsaker.

Det anförda växelspelet mellan kommunala och statliga myndigheter när det gäller skolväsendet ger en illustration av det intima sambandet med den statliga sektorn inom många primärkommunala arbetsområden. I stort sett samma bild uppvisar andra servicegrenar, exempelvis åldringsvården, vilken av flera skäl, bland annat till följd av de fortgående för-

ändringarna i befolkningens ålderssammansättning, står inför en icke oväsentlig utveckling och omvandling.

Mellan planeringen av serviceapparaten och den övriga samhällsplaneringen råder ett ömsesidigt samband eftersom grunden för all planering är — eller borde vara — invånarnas behov. I de större, mer expansiva tätortsregionerna, har behovet av samordnande undersökningar rörande stadsdelscentras läge och storlek blivit allt mer aktuellt som följd av de allmänna utvecklingstendenserna beträffande bl. a. folkmängd, bilism och krav på service och ytor för olika ändamål. I andra orter kan liknande regionala inventeringar behöva göras för klarläggande av var såväl social som kommersiell service behöver kompletteras. Den kommunala liksom övrig samhällelig lokaliseringsverksamhet har här ett viktigt arbetsfält. Inom de nya kommunblocken synes en investeringspolitik böra eftersträvas som inte onödigtvis splittrar funktionerna på flera orter, detta bl. a. för att stärka konkurrenskraften gentemot exempelvis de större städerna.

E. PLANERING AV NATUR-, LANDSKAPS-, KULTURMINNES- OCH MILJÖVÅRDEN SAMT AV REKREATIONSOMRÅDEN

Genom sina åligganden enligt byggnadslagstiftningen, strandlagen och hälsovårdsstadgan har kommunerna huvudansvaret för planering och åtgärder rörande natur-, landskaps-, kulturminnes- och miljövård samt rekreation. Enligt förslaget till ny naturvårdslag, framlagt av 1960 års naturvårdsutredning, bör kommunerna i framtiden deltaga mer aktivt i naturvårdsarbetet än vad nu är fallet. Utredningen fann visserligen icke skäl »att göra kommunen till beslutsorgan enligt naturvårdslagen, men icke desto mindre förutsätter åtskilliga av länsstyrelsens beslut kommunernas aktiva medverkan. Det finns även stort utrymme för insatser från kommunernas sida i övrigt. Enligt utredningens uppfattning är kommunernas inkoppling i naturvårdsarbetet det verksammaste sättet att få en bred medborgerlig förankring av naturvården. Deras främsta uppgift bör enligt utredningens förslag vara att ekonomiskt medverka vid säkerställandet av naturreservat av övervägande social karaktär, att förvalta och vårda dessa objekt, att biträda länsstyrelserna vid flertalet markpolitiska åtgärder enligt naturvårdslagen liksom vid övervakningen av tillämpningen samt inom kommunen i övrigt taga initiativ till åtgärder för naturens vård.»¹

¹ SOU 1962: 36, s. 375—376.

23 b. II. Planering på regional nivå

A. PLANERING BETRÄFFANDE NÄRINGSLIVETS LOKALISERING OCH STRUKTUR

1. Stadsnäringsar

Näringslivets utveckling har ett uppenbart och starkt samband med arbetskraftsförhållandena. Detta har på länsplanet fått ett organisatoriskt uttryck i länsarbetsnämndens roll som lokaliseringsorgan. Som sådan upprättar nämnden förteckningar över industritomtmark och lediga industri-lokaler och gör i samband med aktuella lokaliseringsfall undersökningar rörande tillgången på bl. a. arbetskraft, vatten och elkraft, bostäder, rörande kommunikationsförhållanden, förefintligheten av serviceanordningar m. m. på lämpliga orter, allt givetvis i samarbete med berörda kommuner. Vidare medverkar nämnden i regionala lokaliseringsutredningar och andra befolknings- och näringslivsutredningar, som utarbetas med arbetsmarknadsstyrelsen eller länsstyrelsen som huvudman.

Länsarbetsnämnden medverkar även vid planläggningen av och bereder ärenden angående ansökningar om användningen av de investeringsfonder för konjunkturutjämning, vartill enskilda företag kan ha avsatt vinstmedel. Särskilt för norrlandslänen utom Gästrikland samt vissa delar av Kopparbergs, Värmlands och Älvsborgs län är denna uppgift betydelsefull till följd av frisläppningen fr. o. m. den 1 juli 1963 av fonderna i lokaliseringssyfte för dessa områden.

Länsarbetsnämnden deltar också i uppläggandet och vidmakthållandet av planeringen för en investeringsreserv av statliga och kommunala investeringsobjekt i syfte att motverka eller avhjälpa arbetslöshet genom att öka sysselsättningsmöjligheterna, särskilt i fråga om byggnads- och anläggningsarbeten. Vidare uppgör länsarbetsnämnden prognoser rörande byggnadsverksamhetens utveckling som underlag för samarbetet inom byggarbetsnämnderna samt lämnar i förekommande fall igångsättnings-tillstånd till olika slag av byggnads- och anläggningsarbeten.

Arbetsmarknadspolitikens huvudsyfte att förhjälpa arbetssökande till arbete och att tillgodose efterfrågan på arbetskraft inom skilda områden fullgöres genom arbetsförmedlingarna. Länsarbetsnämnden leder förmedlingsverksamheten och har till uppgift att följa utvecklingen på arbetsmarknaden inom länet för att kunna vidta lämpliga åtgärder. Då dess verksamhet i vissa delar har nära anknytning till annan samhällsplanering är kontaktnätet och kontaktfrekvensen med såväl andra länsorgan som kommunala organ och näringslivets organisationer och företag omfattande

Länsarbetsnämnden består av ordförande och fem ledamöter, utsedda av Kungl. Maj:t för en tid av tre år. Praxis har blivit att tre av ledamöterna representerar arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna. I samtliga län är landshövdingen ordförande.

Företagarföreningen och handelskammaren har var för sig betydelsefulla uppgifter att fylla i fråga om planeringen och främjandet av näringslivets utveckling, men dessa ting har i detta sammanhang utelämnats.

Den av kommittén för näringslivets lokalisering skisserade regionala planeringen och prövningen av medelstilledningen för industriell verksamhet föreslås av kommittén bli förlagd till länsstyrelsen.

2. Areella näringar

En central uppgift för den statliga jordbrukspolitiken är dels att främja bildandet av ändamålsenliga brukningsenheter i storleken en- och tvåfamiljsjordbruk (yttre rationalisering) och dels jordbruksnäringens effektivisering genom tekniskt och ekonomiskt stöd till välmotiverade investeringar i jord och byggnader (inre rationalisering). Lantbruksnämnden handhar denna verksamhet på länsplanet. Den lämnar lånegarantier, driftslån och statsbidrag samt bedriver en aktiv inköbspolitik, d. v. s. köper jordbruks- och skogsmark för att kunna sälja sådan mark till förstärkning av andra brukningsenheter. Nämnden prövar vidare ansökningar om tillstånd att förvärva jordbruksfastighet enligt jordförvärvslagen samt biträder på den inre rationaliseringens område jordbrukarna med teknisk rådgivning och planering, avseende sådant som torrläggning, täckdikning, jordbruksvägar, ekonomibyggnader m. m.

Till grund för den yttre rationaliseringen ligger i allmänhet en viss planering. Denna verkställdes tidigare mera långsiktigt för större områden, s. k. regionalplanering. Nu tillämpas vanligen i stället s. k. individualplanering, som omfattar ett mindre antal fastigheter och som aktualiseras genom behov av storleksrationalisering eller bättre ägoarrondering. Lantbruksnämnden medverkar emellertid också vid andra översiktliga utredningar och planeringar som berör landsbygden. Så har skett och sker exempelvis vid de befolknings- och näringslivsutredningar, som gjorts i olika län, för att ge underlag för ett mera planmässigt handlande från de på olika områden verksamma centrala myndigheternas och länsmyndigheternas sida.

Lantbruksnämndens kontakter är särskilt välutvecklade med, förutom länsstyrelsen, hushållningssällskapet, överlantmätaren och skogsvårdsstyrelsen.

Lantbruksnämnden består av ordförande och sex ledamöter, utsedda för tre år. Ordföranden och två ledamöter utses av Kungl. Maj:t, medan två ledamöter utses av hushållningssällskapet. Lantbruksdirektören och

hushållningssällskapets direktör är självskrivna ledamöter. I samtliga län är landshövdingen ordförande.

Överlantmätaren samverkar med lantbruksnämnden i dess arbete för jord- och skogsbrukets yttre rationalisering och är dess sakkunnige rådgivare, då fastighetsbildningsfrågor uppkommer. Hans fastställelseprövning av förrättningar, som berör mark för jord- och skogsbruk, tar främst sikte på att granska, att de jordpolitiska reglerna i gällande jorddelningslagstiftning iakttagits.

Skogsvårdsstyrelsen har till uppgift att främja och stödja den enskilda skogshushållningen samt verka för att skogsvårdsarbetet på de enskilda skogarna bedrivs på ett planmässigt sätt. Den består av sju ledamöter, utsedda för fyra år. Ordföranden och två ledamöter utses av Kungl. Maj:t, medan tre ledamöter utses av landstinget och länsjägmästaren är självskriven ledamot.

B. PLANERING BETRÄFFANDE KOMMUNIKATIONER OCH ENERGIFÖRSÖRJNING

Den allmänna väghållningen omfattar dels vägbyggnad och vägunderhåll och dels planläggning av det allmänna vägnätet. Vägbyggandet och vägunderhållet som sådant ombesörjes av vägförvaltningen enbart, medan vägplaneringen har vägförvaltningen som tekniskt-ekonomiskt sakkunnigt organ att åt länsstyrelsen bereda ärenden angående byggande av allmän väg, övertagande av enskild väg till allmänt underhåll m. fl. liknande ärenden samt att upprätta förslag till arbetsplan och flerårsplaner för byggande av riksvägar, länsvägar och ödebygdsvägar. Samma funktion gentemot länsstyrelsen har vägförvaltningen när det gäller frågor rörande förbud mot anslutning av enskild väg till allmän väg, utvidgning av väglagens förbud mot uppförande av byggnad inom visst avstånd från vägmitt m. m. samt i frågor rörande statsbidrag till det enskilda vägväsendet.

Som rådgivande organ beträffande länets vägfrågor tjänar länsvägnämnden. Den medverkar främst vid utarbetandet inom vägförvaltningen av förslag till flerårsplaner.

En betydelsefull del av vägnätet, nämligen skogsvägnätet, planeras och projekteras genom skogsvårdsstyrelsens försorg i samarbete med bl. a. domänverket, skogsägareföreningar, lantmäteriet, vägförvaltningen och lantbruksnämnden.

I flera län, särskilt i de norrländska, lämnar landstinget bidrag till enskild väghållning. Sådana bidrag kan närmast uppfattas som ett slags komplement när det gäller att förbättra gles- och skogsbygdernas kommunikationer. Några landsting har också lämnat bidrag till byggande och drift av flygplatser.

Länsstyrelsen är beslutande organ i de frågor angående vägplanering m. m., i vilka som ovan anförts vägförvaltningen är tekniskt-ekonomiskt rådgivande expertorgan. På trafikväsendets område utövar länsstyrelsen en omfattande verksamhet, som sammanhänger med bl. a. bilregistrering, utfärdande av kör- och trafik kort samt reglering av vägtrafiken m. m. Särskilt bör här nämnas länsstyrelsens befogenheter, när det gäller ett ändamålsenligt ordnande av den yrkesmässiga trafiken. I samband med trafik-tillståndsärenden skall sålunda prövas behovet och lämpligheten av den ifrågasatta trafiken samt ev. erforderlig samordning med anslutande järnvägs-, sjö- eller lufttrafik.

För den del av planeringen av elkraftförsörjningen, som avser eldistributionens ordnande fungerar länsstyrelsen som regionalt administrativt organ. För koncession för framdragande av elektrisk starkströmsledning förutsättes bl. a., att anläggningen är behövlig och förenlig med en planmässig elektrifiering och att, då fråga är om koncession för visst område, detta utgör en lämplig enhet för distributionen. Till anläggning och upprustning av eldistributionsnät på landsbygden kan lämnas statligt stöd i form av bidrag och lånegaranti. Det statliga stödet avser dels att stimulera restelektrifieringen och upprustningen av befintliga distributionsnät och dels att rationalisera eldistributionen. Beslutande instans beträffande koncessioner och bidrag är kommerskollegium eller i vissa fall Kungl. Maj:t med länsstyrelsen som regionalt beredande organ.

C. PLANERING BETRÄFFANDE BOSTÄDER OCH ÖVRIG BEBYGGELSE

Den statliga låne- och bidragsverksamheten till främjande av bostadsförsörjningen handhas på länsplanet av länsbostadsnämnden. Nämnden beviljar sålunda bostadslån till nybyggnad och därmed likvärdig ombyggnad av en- och flerfamiljshus. Som grundval härför ligger det årliga fastställandet av låneramar för kommunerna i länet, varvid beaktas å ena sidan arbetskraftstillgången och å andra sidan näringslivets utveckling inom skilda delar av länet samt de därav följande möjligheterna resp. behovet att producera bostäder. I dessa frågor liksom vid handläggningen av låneansökningarna samråder länsbostadsnämnden med olika berörda övriga länsorgan. Länsbostadsnämnden skall även vägleda och bistå kommunerna vid upprättandet av bostadsbyggnadsprogram.

Länsbostadsnämnden består av ordförande och fyra ledamöter, utsedda av Kungl. Maj:t för en tid av tre år, varjämte länsbostadsdirektören är självskriven ledamot.

Länsarkitekten är länsstyrelsens expert i plan- och byggnadsärenden. Länsarkitekten medverkar i samhällsplaneringens utformning i länet bl. a. genom sakkunnig granskning av och yttranden rörande plan- och byggnads-

ärenden av olika slag, strandlagsärenden, fastighetsbildningsärenden och naturvårdsärenden. Förutom i egenskap av expert åt länsstyrelsen deltar länsarkitekten i granskning av avstyckningsförrättningar samt bostadslåneärenden och ger härvid uttryck åt plansynpunkter på ifrågasatta fastighetsbildningsärenden och byggnadsföretag. Ett motsvarande samråd äger rum med vägdirektören och länsingenjören beträffande deras verksamhetsområden.

Länsarkitekten utövar vidare en omfattande rådgivningsverksamhet åt kommuner och enskilda i plan- och byggnadsärenden.

Länsingenjören är länsstyrelsens expert i vatten- och avloppsfrågor och biträder som sådan länsstyrelsen med va-teknisk och ekonomisk bedömning av de va-utredningar som åtföljer olika slag av bebyggelseplaner, samt av förslagen till sådana va-anläggningar vartill statsbidrag sökes. Länsingenjören yttrar sig vidare till länsstyrelsen i avstycknings- och byggnadsdispensärenden samt i ärenden enligt lagen om allmänna vatten- och avloppsanläggningar, vattenvårdsärenden och sådana hälsovårdsärenden, som beror av otillfredsställande vattenförsörjnings- eller avloppsförhållanden. På grundval av den kännedom om länets vatten- och avloppsförhållanden i stort som länsingenjören skaffat sig och den närmare lokala kunskap han inhämtar genom besiktningar och egna eller konsulterande firmors undersökningar, lämnar han åt kommuner och enskilda råd och anvisningar inom sitt fack då det gäller planering för bebyggelse eller lokalisering av enstaka industrier eller bostäder. Länsingenjören har ett omfattande samarbete med andra expertorgan på länsplanet, såsom länsarkitekten, länsläkaren, länsarbetsnämnden och länsbostadsnämnden.

Länsläkaren och länsbrandinspektören medverkar var på sitt område som länsstyrelseexperter i plan- och byggnadsärenden, den förre beträffande omgivningshygieniska frågor och den senare när det gäller brandskyddsfrågor.

Överlantmätaren är fastställelsemyndighet i fråga om förrättningar enligt jorddelningslagen och kan sägas inta en nyckelställning i förhållandet mellan å ena sidan fastighetsbildningen och å andra sidan planeringen för bebyggelse samt även för jordbrukets och skogsbrukets yttre rationalisering. Vid sin fastställelseprövning av lantmåteriförrättningar för bebyggelse har överlantmätaren att beakta de planpolitiska synpunkterna, sådana de kommit till uttryck i vissa bestämmelser i jorddelningslagen och fastighetsbildningslagen liksom i länsstyrelsens och länsarkitektens yttranden beträffande avstyckningar som är av intresse för bebyggelseplaneringen. Överlantmätaren är också skyldig att hos länsstyrelsen anmäla, om han funnit behov föreligga av stadsplan eller byggnadsplan för reglering av väntad bebyggelse. Ansökningar om avstyckning är ju ofta tecken på en begynnande eller fortsatt tätbebyggelse inom ett landsbygdsområde.

Länsstyrelsen har enligt byggnadslagstiftningen att utöva tillsyn över planläggningen och byggnadsväsendet inom länet. Dess verksamhet avser i huvudsak fastställelseprövning av planer för bebyggelsen, tomtindelningar m. m., meddelande av förbud mot nybyggnad m. m., medgivande av undantag från sådant förbud och andra byggföreskrifter av olika slag (dispensprövning) och slutligen besvärprövning jämte vissa andra uppgifter.

Som tidigare framhållits är bebyggelseplaneringen i första hand en kommunal uppgift. Det ankommer på vederbörande kommunala organ att låta upprätta och därefter antaga förslag till generalplan för markanvändningen i stort samt stadsplan eller byggnadsplan (detaljplaner) och tillämpning av utomplansbestämmelser för visst område för den närmare regleringen av bebyggelsen ävensom förslag till tomtindelning av byggnadskvarter inom stadsplan. Dylika förslag skall emellertid för att bli gällande fastställas av statlig myndighet. I det stora flertalet sådana fall är länsstyrelsen fastställelsemyndighet. Länsstyrelsen har även visst medinflytande vid avstyckning bl. a. genom att ha möjlighet att meddela avstyckningsförbud samt dispens från sådant förbud.

Ett viktigt led i bebyggelseplaneringen är också den reglering av bebyggelsen som sker genom utfärdande av nybyggnadsförbud liksom medgivande av undantag från sådant förbud eller eljest direkt i byggnadslagstiftningen upptagna förbud och bestämmelser. Här må även nämnas att länsstyrelsen såväl enligt byggnadslagstiftningen som enligt vissa andra lagar och författningar, vilka närmast tillvaratar hälso- och vattenvårdens intressen, kan ingripa med olika förbud och ålägganden för att förebygga eller avhjälpa sanitära och liknande missförhållanden på vatten- och avloppsområdet.

D. PLANERING AV SERVICEAPPARATEN

Växelspelet mellan kommunala och statliga myndigheter när det gäller skolväsendet har tidigare belysts. Här må endast påpekas, att läns skolnämnden, utöver ledning och tillsyn av den pedagogiska verksamheten vid länets skolor, har att sörja för en ändamålsenlig planering av länets skolväsen. Samordningen med den av Kungl. Maj:t beslutade planen för ny kommunindelning träder här i förgrunden. Även beträffande andra delar av skolväsendet än det obligatoriska, såsom gymnasier, fackskolor och yrkesskolor av skilda slag, sker inom läns skolnämnden en viss planering, i första hand av översiktlig natur för länet i dess helhet och på grundval av å ena sidan kommunernas och landstingskommunens egna planer och å andra sidan behovet av dylika skolor.

Läns skolnämnden utgöres av sju för fyra år utsedda ledamöter. Av leda-

möterna utses en av skolöverstyrelsen, en av överstyrelsen för yrkesutbildning, en av länsstyrelsen och fyra av landstinget. Kungl. Maj:t förordnar en ledamot som ordförande.

Landstingens kompetensområde anges i nu gällande landstingslag sålunda, att landstingskommun äger att själv vårda sina angelägenheter avseende hälso- och sjukvård, undervisning, socialvård, jordbrukets och andra näringars utveckling med mera dylikt, såvida icke handhavandet därav enligt gällande författningar tillkommer annan.

Landstingens verksamhet kan i stora drag uppdelas i två grupper, nämligen dels sådana anslagsändamål, för vilka landstingskommunen själv bedriver verksamhet, och dels sådana för vilka annan — kommun eller enskild — är huvudman men som kommer i åtnjutande av bidrag eller stöd i annan form från landstinget.

Naturligt nog är det främst av landstingskommunen själv bedriven verksamhet, som erfordrar planläggning från dess sida. Både med hänsyn till investeringarnas storlek och betydelsen för och sammanhanget med annan samhällsplanering framstår härvidlag såsom viktigast den landstingskommunala planeringen för sjukvården och folktandvården samt för yrkesskolor av skilda slag.

Sjukvårdslagen ålägger landstingskommunerna att, i den mån icke annan drager försorg härom, var inom sitt område ombesörja bl. a. den slutna vården på sjukhus av olika slag, vilket innefattar anordnande och drift av lasarett, sjukstugor, sanatorier, sjukhem m. fl. sjukvårdsanstalter. Enligt sjukvårdsstadgan bör landstingens sjukvårdsstyrelser för att främja planmässighet i sjukvården göra översiktsplaner för olika grenar av sjukvården. Det ankommer vidare på landstingskommun att upprätta plan för ordnandet av undervisning och vård för psykiskt efterblivna liksom för barnhemsvård. Även annan av landstingskommun bedriven vård, såsom förlossningsvård, distriktsvård, folktandvård m. m. är naturligen föremål för planering genom landstingets organ, liksom även landstingets verksamhet på yrkesskolundervisningens område. Vid nämnda planering sker samarbete med olika länsorgan, främst länsläkaren och länsskolnämnden.

Vissa landsting utövar översiktlig regional planeringsverksamhet samt lokaliseringsverksamhet. Därjämte lämnas ekonomiskt stöd åt industri och hantverk m. m. direkt eller genom förmedling av företagareföreningen i länet.

Länsstyrelsen utövar allmänt samordnande funktioner beträffande planeringen av serviceapparaten. Särskilda befogenheter åligger härvid länsstyrelsen beträffande åldringsvårdens ordnande.

E. PLANERING AV NATUR-, LANDSKAPS-, KULTURMINNES- OCH MILJÖVÅRDEN SAMT AV REKREATIONSOMRÅDEN

Länsarkitekten, landsantikvarien, länsingenjören och länsläkaren har inventerande, bevakande och planläggande uppgifter på miljövårdens område. I främsta rummet gäller det tillämpningen av naturskyddslagen och strandlagen och därav följande fridlysningar och bebyggelseförbud m. m. Här må även nämnas planeringen av grustäktsexploateringen samt fornminnes- och byggnadsminnesvården. Den ökade fritidsbebyggelsen medför omfattande planeringsproblem, särskilt beträffande vattenförsörjning och avlopp samt sanitära förhållanden.

Länsstyrelsen har en samordnande och beslutande funktion i fråga om miljövården. Länsstyrelsen är sålunda beslutsmyndighet vid fridlysning av naturminne och naturpark samt har befogenhet att på olika sätt ingripa mot företag och åtgärder som innebär eller kan innebära en väsentlig ändring av landskapsbilden eller ett störande inslag i denna. Likaså äger länsstyrelsen att vid behov med stöd av strandlagen meddela strandlagsförbud samt dispensera från sådant förbud. Som rådgivande organ har länsstyrelsen vid sin sida ett naturskyddsråd av växlande sammansättning. Slutligen må nämnas att domänverket genom sina regionala och lokala organ fullgör uppgiften att vårda och förvalta naturminnen på kronomark under domänverkets förvaltning.

23 c. III. Kontakter, samverkansbehov och förskjutningar mellan olika förvaltnings- och planeringssektorer

Den föregående översikten av samhällsplaneringen på kommunal och regional nivå har gett vid handen *dels* att utformningen av vår samhällsmiljö till mycket stor del planeras och beslutas på dessa nivåer *dels* att planeringsprocessen äger rum i ett finmaskigt kontaktnät mellan den regionala och kommunala nivån liksom inom var och en av dessa nivåer för sig och *dels* att många planeringsfunktioner utövas parallellt av olika myndigheter utan någon klar gränsdragning mellan de inbördes befogenheterna. Det anförda kan tas till utgångspunkt för vissa allmänna reflektioner.

Samhällsplaneringen, fattad i vidaste mening, arbetar i två skilda dimensioner. Den ena dimensionen kan betecknas som den social-ekonomiska. Här utformas samhällsutvecklingens allmänna ram genom att de tillgängliga resurserna fördelas på olika verksamhetsgrenar, så långt en sådan fördelning låter sig genomföras. Denna form av planering är av övervägande rikspolitisk natur och skall inte vidare diskuteras här.

Samhällsplaneringens andra dimension är den geografiska. Den består i den konkreta regionala och lokala inpassningen av nya investeringar i mönstret av redan existerande anläggningar och anordningar, den består vidare i jämkningar i och kompletteringar av den givna strukturen, och den består slutligen i en driftsplanering som skall tillgodose en ändamålsenlig funktion. I denna form av planering möts de riks- och kommunalpolitiska och privata beslutsnivåerna.

Det må vidare framhållas, att svensk samhällsplanering har att arbeta i ett spänningsfält mellan, kort uttryckt, frihetsvärderingar och trygghetsvärderingar. Till de i detta sammanhang relevanta friheterna hör exempelvis företagarnas lokaliseringsfrihet, liksom också den enskildes rätt att fritt välja yrke, arbetsplats, bostad och kommunikationsmönster. Till tryggheten hör rätten till full sysselsättning, till lika utbildningsmöjligheter, till sjukvård, till pension m. m.

I denna situation får i vårt land två arbetslinjer lika vikt. Den ena uppgiften är att systematiskt samla information om trenden hos de spontana förändringarna, göra rullande prognoser och signalera, när lägen närmar sig som synes kräva särskilda åtgärder. Den andra uppgiften är att samordna samhällsplaneringen, så att vad som nu i mycket ter sig som en kollektion av fristående handlingslinjer och strävanden kan kombineras till en välbalanserad syntes. Det är denna senare aspekt som framförallt har intresse i här aktuellt sammanhang.

Som den tidigare genomgången visat, har den nuvarande förvaltningsapparaten i viktiga hänseenden en kategoristruktur. Man kan också uttrycka det så, att den förvaltningsstrukturella jordmånen är i lika mån gynnsam för sektorsplanering som den är ogynnsam för generell planering. Reglerande samordningsinstrument existerar bara inom ganska begränsade sektorer och arealer och är där vanligen utan bindande verkan. Dessa instrument utgöres främst av bebyggelseplaneringens general- och regionplaner. En genomstuderad områdesplanering och en med denna sammankopplad regionalpolitik förkommer i övrigt varken på riks- eller länsnivå, bortsett från några spridda ansatser därtill, vilka ännu har karaktär av försöksverksamhet.

Den för ett gott helhetsresultat nödvändiga samordningen har två aspekter. Den ena gäller konfrontationen av de förut berörda kategoriintressena med varandra, så att nödvändiga jämkningar kan företagas på ett tidigt stadium och funktionsdugliga helhetsstrukturer kan byggas upp och hållas levande. Den andra gäller den samverkan över administrationens geografiska gränser som är lika nödvändig för att funktionsaspekten tillfredsställande skall kunna tillgodoses. Näringslivets och serviceanordningarnas omgestaltning och medborgarnas tilltagande personliga rörlighet leder i riktning mot ett alltmera invecklat system av förbindelselänkar mellan orter och områden, något som numera gör det helt omöjligt eller i varje fall olämpligt

för en avgränsad kategori eller administrativ enhet att handskas med sina problem utan tillbörlig kontakt utåt.

Den erforderliga samordningen kan givetvis portioneras ut på olika sätt mellan skilda beslutsnivåer, den centrala, den regionala och den lokala. Vid vilka nivåer man än lägger verksamhetens tyngdpunkt möter såväl fördelar som nackdelar. På den lokala nivån är fördelarna, att medborgarna kan aktiveras till direkt medverkan och att information är tillgänglig till låg kostnad tack vare den direkta lokalkännedom som de agerande äger. Nackdelen är svårigheten att hävda överblicken och risken för konflikter mellan enheter som rätteligen borde samverka, samt därjämte begränsade ekonomiska och personella resurser.

Vid central planering är fördelen å andra sidan god överblick och samordningskraft samt tillfredsställande resurser. Nackdelen ligger i ett synnerligen begränsat medborgerligt deltagande i beslutsprocessen liksom i höga informationskostnader, alternativt otillräcklig information.

Sammanfattningsvis talar behovet av överblick, samverkan över större arealer och tillfredsställande resurser för att tyngdpunkten i den översiktliga samhällsplaneringens utrednings- och samordningsfunktioner bör ligga ovanför den lokala nivån. Å andra sidan talar önskvärdheten av medborgerligt engagemang och omedelbar lokalkännedom m. m. för att tyngdpunkten icke bör läggas centralt i större utsträckning än som är klart nödvändigt.

I detta sammanhang må erinras om de uttalanden om önskvärdheten av en decentralisering av i huvudstaden belägna statliga funktioner som riksdagen vid olika tillfällen gjort. En sådan decentralisering kan i stort sett vara av två slag, nämligen antingen en direkt »fysisk» utflyttning av i huvudstaden befintlig statlig verksamhet eller en decentralisering av ärendegrupper och beslutsfunktioner från det centrala planet till därför lämpad regional eller lokal enhet.

Genom skilda åtgärder under senare år har statsmakterna gett betydelsefulla incitament till omdaning av landets lokala och regionala förvaltningsstruktur. I båda fallen har syftet varit att tillskapa effektiva förvaltningsenheter på detta plan, sålunda dels en efter industrialismens och bilismens behov avpassad ny kommunindelning och dels en under utredning varande tidsenlig länsindelning. Samtidigt pågår utredning om en strukturell omdaning av den statliga länsförvaltningen, vilken kan tänkas bli utsträckt till att även omfatta landstingens, sålunda den folkvalda sektorns, arbetsuppgifter på länsplanet.

En avvägning av för- och nackdelar med central respektive lokal beslutsdominans inom samhällsplaneringen liksom en analys av den existerande förvaltningsstrukturen inom samhällsplaneringen synes ge vid handen, att en överflyttning av en rad beslutsfunktioner beträffande lokalisering och samhällsplanering från central nivå till funktionella regionala och lokala enheter är välmotiverad. Därigenom skulle man i högre grad än hittills

kunna få en regional och lokal samstämmighet i planeringen mellan olika fackområden, medförande möjligheter till samordnad regional satsning för optimalt utnyttjande av landets resurser.

Avslutningsvis må tillfogas, att de stora ekonomiska, sociala och tekniska förändringarna i princip måste accepteras, eftersom hela vår välbästandsutveckling bygger på dem eller ingår som integrerande delar i dem. Det finns anledning antaga, att dessa processer kan komma att få en omfattning och ett förlopp som man hittills föga konfronterats med. Vi har exempelvis att möta en allt tydligare reträttendens på en del håll samtidigt med en allt tydligare expansionstendens på andra håll. Vår frihet — här tagen i sin vidaste bemärkelse — och strävan till fortsatt standardhöjning för medborgarna kan därför förmodas komma att medföra behov av en allt effektivare och allsidigare planering med naturlig tyngdpunkt på det regionala området, av en i ordets egentliga betydelse integrerad planering.

Promemoriorna I Primärkommunal planering, II Planering på regional nivå och III Kontakter, samverkansbehov och förskjutningar mellan olika förvaltnings- och planeringssektorer utgör till stora delar ett sammandrag av en av professorerna Sven Godlund och Torsten Hägerstrand på länsförvaltningsutredningens uppdrag författad promemoria angående »Samhällsutvecklingen och samhällsplaneringen».

24. Huvuddragen av 1862 års landstingsförordnings tillkomst

Under förra hälften av 1800-talet framlades talrika förslag om att skapa ett organ för handhavande av uppgifter som var alltför betungande för de enskilda kommunerna (socknarna). Olika meningar förelåg både om vilka områden, som borde väljas till enheter i den tänkta högre kommunala indelningen, och om den befogenhet, som skulle tilläggas de nya kommunalrepresentationerna. Det var alltså inte förekomsten av bestämda uppgifter, knutna till vissa områden, som påkallade en ny organisation. Inte heller var det fråga om att omdana landskapstingen från de äldre tider då de svenska landskapen var så gott som självständiga samhällen. Man åsyftade att skapa en gemenskap och ett gemensamt organ för primärkommunerna inom ett visst område.

1828 väcktes en riksdagsmotion om municipalstyrelse för länet. Syftet var främst att underlätta det administrativa arbetet och tillgodose länsstyrelsens behov av lekmannahjälp. Detta skulle ske genom att vid landshövdingens sida ställdes en mindre delegation att biträda honom i vissa ekonomiska frågor. De delegerade skulle väljas ståndsvis. Förslaget föll, under motivering att en sådan delegation var överflödig.

Vid 1834 års riksdag upptogs fråga om att ute i länen bilda representationer, lantdaggar, som kunde fungera som ett slags förberedande lokala riksdagar. Syftet var bl. a. att minska riksdagsärendenas mängd och att tillgodose behovet av organ för länskommunernas intressen. Lantdagarna skulle inte ha beslutanderätt, blott förslagsrätt. Mot den tänkta ordningen invändes bl. a. att det visserligen kunde vara önskvärt och nyttigt med en länsrepresentation men denna borde i så fall bli ett organ för bevakning av länets rent kommunala intressen och inte sträcka sin verksamhet in på det politiska området.

Vid 1840—41 års riksdag framkom förslag om läns- eller häradsnämnder. Mot förslagen anfördes att länsrepresentationer var överflödiga, särskilt om sockenstämmor och sockennämnder kom till stånd, att länsnämnder kunde utveckla sig i skadlig riktning som en politisk maktfaktor samt att en representationsreform borde genomföras, innan man kunde vänta sig någon nytta av en omdanad kommunalorganisation. Till förmån för förslagen om länsnämnder framhölls att det skulle medföra praktiska fördelar för de statliga länsmyndigheterna och minska riksdagens arbetsuppgifter. Förslagen avslogs.

Under det närmast följande årtiondet började behovet av en länsrepresentation göra sig alltmer gällande. Därvid tilldrog sig särskilt frågan om länsrepresentationernas ställning till statsmyndigheterna uppmärksamhet.

Vid 1850 och 1853 års riksdagar framkom flera förslag om länsnämnder

och landsting. Förslagen avsåg närmast bildande av självständiga *länsförsamlingar* för vården av länens ekonomiska angelägenheter. Inom dessa församlingar skulle utses mindre delegationer för att biträda länsstyrelserna vid länsförvaltningen. Frågan föll likväl.

På grundval av flera motioner i ämnet till 1856 och 1858 års riksdagar uttalade konstitutionsutskottet att de tidigare förslagen fallit av den anledningen att meningarna om länsrepresentationens karaktär inte hade stadgat sig. Utskottet ansåg nu att länsrepresentationer borde införas och att de borde bli självstyrande och således få beslutanderätt.

Riksdagsbehandlingen ledde till att Kungl. Maj:t tillsatte en kommitté för att verkställa utredning och göra upp förslag angående nya kommunallagar, däribland en förordning om landsting. Kommittén lämnade i sitt utlåtande 1859 inte någon motivering för införande av landsting. Förslaget innebar bl. a. att landstingens beslut skulle underställas länsstyrelsens prövning i avsevärd omfattning. Landshövdingen borde därför inte vara landstingets ordförande, men med hänsyn till landstingets betydelse för förvaltningen och det nära sambandet mellan landstinget och den statliga administrationen borde Kungl. Maj:t äga utse landstingets ordförande. På grundval av kommittéförslaget antog 1859 års riksdag den landstingslagstiftning som utfärdades 1862. Det landsting som därigenom skapades var helt och hållet ett organ för den kommunala självstyrelsen i länen. Den politiska sidan av landstingens betydelse hade inte alls gjort sig gällande vid de beslut som låg till grund för landstingens tillkomst; möjligheten att genom landsting skapa en grundval för riksdagens omdaning hade dock framförts som argument för landstingets införande.

25. Lekmannamedverkan i länsstyrelsen

Under 1800-talet framkom förslag om införande av lekmanrepresentation som skulle medverka vid länsstyrelsens beslut. Dessa förslag byggde i allmänhet på den uppfattningen, att landshövdingens makt måste anses vara alltför stark och okontrollerad. Förslagen torde också ha influerats av den kommunala självstyrelsetanken i dess moderna form. Det utmärkande för dem kan väl emellertid sägas ha varit, att de icke åsyftade en lekmannamedverkan så mycket med hänsyn till behovet på grund av ärendenas art utan mer i politiskt syfte och från maktfördelningssynpunkt. I och med tillkomsten av landstingen förlorade de större delen av sin aktualitet.

Senare väcktes krav på lekmannainflytande i länsstyrelserna, varvid skäl av annan art anfördes.

I en motion till 1905 års riksdag ifrågasattes om inte länsstyrelsen borde ha någon organisation som motsvarade nämnden i häradsrätt. Sakkännedomen om ortens förhållanden åberopades särskilt.

Alltsedan 1930-talet har frågan om lekmannamedverkan i länsstyrelsen vid avgörande av mål om *administrativa frihetsberövanden* och vissa andra socialärenden varit aktuell vid flera tillfällen utan att dock leda till lagstiftning. Det senaste förslaget i ämnet har lämnats av utredningen om rättssäkerheten vid administrativa frihetsberövanden (SOU 1960: 19) och innebär att inom länsstyrelserna organiseras särskilda socialdomstolar med en länsstyrelsejurist som ordförande och två lekmän med erfarenhet i allmänna värv som bisittare.

1948 års länsstyrelseutredning (SOU 1950: 28) föreslog att i länsstyrelsen skulle inordnas länsarbetsnämnd, länsbostadsnämnd, mödrahjälpnämnd, länsnykterhetsnämnd och länsvägnämnd samt att lekmannamedverkan i länsstyrelsens beslut skulle införas.

När länsstyrelseutredningen bedömde frågan om lekmannamedverkan fann den att äldre maktfördelnings- och kontrollsynpunkter inte borde tillmätas någon större betydelse. Inte heller fanns anledning att godta någon självstyrelseprincip. Den allmänna grunden för lekmannamedverkan var enligt utredningen i stället att möjligheterna till samråd och samarbete vidgades. Ett starkt skäl för sådan medverkan var Orts- och personkännedomen. Vidare ansågs den lokala opinionen direkt kunna göra sig gällande i länsstyrelsen. Ett beslut i allmänna frågor som inte innebär vederbörligt hänsynstagande till enskildas, grupper eller orters berättigade intressen, väcker irritation och kan bli svårt att genomföra. Länsstyrelseutredningen ansåg därför, att det skulle bli större möjligheter att undersöka olika utvägar och nå fram till en från skilda synpunkter godtagbar lösning, om intresserade lekmän deltar i beslutet. Härigenom kunde också allmänhe-

tens förtroende för länsstyrelseförvaltningen bibehållas och ökas. Utredningen ansåg det viktigt att på allt sätt understryka och även hos allmänheten skapa känsla för att av statsmakterna beslutade åtgärder är en hela folkets sak, i vars utformning folket självt får delta.

Länsstyrelseutredningen behandlade även vissa skäl mot lekmanamedverkan. Den ansågs medföra en viss tungroddhet och minska tempot i ärendenas behandling. Farhågor att partipolitiska hänsyn genom lekmanamedverkan skulle inverka på besluten ansågs däremot inte befogade. Större skäl fanns att befara att rent lokalpatriotiska synpunkter komme att göra sig gällande i alltför stor utsträckning.

Som nämnts innebar länsstyrelseutredningens förslag att lekmanamedverkan skulle införas. Lekmännen borde vara tre, av vilka två borde utses av landstinget.

I *remissyttrandena över länsstyrelseutredningens förslag* uttalades delade meningar rörande förslaget om lekmanamedverkan i länsstyrelserna. Största anslutningen vann förslaget i denna del i vad avsåg ärenden rörande administrativa frihetsberövanden. Majoriteten av de remissinstanser, som yttrade sig i fråga om lekmanamedverkan i länsstyrelserna, ställde sig positiv till sådan medverkan vid handläggning av dylika ärenden. Även bland länsstyrelserna intog majoriteten här en positiv hållning. En del länsstyrelser avstyrkte dock mycket bestämt förslaget i denna del, medan andra ansåg, att lekmännen borde ha endast en rådgivande ställning. På åtskilliga håll betonades, att anordningen med lekmän, tjänstgörande i länsstyrelserna, i vissa avseenden innebure olägenheter för länsstyrelsernas arbete. Anmärkningar riktades främst mot att förfarandet bleve tungrott, omständligt och tidsödande.

Den omorganisation som härefter genomfördes (prop. 1952:155) innebar inte att lekmanamedverkan kom till stånd. Därutinnan hänvisades till pågående eller planerade utredningar.

I direktiven för den 1961 tillkallade *länsförvaltningsutredningen* ingår att undersöka frågan om att inordna de nuvarande fristående länsnämnderna i länsstyrelsen. Eftersom besluten i länsnämnderna i princip fattas kollektivt under medverkan av särskilt utsedda lekmän, är lekmanamedverkan i länsstyrelsen enligt direktiven en förutsättning för att länsnämnderna skall kunna inordnas i länsstyrelsen. Utredningen skall ta upp denna fråga. Därvid anföras särskilt i direktiven att lekmanafrågan torde bli aktuell beträffande organisationen för den lokaliseringsspolitiska verksamheten.

Kommittén för näringslivets lokalisering har i ett betänkande (SOU 1963:58) föreslagit att länsstyrelserna blir regionala lokaliseringsorgan. För överläggningar i lokaliseringsfrågor av större vikt eller av mera principiell betydelse bör — i avvaktan på länsförvaltningsutredningens förslag — inom varje länsstyrelse inrättas ett särskilt organ med rådgivande funktion, be-

stående av bl. a. länsstyrelsens olika experter och två av landstinget utsedda representanter.

I en *motion till socialdemokratiska partiets kongress 1964*¹ har fråga väckts om sammanslagning av länsstyrelse- och landstingsorganisationerna. Som skäl för en sammanslagning anføres att det föreligger risk för att de folkvalda institutionerna skall förlora kontrollen över samhällsplaneringen, vilken i stället läggs på expertorgan. Särskilt anses detta vara förhållandet på länsplanet, där planeringsfrågorna till större delen handläggs av tjänstemän vid länsstyrelserna. Länsstyrelsernas och landstingens uppgifter bör därför övertas av ett nytt folkvalt organ med arbetsformer liknande riksdagens. Ett parlamentariskt »länsting» bör välja »länets styrelse» på så sätt att alla dess ledamöter företräder länstingets majoritet.

Partistyrelsen har i utlåtande över motionen ansett att resultatet av länsförvaltningsutredningens arbete bör avvaktas innan den berörda frågan tas upp till utredning.

I de vid 1964 års riksdag väckta likalydande motionerna I: 456 och II: 543 hemställs om utredning av frågan rörande ersättande av nu gällande landstingslag med lag om länsparlament och självstyrelseorganisation på länsplanet. Samhällets omvandling sägs ha medfört konsekvenser för den folkliga självstyrelsen som inte är önskvärda i det att tendenserna till centralisering och administrativt maktutövande är påtagliga. En reform bör gå ut på att tillerkänna organ, som utgår direkt från folkrepresentationen, länsparlament, det avgörande inflytandet. Länsparlamentet, med länskollegium som styrelse vald av länsparlamentet, bör enligt motionsförslagen handha dels från den centrala statsförvaltningen delegerade uppgifter, dels nuvarande landstingsuppgifter och dels de uppgifter som nu åvilar statliga myndigheter på länsplanet.

¹ Motion nr 91 från Uppsala Arbetarekommun, Sammanslagning av länsstyrelse- och landstingsorganisationen. *Motioner till socialdemokratiska arbetarepartiets 22:a kongress 1964 s. 208—211. Sthlm 1964.*

26. Kommunernas roll inom den offentliga sektorn. Utgångspunkten

I

KOMMUNALLAGSFÄDERNAS SYN PÅ KOMMUNEN ÅR 1859

Kommittén framhöll, att kommunerna visserligen vore att betrakta som juridiska personer berättigade att i sina gemensamma angelägenheter kära och svara. Till skillnad från andra sådana personligheter måste de likväl utgöra delar av statsområdet. Vidare måste de gemensamma ändamål, som utgjorde föreningslänken mellan kommunmedlemmarna och förenade dessa till en enhet, tillika vara statsändamål. Härav följde, att kommunerna vore delar av statsförvaltningens organism och verkande krafter därinom. Sålunda kunde de ej vara alster av fri överenskommelse och kunde ej heller av fri överenskommelse ändras eller upplösas. Endast genom staten finge de sitt berättigande, men i trots härav hörde en förvaltande självverksamhet till kommunens begrepp. Kommunerna voro liksom själva underlaget för statens organiska förening, då de stodo »under statens suveränitet och i omedelbart samband med folket». Den kommunala självverksamheten måste bli lokal, men var gränsen för denna verksamhet borde gå och hur formerna borde gestaltas kunde bli föremål för diskussion. Visserligen kunde ej förnekas, att centralisationen genom en väl avvägd organisation kunde »verka till enhet, likhet och kraftig kontroll», men då det var fråga om lokala olikheter vore en likriktning icke alltid lämplig, och även vid kommunal självstyrelse kunde nödig kontroll ganska väl utövas från statens sida. De önskemål om en ändamålsenlig omläggning av den kommunala självförvaltningen, som framförts, borde man gå till mötes, så vitt det kunde ske, utan att statens rätt trädde för nära, i all synnerhet då de kommunala ändamålen, betraktade som statsändamål, bäst befordrades ju större lokal-kännedomen vore och då välordnade kommuner vore de säkraste organ, från vilka statsförvaltningen kunde erhålla de för sina beslut erforderliga upplysningarna.

Kommunindelningskommittén (1945) sammanfattade 1800-talets strävanden att reglera den kommunala självstyrelsen på följande sätt:

De kommunala reformrörelserna syftade dels till ett rent praktiskt förvaltningstekniskt mål, nämligen att skapa självständiga lokala förvaltningsorgan, vilka på ett smidigare och billigare sätt än en ytterligare utvidgad central förvaltningsorganisation skulle kunna främja materiell och andlig utveckling överallt i riket med tillvaratagande av de särskilda orternas intressen och möjligheter, och dels till ett mer utpräglat politiskt mål, nämligen att bereda folkets breda lager tillfälle till att deltaga i de allmänna angelägenheternas förvaltning, varigenom man ville vinna å ena sidan en medborgerlig fostran till ansvars känsla och politiskt omdöme hos folket och å andra sidan en spärr mot en allt för långt gående centralisering av förvaltningens detaljer med därav följande byråkratisk statskontroll och politisk ofrihet.

II

Denna syn på kommunerna som en integrerande del av den offentliga sektorn har medfört en *ständig växelverkan mellan stat och kommun*. Vissa uppgifter förstatligas, andra kommunaliseras. Exempel på tidigare kommunala uppgifter som förstatligats: vägväsendet, arbetsförmedlingen, uppbořdsorganisationen och polisväsendet. Tidigare statliga uppgifter har å andra sidan blivit kommunala: epidemivården, distriktssjukvården, barnmorskeväsendet, vissa barnavårdsanstalter och mentalsjukvården.

III

Framförallt har emellertid kommunernas roll inom den offentliga sektorn kommit till uttryck genom de *allt flera obligatoriska offentliga förvaltningsuppgifter, som tillförts kommunerna*.

Decentraliseringens omfattning. Denna kommer till uttryck i det växande antalet specialförfattningar på olika områden. Från början gällde dessa i huvudsak endast skolan och fattigvården och ännu i slutet av 1800-talet hade kommunerna mycket begränsade uppgifter på fattigvårdens, skolväsendets, hälso- och sjukvårdens, bebyggelseplaneringens, brandförsvarets och ordningsväsendets områden. Under 1900-talet har utvecklingen emellertid gått mycket snabbt och särskilt under de senaste 10—15 åren. Några exempel:

Socialvården: Lagstiftningen om nykterhetsvård, barna- och ungdomsvård, socialhjälp kompletterad med omfattande stödåtgärder till social hemhjälp, mödrahjälp, barnbidrag, bidragsförskott, åldringsvård, folkpensionering samt moderskaps-, sjuk-, yrkesskade- och arbetslöshetsförsäkring.

S k o l a n intar en central ställning i detta sammanhang, där kommunernas uppgifter vidgats inte minst när det gäller den högre undervisningen.

Kommunernas uppgifter har också vidgats starkt när det gäller **h ä l s o o c h s j u k v å r d**, **b y g g n a d s v ä s e n d e t** och **b r a n d f ö r s v a r e t**.

Bland det senaste decenniets *helt nya obligatoriska uppgifter* för kommunerna märks bostadsförsörjningen, civilförsvaret, familjebidragsgivningen och arbetslöshetens bekämpande.

IV

KOMMUNERNA SVARAR FÖR EN ALLT STÖRRE ANDEL AV SAMHÄLSEKONOMIEN

Denna decentralisering har inneburit att kommunerna kommit att svara för en allt större del av den totala offentliga sektorn. »I dag torde den offentliga förvaltningens göromål till ca 60 % ligga hos kommunerna» (Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län i yttrande över författningsutredningens förslag). Härtill kommer att kommunernas oreglerade verksamhet har

vuxit mycket snabbt på olika områden i takt med tätortsutvecklingen, den ekonomiska utvecklingen och standardkravens ökning. Detta gäller t. ex. kommunikationer, gator, vatten, avlopp, renhållning, elektricitet etc.

År 1874 understeg primärkommunernas samtliga utgifter för borgerliga ändamål 30 miljoner kronor. 1963 uppgick kommunernas utgifter för investeringar och konsumtion till nära 14 miljarder kronor, vilket utgör omkring 15 % av BNP. I slutet av 1930-talet var motsvarande siffror 7,2 %. Den snabba utvecklingen framgår inte minst på investeringssidan. År 1938 uppgick bruttoinvesteringarna till 329 miljoner kronor och 1963 till omkring 6 miljarder kronor, d. v. s. ungefär lika mycket som de statliga investeringarna.

Kommentar. En mycket stor del av de förvaltningsutgifter som här redovisats är på en gång kommunala- och riksangelägenheter. Exempel: »Det 'kommunala' skolväsendets betydelse av riksangelägenhet har med de nya skolformerna aldrig framstått klarare än nu» (Kaijser). Frågan bör därför ställas i vilken utsträckning de kommunala representationerna genom författningen bör beredas tillfälle att påverka förvaltningsutgifternas utformning också på riksplanet.

Den kommunala ekonomiens betydelse för hela samhällsekonomin gör det också berättigat att fråga om inte denna stora offentliga sektor bör utöva direkt inflytande på rikspolitiken.

A. L.

27. Kommunerna i ett förändrat samhälle

Urbaniseringen. År 1880 uppgick stadsbefolkningen till 690 000 personer och landsbygdsbefolkningen till 3,8 miljoner. I mitten på 1930-talet var befolkningen fortfarande jämnt fördelad mellan stad och land. I dag bor 73 % i våra tätorter och 27 % på landsbygden. Detta är ett uttryck för den snabba förändringen från ett agrart till ett industriellt samhälle.

Kommunreformen 1952. Speciellt under 1930- och 40-talen var denna folkminskning på landsbygden mycket stor och medförde en kraftig försvagning av underlaget för den kommunala verksamheten. Antalet småkommuner ökade snabbt och inte ens hälften av landets kommuner nådde upp till en befolkning på 1 000 personer. Genom 1952 års reform minskades antalet landskommuner från 2 281 till 816.

Det bör observeras att 1952 års reform hade ett i jämförelse med den nu aktuella reformen begränsat syfte, nämligen att åstadkomma *funktionsdugliga enheter för fullgörandet av de traditionella förvaltningsuppgifterna*: skolan, fattigvården etc. Genom att fastställa det behövliga befolkningsunderlaget för varje sådan uppgift kom man fram till att de nya kommunerna borde ha minst 3000 invånare.

Den nu aktuella kommunindelnsreformens präglas av ett delvis nytt synsätt. I första hand har reformen givetvis sin grund i att 1952 års stor-kommuner inte längre motsvarar de krav som de traditionella förvaltningsuppgifterna ställer. Befolkningsminskningen i landsbygdskommunerna fortsätter och de ökade standardkraven på den kommunala verksamheten kräver större befolkningsunderlag och större ekonomiska resurser.

Samtidigt präglas emellertid den nya reformen av de djupgående förändringar, som nu pågår i vårt samhälle och som inte är avslutade. Det agrara samhället avlöses i snabb takt av det industriella och inom näringslivet går utvecklingen mot större enheter. Arbetskraften söker sig till arbetstillfällena i tätorterna och omkring dessa utvecklas servicefunktionerna i den utsträckning som den egna tätortens och den omgivande landsbygdens befolkningsunderlag medger. *Vi har fått naturliga näringsgeografiska regioner* med i princip en centralort och en omgivande region för vilken centralorten utgör ett centrum i serviceavseende. Inom varje sådant område finner människorna i regel sin utkomst, där bor de och där tillbringar de fritiden. Där finns alltså de grundläggande element, som konstituerar en naturlig gemenskap och därmed är också det område givet, inom vilket samhällsplaneringen har att tillgodose invånarnas behov och intressen, oavsett om de bor på landsbygden eller i tätorten.

Regionerna kan vara av olika storlek med olika grad av serviceutrustning och olika befolkningsunderlag alltefter de krav man uppställer. Arbetsmark-

nadsstyrelsens A-, B- och C-regioner omfattar sålunda 30 000, 15 000 resp. 7 500 invånare. Det är en metodik av detta slag som man arbetat med i *kommunindelningsreformen*. Riktpunkten har varit, att kommunblocken i regel inte bör ha mindre än 8 000 invånare för att kunna utgöra dels en effektiv kommunal förvaltningsenhet och dels en näringsgeografisk region med gemensamma målsättningar och intressen.

De nya kommunblocken är nu fastställda och landets 1 006 kommuner ingår i sammanlagt 282 block.

Kommunblocken blir i regel planeringsenheter. Syftet med reformen är att kommunerna inom resp. block i framtiden skall gå samman i en kommun. Innan så sker kommer samarbetet inom blocken att få sin största betydelse för samhällsplaneringen, dels inom blocken och dels i förhållande till de större näringsgeografiska regioner, som blocken tillhör.

Den första uppgiften syftar till en gemensam bedömning av befolkningens och näringslivets behov på längre sikt. En lång rad faktorer ingår i denna bedömning i befolkningsutveckling, näringslivets utveckling, kommunikationer, behovet av bostäder, offentlig service på olika förvaltningsområden etc. Allteftersom kommunerna enar sig om ett närmare samarbete kan man också vänta sig att åtgärderna på verkställighetsplanet kommer att samordnas i tid och rum till en gemensam investeringsplanering och bebyggelseplanering.

På liknande sätt innebär *den andra uppgiften*, att *det egna blockets planering konfronteras med samhällsplaneringen i angränsande kommuner och med den planering som sker inom hela landstingsområdet eller länet (länsregion).*

Det är ett utmärkande drag för den moderna samhällsutvecklingen att det uppstått ett ökat behov av långsiktig ekonomisk, näringspolitisk och samhällsplanering även på riksplanet. Länen, landstingen och kommunerna är var för sig viktiga led vid realiserandet av dessa målsättningar. Inte minst diskussionen om näringslivets lokalisering har belyst denna problematik. Därför växer planerings- och samordningsbehovet fram mycket snabbt också på läns- och kommunalplanet.

I en särskild promemoria belyses denna utveckling på det kommunala och regionala planet.¹

Denna utveckling får betydande konsekvenser för kommunernas ställning och uppgifter i det moderna samhället. *Dels uppstår ett starkt ökat behov av samråd mellan statliga och kommunala myndigheter och dels aktualiseras frågan om de kommunala förtroendemännens direkta inflytande på samhällsplaneringen i vidsträckt mening.*

Det ökade behovet av *samråd mellan statliga länsmyndigheter och kommunerna* sker på många olika sätt (se närmare PM nr 23): läns skolnämnden, länsarbetsnämnden, länsbostadsnämnden, vägförvaltningen, lantmäte-

¹ Nr 23 s. 109—23.

riet, provinsialläkaren, länsveterinären, länsarkitekten, civilförsvarsdirektören, socialvårdskonsulenterna, barnavårdsassistenterna etc.

Det är den ena tendensen. *Å andra sidan har utvecklingen medfört ett ökat behov av kommunalt inflytande på samhällsutveckling och samhällsplanering.* Detta behov har kommit till uttryck på skilda vägar.

Såsom närmare framgår av en särskild P.M.¹ har medborgarinflytandet successivt ökat inom »lantregeringen». Detta *lekmannainflytande* möter vi bl. a. i länsarbetsnämnden, lantbruksnämnden och länsbostadsnämnden. I den nu arbetande länsförvaltningsutredningen utgör frågan om lekmännens inflytande i länsstyrelsen en central punkt.

Den snabba omvandlingen av näringsliv och samhälle har också aktualiserat nya former för det kommunala inflytandet.

Lokaliseringsutredningen har sålunda på länsplanet föreslagit inrättandet av ett *lokaliseringsråd*. Landstinget skall enligt förslaget utse 2 representanter i rådet, varav 1 skall representera primärkommunerna. I debatten om detta förslag har den tanken framkastats att utvidga hithörande uppgifter att gälla länsplaneringen i stort och för detta ändamål tillskapa en »*länsregering*», bestående av landshövding, förtroendemän och experter.

Som motvikt mot den statliga dominansen av samhällsplaneringen på länsplanet har *landstingen och primärkommunerna framträtt med allt starkare anspråk på att öva ett avgörande inflytande på den regionala samhällsplaneringen.* I Örebro län är landstinget nu huvudman för Örebro läns regionplanekontor och i Skåne är landstingen och Malmö stad huvudmän för Skånes regionplaneinstitut.

Inte minst i *storstadsregionerna* växer behovet snabbt av en gemensam planering, gemensamma verkställighetsåtgärder och ett gemensamt hävdande av de kommunala intressena på riksplanet. Förslaget om ett *storlandsting för Stockholms stad och län* är ett uttryck för detta behov.

Medvetandet om de pågående strukturförändringarnas djupgående konsekvenser för enskilda kommuner och hela regioner, samhällsplaneringens ökade betydelse och samordningsbehovet ligger också bakom de politiska initiativ som under senare tid har tagits för att stärka det kommunala inflytandet på länsplanet. I motionen AK nr 543/64 föreslås sålunda införande av *länsparlament* (5 representanter för centerpartiet) och ett liknande förslag återfinnes i en motion till socialdemokratiska partiets kongress. En redogörelse för dessa förslag återfinnes i en särskild PM.¹ Enligt riksdagsmotionen skulle länsparlamentet bl. a. övertaga nuvarande landstingsuppgifter och de uppgifter, som nu åvilar statliga myndigheter på länsplanet.

En närmare bedömning av dessa förslag bör inte göras i denna promemoria. Tillsammans med övriga här redovisade drag i utvecklingen pekar de emellertid i en bestämd riktning. Kraven ökas på samråd mellan stat och kommun inom samhällsplaneringen och samtidigt gör den kommunala själv-

¹ Nr 25., s. 126—28.

styrelsen anspråk på ett reellt inflytande över samhällsutvecklingen även på det regionala planet.

Man bör ställa frågan om den sannolika utvecklingen på detta område. Kommer landstingen i framtiden att ombesörja andra viktiga förvaltningsuppgifter än sjukvården? »Kommer landstingen att utvecklas till 'provinssparlament' av det slag, som erinrar om de tertiärkommuner på länsbasis, som man med sådan iver förfäktade i mitten av förra århundradet?» (Kaijser). Vilken ställning i författningen skulle dessa landsting få?

Vidare: hur kommer morgondagens länsförvaltning att se ut och hur kommer integrationsproblematiken länsstyrelse — landsting, att lösas? (Se soc.dem. partistyrelsens utlåtande över omnämnd motion.)

Vidare: bör man samtidigt med denna strävan mot ökat kommunalt inflytande på viktiga samhällsområden minska de kommunala representationernas möjligheter att öva inflytande på de rikspolitiska avgöranden som så intimt berör kommunernas utvecklingsmöjligheter?

Och till sist: Den pågående samhällsombdanningen innebär utan tvivel betydande risker för den kommunala självstyrelsen. Har inte den omständigheten att ledande kommunalmän i så stor utsträckning fått plats i riksdagen inneburit en mycket stark garanti för denna kommunala självstyrelses bestånd?

Å. L.

28. Efterhandskoncentrat av preceptor Fritz Kaijers föredragning¹

Allmänt om betydelsen av sambandet mellan riks- och kommunalpolitik.

Samspelet mellan riks- och kommunalpolitik inom vårt samhällsskick karakteriseras i stort av att statsmakterna — Kungl. Maj:t och riksdag — besluta allmänna normer och i den mån det blir fråga om upptagande eller utvidgning av obligatoriska eller ur statssynpunkt särskilt önskvärda verksamheter i kommunal regi, även om kostnadsfördelning mellan stat och kommun, medan kommunerna ute på fältet var och en inom sitt område för ut reformerna i praktiken. Närheten till arbetsobjekten innebär en fördel för kommunalmannen som får kompensera det vidare perspektiv som riksdagsarbetet ger. Synteser av erfarenheter från båda fälten ger de bästa förutsättningarna för framgångsrika insatser på både riksplanet och det kommunala planet. De under I A i arbetsplanen² angivna samhällsverksamheter, bostadspolitik, arbetsmarknadspolitik, sjukvård och många andra illustrera detta. Nyckelordet samhällsekonomi speglar den finansiella problematik, som arbetsfördelningen aktualiserar.

Det är omöjligt att mäta betydelsen för vårt samhällsskick av det inflytande kommunerna med rådande tvåkammersystem tillförsäkrats på riksrepresentationens sammansättning. KU har nyligen (utl. 1 1962) tillskrivit den kommunala självstyrelsen förtjänsten av den lugna inrikespolitiska utveckling som kännetecknat förhållandena i vårt land och framhållit att självstyrelsen till alla grupper av vårt folk förmedlat förståelse för allmänna och enskilda behov, samförståndsanda och känsla av gemensamt ansvar för allmänt väl. Man bör emellertid hålla i minnet att denna av utskottet prisade samhällsordning vilat på ett representationsskick, i vilket kommunerna haft ett bestämmande inflytande över sammansättningen av den ena kammaren.

Av olika anledningar är det också omöjligt att förutse vad som kommer att inträffa om detta kommunala inflytande på riksrepresentationen helt elimineras eller väsentligt reduceras. En faktor som inte bör lämnas ur räkningen är organisationerna, som i sin strävan att öka inflytandet på rikspolitiken måste finna det kommunala intresset överrepresenterat och därför i princip vara anhängare av ett »rent» enkammaralternativ. I det sammanhanget bör man inte glömma att det starka kommuninslaget i vårt nuvarande

¹ Föredragningen hölls vid sammanträde med arbetsgruppen för det kommunala sambandet fredagen den 22 maj 1964. Koncentratet uppgjort av preceptor Kaijer i samråd med sekreteraren. Protokoll, Arbetsgruppen för det kommunala sambandet 22/5 1964. Bil. A. § 3.

² PM nr 1, s. 15.

de riksdagsskick även betyder en stark kommunal återförsäkring hos partiledningarna. Detta kan antagas vara en av anledningarna till att det kommunala inslaget i andra kammaren blivit så starkt som det är. Ingen vet vad en övergång till ett »rent» enkammerssystem härvidlag kommer att betyda. Men det finns säkerligen fog för att misstänka att effekten av en sådan övergång skulle bli en avsevärd reduktion av det kommunala inslaget och en motsvarande ökning av representationen för de stora organisationerna.

På nytt måste det emellertid betonas att möjligheterna att se in i framtiden är begränsade. Härtill bidrar dels att kommunsystemet självt är stätt i omvandling på grund av den år 1962 beslutade kommunindelningsreformen som nu på allvar börjat genomföras, dels att de kommunala förvaltningsuppgifterna och kommunernas roll i samhällsplaneringen är föremål för ständiga reformer och ständig omprövning. Ett par synpunkter må emellertid framhållas.

Om kommunreformen såsom avsett är resulterar i att vi i början av 1970-talet förutom landstingen får ca 300 borgerliga primärkommuner i stället för dagens ca 1 000, kan man till en början fråga sig om inte de stora riksorganisationerna kunna få intresse av representation redan på det kommunala planet. Den antagna motsättningen mellan dem och kommunerna när det gäller det nuvarande kommuninslaget i riksdagen borde då i viss mån neutraliseras.

Oavsett detta är det ostridigt att primärkommuner av den storlek som den nya indelningsreformen avser att skapa — där folkmängderna normalt röra sig kring 15—20 000 och i ett stort antal fall vida överstiga dessa tal — samt med däremot svarande resurser kommer att skapa ett nytt balansläge mellan riks- och kommunalpolitik. Problemet blir då om man i ett sådant läge kan bibehålla en kommunal självstyrelse av samma rättsliga struktur som den nuvarande. Sambandet mellan kommun- och riksrepresentation har otvivelaktigt utgjort en garanti för kommunal lojalitet visavi riksledningens intentioner. Kan man räkna med en motsvarande lojalitet, sedan grunden för det »kommunala» inflytandet på rikspolitiken undanryckts?

Historisk återblick på relationerna stat — kommun.

Vad synen på den kommunala självstyrelsen beträffar har den undergått mycken förändring sedan 1862 års kommunalreform. Av den ursprungliga självstyrelseideologins stats- och byråkratifientlighet finns inte mycket kvar. I andra delar, t. ex. självstyrelsens samhällsfostrande betydelse, framstår den gamla synen visserligen som riktig men även andra organisationer och folkrörelser kan med fog sägas framgångsrikt verka i samma syfte. Levande i modern självstyrelseideologi är den kommunala *demokratien* såsom grundval för ett demokratiskt statsskick.

Mot bakgrunden av den problematik, som tvåkammerssystemets eventuella avskaffande reser, kan det mera som ett kuriosum erinras om att det kommunala sambandet med en reformerad riksrepresentation stod levande för upphovsmännen till både 1862 års kommunalreform och 1866 års representationsreform.

Greve Spens, som 1840 i en reservation till KU:s förslag till en på enkammersystem uppbyggd nationalrepresentation gav det första uppslaget till 1866 års tvåkammarriksdag, var sålunda angelägen att betona att de landsting, som skulle välja första kamaren, härigenom skapade säkerhet för harmoni mellan det mot ämbetsmannavälde riktade kommunalväsendet och den mot allenastyrandets möjliga nycker riktade nationalrepresentationen. Emancipationen från byråkratien kunde inte ske annat än genom den garanti tillvaron av en högre instans (första kammaren) erbjöd. Tvåkammar-system på gemensam folkvald grund, ett samfällt organiserande av riksrepresentation och kommunalväsende gav samtidigt en önskvärd karaktärsskillnad mellan kamrarna. Första (övre) kammaren skulle fungera i tre riksdagar med en tredjedel nyvald varje gång och därigenom få en konservativ (återhållande) karaktär.

1856—58 års riksdag förklarade i motiven för sin hemställan om kommunreform att representationssystemets utsträckning till länsvis ordnade möten skulle bidra till att öka det konstitutionella regeringssättets fasthet och att de dugligaste grundämnena till en länge påyrkad förändring i statsrepresentationen borde sökas i ett utbildat kommunalväsende. Städernas inlemmande i landstingen var enligt 1859—60 års riksdag ett viktigt steg mot en representationsreform, som eliminerade dåtida stånds- och klassplittring. Ett så organiserat landsting kunde samtidigt bli grund och urbild för en reformerad nationalrepresentation och en förberedelseskola för dess medlemmar. För Louis de Geer var den kommunala förankringen av första kammaren ett viktigt vapen mot anhängare av överhustankar, klassvalssystem och liberalare rösträttsgrunder. Kommunen var en vida naturligare bas för riksrepresentation än yrkena (klasserna). Landstingen bildade länens naturliga och fullt berättigade aristokrati. De skulle säkerligen förstå att välja riksdagsmän för vad de voro och inte för vad de ägde. Kommunerna voro snarare politiska än ekonomiska institutioner.

Den kommunala självstyrelsens ställning i dagens expansiva samhälle. Det kommunala sambandets betydelse för självstyrelsens framtid.

Av det ännu levande arvet från 1862 års kommunalreform är kommunalagens elastiska kompetensbestämmelse och det kommunala besvärsinstitutet viktigast. Utan överdrift kan sägas att de alltjämt utgör nerven i vår kommunala självstyrelse. Elasticiteten hos kompetensbestämmelsen ger möjlighet till en anpassning av den kommunala verksamheten efter samhällsutvecklingens krav, en synpunkt som särskilt starkt underströks vid

kompetensreformen år 1948. Och det kommunala besvärsinstitutets grundtanke är att en faktultativ, av klagande kommunmedlem utlöst laglighetskontroll skall vara tillräcklig för att kommunalverksamheten skall följa sunda banor. Uteblir besvär — vinner m. a. o. det kommunala beslutet laga kraft — betyder detta ofta att kommuner med kommunmedlemmarnas goda minne kan fullfölja verksamhet även utanför vad som i rättspraxis fastslagits som yttergränser för den kommunala beslutanderätten.

Mot de ursprungliga kommunallagsstiftarnas intentioner är visserligen i dag stora delar av den kommunala verksamhetssfären specialreglerad och i samband därmed underkastad en skärpt statstillsyn. Detta gäller för många av de i dag viktigaste kommunala uppgifterna såsom skolväsendet, socialvården, byggnadsväsendet m. fl. Men fortfarande finns det många kommunala uppgifter som helt eller väsentligen repliera på kommunallagens kompetensregel.

Viktigt är då att fastslå att den frihet, som denna regel i förening med kommunalbesvärsinstitutet ger kommunerna i stort sett inte missbrukats. I många fall har den handlingsfrihet som dessa institut gett kommunerna av dem utnyttjats för pionjärgärningar. Från senare år kan erinras om kommunernas insatser på åldringsvårdens och fritidsverksamhetens områden, där det positivrättsliga stödet för åtgärderna mången gång kunnat te sig bräckligt men där tvekan om värdet av vad som åstadkommits inte behövt råda utan tvärtom fått »officiellt» erkännande i kommittébetänkanden och senare tillkommen kompletterande lagstiftning.

När det tillspetsat brukat sägas att vår kommunala självstyrelse skulle bestå i att kommunerna sätta sig över lagen förbises att kommunalmännen i gemen sätta en ära i att så långt möjligt hålla sig inom lagens ramar. Undantagen bekräfta här regeln. Det är överhuvud sällsynt att »olagliga» kommunalbeslut fattas i andra fall än där det står klart för de kommunala myndigheterna att de ha en enig lokal opinion bakom sig. Och mången gång uppbärs såsom nyss sagts deras aktivitet i dessa fall av en riksopinion.

Fråga är om en motsvarande lojalitet från kommunernas sida kan påräknas, sedan det kommunala sambandet med riksrepresentationen brutits. Omvänt måste man fråga sig om en från det kommunala sambandet frigjord riksrepresentation kommer att kunna tolerera att kommuner av den storlek, som indelningsreformen åsyftar, i samma utsträckning som nu driver en självständig kommunalpolitik och detta oavsett om kompetensgränserna överskridas eller inte. Ur rikssynpunkt kan nämligen större variationer i kommunalt handlande te sig som en olägenhet eller i vart fall såsom något riskfyllt. Hittills har det starka inslaget av kommunalmän i riksrepresentationen haft ett ömsidigt modererande inflytande och samtidigt har det inneburit en garanti för bibehållandet av den kommunala självstyrelsen. Det är också lätt att peka på tillfällen, där riksdagens starka kom-

munala förankring gjort det möjligt att genom smärre ändringar i tillämnad eller redan genomförd lagstiftning bättre anpassa denna till kommunernas förhållanden. En övergång till ett från det kommunala sambandet frigjort enkamarsystem kan äventyra dessa värden hos nu gällande ordning.

Kommunal självstyrelse uppfattas numera överallt i den fria västliga världen som ett av demokratins viktigaste fundament. Det bör då betonas både att svensk kommunal självstyrelse i sin relativa frihet från statstvång torde sakna motstycke och att det aldrig rått någon tvekan hos oss om det positiva utbytet av denna kommunalfrihet. Skulle övergången till ett enkamarsystem utan kommunalt samband äventyra beståndet av denna kommunalfrihet måste detta vara ägnat att inge allvarliga betänkligheter. Det kan inte nog understrykas att valkretsar även om dessa för vissa mandatat utsträckas till regioner, aldrig kan ersätta det nuvarande riksdagsskicket kommunala förankring.

Självbeskattningsrätten.

Författningsutredningens förslag inbjuder även på andra punkter än när det gäller kammarsystemet till kommunal kritik. § 57, andra st. RF förutsätter i sin nuvarande lydelse tillvaron av en kommunal beskattningsmakt. Utredningen har inte medtagit någon motsvarande bestämmelse utan nöjer sig med uttalandet att varje beskattningsåtgärd, statlig eller kommunal, måste grundas på av riksdagen stiftad lag. Oavsett vilken lösning som väljs i fråga om kammarsystem ter det sig ur kommunal synpunkt angeläget att den kommunala beskattningsmakten erhåller det ytterligare skydd, som en grundlagsgaranti kan ge. Utan självständig beskattningsrätt är någon fri kommunal aktivitet av betydelse otänkbar.

Sammanfattning.

Den sammanflätning av statliga och kommunala insatser som i dag präglar svenskt samhällsliv bygger på det kommunala sambandet, den fria kommunala beslutanderätten, kommunalbesvärsinstitutet och den kommunala beskattningsmakten. Borttages något av dessa moment får vår kommunala självstyrelse en annan ställning. Bevisbördan för att en sådan ändrad ställning inte skall bli till men för vår folkstyrelse åvilar dem, som yrkar på ändring.

I detta sammanhang må påpekas att kommunernas insatser då det gäller i verklig mening aktiv offentlig förvaltning är större än nakna siffror rörande statens och kommunernas medelsomslutning visar. Ett väsentligt inslag i den statliga medelsomslutningen utgörs av överföringsposter. Ett betydande exempel härpå utgör socialförsäkringen (allmänförsäkringen, yrkesskadeförsäkringen, arbetslöshetsförsäkringen o. s. v.). Omvänt är kommunernas utgifter till mycket betydande del bundna vid av staten pålagda

uppgifter. Fullgörandet av dessa samhällsuppgifter kräver en kontinuerlig finansiell kommunal medverkan. När det gäller nya samhällsuppgifter är staten på samma sätt i mycket stor utsträckning beroende av kommunal aktivitet och kommunalekonomiska engagemang.

Samspel mellan stat och kommun är m. a. o. en grundbetingelse för vårt nuvarande samhällsskick, en synpunkt som med kraft understrukits i det av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län avgivna remissutlåtandet över författningsutredningens förslag.

Riks- och kommunalval.

I diskussionen kring författningsutredningens förslag och av utredningen själv har det framställts såsom något eftersträfvansvärt att kommunalvalen skulle befrias från rikspolitiska inslag. Denna syn ter sig verklighetsfrämmande. Det ömsesidiga beroendet mellan stats- och kommunalpolitik gör att rikspolitiken på ett naturligt sätt blir ett väsentligt, ja övervägande inslag i kommunalvalen. Övergången till ett »frigjort» enkamarsystem kommer härvidlag blott att medföra ett minskat valdeltagande. Att tänka sig en återgång till ett slags sockenval i gångna tiders mening ter sig helt orealistiskt. En ny kommunindelning torde tvärtom i ännu högre grad göra kommunalvalen till skådeplats för valrörelser från de i rikspolitiken engagerade partierna. Detta utesluter naturligtvis inte att kommunalvalen kan få en något annan innebörd med ett efter indelningsreformen ökat inslag av »heltidsanställda» förtroendemän, kommunalråd, i kommunalförvaltningarna. Innehavet av dylika maktpositioner kommer att utgöra en extra stimulans på det kommunala planet och på olika sätt utlösa aktivitet inte bara i kampen mellan olika partier utan även mellan fraktioner inom samma parti. Kommunalpolitikens uppdelning på olika »valplatser» medför överhuvud att öppna eller slutna fraktionsbildningar är vanligare där än på riksplanet. Samtidigt ger det tvång till samregering som möjligheten till proportionella nämndval skapar och de vid fasta mandatperioder bundna förtroendeuppgiften en särskild karaktär åt kommunaldemokratien. Även denna numera invanda form av lagfäst samverkan utgör ett karakteristiskt inslag i vårt nuvarande samhällsskick, som via det kommunala sambandet kommer rikspolitiken till del i form av samförståndskänsla och kompromissvilja.

Rikspolitiska inslag i kommunal- valen

En pressundersökning
Kerstin Ringdahl

Antropologie

und

ethnologische

Studien

von

Karl

Innehåll

<i>Förord</i>	147
<i>Inledning</i>	147
material	147
metod	148
tidningsurval	149
<i>Valen i respektive kommuner</i>	150
1946 års kommunalval	150
allmän presentation	150
stockholmsvalet	152
malmövalet	154
norrköpingsvalet	155
visbyvalet	156
piteåvalet	156
1954 års kommunalval	157
allmän presentation	157
stockholmsvalet	159
malmövalet	160
norrköpingsvalet	161
visbyvalet	162
piteåvalet	163
1962 års kommunalval	163
allmän presentation	163
stockholmsvalet	164
malmövalet	165
norrköpingsvalet	166
visbyvalet	167
piteåvalet	168
<i>Allmänna jämförelser</i>	169
Översikt över samtliga tidningsledare	169
Ledarna fördelade efter parti	170
Morgon- och kvällstidningar i Stockholm	171
stockholmsvalen	171
<i>Sammanfattning</i>	172

147	Förord
147	Inledning
147	material
148	metod
149	tidsningsval
150	Valen i respektive kommuner
150	1946 års kommunval
150	allmän presentation
152	stockholmsval
154	malmsöval
155	norrköpingssval
156	visbyval
156	pitteval
157	1954 års kommunval
157	allmän presentation
159	stockholmsval
160	malmsöval
161	norrköpingssval
162	visbyval
163	pitteval
163	1962 års kommunval
163	allmän presentation
164	stockholmsval
165	malmsöval
166	norrköpingssval
167	visbyval
168	pitteval
169	Allmänna jämförelser
169	Översikt över samtliga tidsningsval
170	Ledarna förbete efter parti
171	Morgen- och kvällstidningar i Stockholm
171	stockholmsval
172	Sammanfattning

Förord

Avsikten med föreliggande uppsats har varit att genom en undersökning av tidningsledare söka belysa de rikspolitiska inslagens roll i kommunalvalen. Undersökningen är främst ett försök att mäta den rikspolitiska dominansen.

Inledning

Material. Föremål för undersökningen har varit tidningsledare i valrörelserna inför kommunalvalen 1946, 1954 och 1962. Undersökningen omfattar för valen 1946 och 1962 en tidrymd av sex veckor omedelbart före valet och för valet 1954 fem veckor¹. Sammanlagt har något över 5 400 ledare genomgått. Troligen skulle en undersökning av exempelvis valmaterialiet eller radions och televisionens valprogram kunna ge ett annorlunda resultat.

Tidningarnas ledare anses traditionellt vara politiskt opinionsbildande, genom dem främst kanaliseras tidningarnas politiska aktivitet. I valtider tycks dock dagstidningarna i mycket anta en annan karaktär. Reportage och nyhetsmaterial ges ofta en politisk utformning. Till synes allmänorienterande artiklar får ett aktuellt politiskt syfte. Efter en genomgång av ett antal tidningar, som utkommit under tiden för valkampanjen, finner man det angeläget understryka, att andra avdelningar än ledaravdelningen i stor utsträckning rymmer ett politiskt stoff. Lokalpolitiskt material återfinns till stor del i brett upplagda intervjuer med partiernas kandidater. Rikspolitiskt material återfinns i referat av valtal och radio och TV-program. Här till kommer det ymnigt flödande politiska annonsmaterialiet. En intensivundersökning skulle här sannolikt vara mera belysande. Till eventuella slutsatser av en undersökning som denna måste således fogas reservationer beträffande ledarens representativitet som indikator på valens politiska grad och karaktär.

Att avgöra vad som är ledare kan stundom erbjuda svårigheter. Ledaren förutsätts här ha en någorlunda given typografisk utformning, en fast placering, vara skriven i s. k. hög hatt och ge uttryck för tidningsledningens uppfattning. Påfallande brott mot ovanstående har lett till att »ledaren» ej medtagits i undersökningen².

¹ Enligt en överenskommelse mellan partierna koncentrerades valrörelsen 1954 till fem veckor före valet.

² Rensningar har främst skett, när vissa tidningar låtit vad som traditionellt står under Pressgrannar komma på ledarplats.

Metod. Klassifikation har skett i rikspolitiskt (R), kommunalpolitiskt (K) och opolitiskt (O) stoff³. Antalet ledare har räknats.

Frågor som faller under kommunal eller statlig, politiskt vald myndighet eller dess förvaltning har betecknats som politiska. Faller frågan under kommunal, har den betecknats som K, under statlig som R; om både stat och kommun kan inverka på den, har den redovisats med en halv enhet under vardera kategorin⁴. Som R räknas också allmänna angrepp på respektive partier och deras agerande. Angrepp på lokala valorganisationer, valkandidater och lokal press har klassificerats efter den omstridda frågans karaktär, även om polemiken främst rymmer angrepp på motståndarens hederlighet, förstånd etc. Också Gallup-kommentarer har ofta ett politiskt syfte. De visar icke sällan på goda konjunkturen för det egna partiet och vill stimulera läsaren att handla som många andra förståndiga. Ett särskilt svårlost problem utgör frågor, som har med fackförenings- och andra organisationsförhållanden att göra. De representerar i valet 1946 en kvantitativt framträdande grupp. Inte sällan har kommentarerna, särskilt i socialdemokratisk press, en mer eller mindre öppet uttalad politisk karaktär. För enkelhets skull har alla ledare om fackliga förhållanden rubricerats som R. I ett fall har en underklassifikation utförts; det gäller rikspolitiska frågor, som berör kommunerna generellt vid valet 1962, t. ex. de om kommunal indelning och markfrågor.

Som O — förutom allmänna kommentarer till väder och skördeutfall, läsvanor e. dyl. — betecknas rent informativa artiklar, vars innehåll ej kan tänkas inverka på valrörelsen. Absolut dominerande inom denna kategori är de utrikespolitiska kommentarerna. Artiklar med utrikespolitiskt innehåll ägnade att stimulera till jämförelser med svenska politiska förhållanden har dock klassificerats som R.

Genom ovanstående klassifikationsprincip kommer blott frågor, vars lösning väljaren kan påverka genom kommunalvalet att rubriceras som K. Detta innebär att ett i pressen påtalat lokalt missförhållande, som inte kommunala organ kan inverka på betecknats som R. Vid bedömning av vad som är kommunalpolitiskt betydelsefullt ledarstoff har också hänsyn tagits till tidningens spridningsområde⁵. För stockholmsstidningarna, som ju både är riks- och lokaltidningar, har detta erbjudit ett särskilt problem. Kritiserar DN bostadsförhållanden i Norrköping, kan detta förväntas få en kommunalpolitisk effekt i denna stad och bör redovisas som K. Å andra sidan påverkar ledaren inte stockholmsvalet. K-frekvensen för stockholmspressens del

³ För Ny Dags del har dock uppdelningen bara skett i kommunalpolitiskt och övrigt material.

⁴ T. ex. *byggnadsfrågor*, när både kommunala initiativmöjligheter och statlig kreditpolitik berörs, *turistproblem* på Gotland, när man ser dessa mot bakgrunden av statligt stöd samt vissa *trafik- och lokaliseringsfrågor*.

⁵ Visbytidningarna tänks kunna inverka på gotlandsvalen, piteå- och norrköpingstidningarna på valen inom respektive TS-områden. Malmö-tidningarna inom Malmöhus-. Kristianstads- och Blekinge län.

kan således inte helt appliceras på stockholmsvalet. Klassificeringar av detta slag är dock relativt få.

Tidningsurval. Av arbetstekniska skäl har blott ett begränsat antal tidningar granskats. Resultaten kan därför ej bestämt sägas vara allmängiltiga för svensk press.

Särskild uppmärksamhet har ägnats stockholmsvalet. Således ingår i undersökningen alla större tidningar som utges inom TS-området⁶. Kvällstidningarna har medtagits inte minst för att en jämförelse med morgontidningarnas ledarmaterial skall kunna ske.

Undersökningen omfattar vidare press i fyra landsortsstäder: Malmö, Norrköping, Piteå och Visby. Visby representerar en avfolkningsbygd, Piteå småstaden, båda med, som det förutsätts, därigenom accentuerade lokalpolitiska problem. I Visby har under hela perioden utkommit tre dagliga tidningar, representerande skilda partier, vilket får anses erbjuda ett gott underlag för en undersökning.

Norrköping representerar en bygd i relativ befolkningsmässig stagnation. Pressen i staden är lämplig som föremål för en undersökning, eftersom den har en koncentrerad spridning. Mycket synes nämligen tala för att tidningar med en vid spridning, likt malmötidningarna, har en benägenhet att föra över ledarmaterial av kommunalpolitisk art till lokalsidorna. De båda undersökta norrköpingstidningarna — Norrköpings Tidningar och Östergötlands Folkblad — synes vidare ha aktiva och självständiga ledaravdelningar. Vid valet av tidningsorter har vidare förutsatts, att existensen av två någorlunda jämbörda tidningar måste stimulera den lokala debatten. Förstakammarval hålles därtill i Norrköping och Östergötlands landsting under alla här undersökta perioder.

Malmö, slutligen, tillhör ett område i stark expansion. De undersökta tidningarna intar en mellanställning mellan riks- och lokaltidningar genom sitt förhållandevis vida spridningsområde. Detta måste rimligen få en effekt på tidningarnas val av ledare. De har ju, vad gäller lokalt stoff, inte bara utgivningsortens läsare att ta hänsyn till.

Det är givet att urvalet av tidningar kunnat ske efter andra principer än de ovan redovisade. Det hade t. ex. varit intressant att undersöka, om den socialdemokratiska pressen i oppositionsställning för en annan »ledarpolitik» än i kommunal majoritetsställning. Ett sådant fall finns dock här redovisat: den socialdemokratiska stockholmspressen 1954.

⁶ Utelämnats har för Stockholms del främst Arbetaren, Dagen och Svenska Morgonbladet.

Tabell 1. Tidningsutgivningsorternas folkmängd

	1946	1954	1962
Stockholm	671 601	769 472	807 127
Malmö	171 158	201 939	233 352
Norrköping	78 344	87 989	91 397
Visby	13 712	15 016	15 718
(Gotlands län	58 986	57 526	53 662)
Piteå.....	4 883	5 962	7 581
(Norrbottens län	194 533	249 502	262 582)

Tabell 2. Tidningar⁷

(Upplaga i 1 000 ex.)

Tidning	Pol. färg	Utgivning	1946	1954	1962
<i>Stockholm</i>					
Aftonbladet (AB)	L/S ⁸	7/Em	156,6	181,0	244,9
Aftontidningen (AT)	S	7/Em	47,4	72,8	° —
Dagens Nyheter (DN)	L	7/M	206,7	293,4	358,3
Expressen (Expr)	L	7/Em	78,5	254,4	420,0
Morgon-Tidningen (MT)	S	7/M	39,5	47,1	° —
Ny Dag (ND)	K	6/M/midd 54	28,5	28,0	Ej redov.
Stockholms-Tidningen (ST)	L/S ¹⁰	7/M	158,9	177,6	148,2
Svenska Dagbladet (SvD).....	M	7/M	85,2	101,1	140,2
<i>Malmö</i>					
Arbetet (Arb)	S	7/Em/M 62	35,1	45,5	55,6
Sydsvenska Dagbladet (SDS) ..	M	7/M	55,1	72,3	88,9
Skånska Dagbladet (SkD)	Bf/Cp	6/M	49,8	46,7	42,0
<i>Norrköping</i>					
Norrköpings Tidningar (NT) ..	M	6/Em/M 62	19,0	23,2	¹¹ 40,9
Östergötlands Folkblad (ÖF) ..	S	6/Em	11,5	15,0	19,0
<i>Visby</i>					
Gotlands Allehanda (GA)	M	6/M/em 46	8,9	7,8	10,1
Gotlands Folkblad (GF)	S	6/Em	4,5	6,3	5,8
Gotlänningen (Gotl)	Bf/Cp	6/Em/M 62	6,1	6,1	6,1
<i>Piteå</i>					
Norrbottens Allehanda (NA)....	M	6/Midd	1,1	° —	—
Piteå-Tidningen (PT)	S	6/M/midd 46	8,1	9,0	10,2

1946 ÅRS KOMMUNALVAL

Allmän presentation. Per Albin Hanssons socialdemokratiska ministär hade sommaren 1945 efterträtt krigsårens samlingsregering och följaktligen fungerat i ungefär ett år, då 1946 års kommunalval — det första efterkrigsvalet — ägde rum. Mandatfördelningen i riksdagen var följande:

⁷ Uppgifterna hämtade ur TS-boken.⁸ S valet 1962.⁹ Nedlagd.¹⁰ S valet 1962.¹¹ Tidningen sammanslagen med Östergötlands Dagblad; morgontidning vid valet 1962.

	H	Bf	Fp	S	K
FK	28	21	14	84	3
AK	39	35	26	115	15

Partifördelningen bland de röstande vid 1942 års landstingsmannaval och stadsfullmäktigeval i de i landsting ej deltagande städerna samt motsvarande andel vid AK-valet 1944 framgår av nedanstående översikt (siffrorna i procent):

	H	Bf	Fp	S	K
1942	17,6	13,2	12,4	50,3	5,9
1944	15,9	13,6	12,9	46,6	10,3

Kommentar. Tendensen utvisade tillbakagång för högern och socialdemokraterna och en kraftig framgång för kommunisterna. Socialdemokraterna var det största partiet i samtliga städer utom fyra, av vilka högern var störst i tre och höger och socialdemokrater var jämstarka i en. Socialdemokraterna med sina 611 mandat i landstingen (närmast kom bondeförbundet med 211) var utan jämförelse det starkaste partiet i de kommunala församlingarna inför kommunalvalet 1946. Den procentuella andelen av väljarkåren hade dock för socialdemokraternas del minskat sedan 1942.

Valet ägde rum söndagen den 15 september efter en valrörelse, som på allvar tycks ha tagit sin början de första veckorna i augusti. Veckoskiftet 3—4 augusti hölls valmöten runt om i landet. Radiotjänst bidrog till valrörelsen — förutom med stor partiledardebatt — med en serie presskonferenser, varvid partiledarna utfrågades av tidningsmän från de andra partierna.

Det förhållandet, att det var första gången efter kriget, man gick till valurnorna gav kanske valet en speciell karaktär. Det ansågs allmänt gälla det socialdemokratiska efterkrigsprogrammet, det s. k. 27-punktsprogrammet. Valdebatten rörde sig i pressen i stor utsträckning kring socialiseringsfrågan. »Socialiseringsspöket» florerade i tidningarnas ledarspalter, liksom ställningstagande för och mot planhushållning. Skattefrågan, inflationsfaran, ryssavtalet och bortrationaliseringen av småjordbruken var andra ämnen, som stod i centrum för den politiska debatten inför valet.

Inför landstingsvalen ingicks så gott som fullständig borgerlig kartell.

Valdeltagandet var förhållandevis högt för ett kommunalval: 72 % mot 66,8 % i 1942 års kommunalval. (Motsvarande siffra för AK-valet 1944: 71,9 %).

Förlorande partier blev högern och socialdemokraterna. Högerns andel i väljarkåren minskade — jämfört med AK-valet 1944 — med 1 %, socialdemokraterna med 2,2 %. Bondeförbundets andel av väljarkåren blev oförändrad. Folkpartiet och kommunisterna gick framåt. Folkpartiet ökade sin andel av väljarkåren med 2,7 % och kommunisterna sin med 0,9 %.

I höstens remissdebatt yttrade folkpartiledaren hr Ohlin, att valutgången

aktualiserat frågan om socialdemokraterna och regeringen skulle söka samarbete med och stöd hos kommunisterna¹². Högerledaren hr Domö ansåg ej valet vara något förtroendevotum för de vänsterinriktade inom regeringspartiet. Riksdagen kunde ej påverkas av valet men väl riksdagspolitiken¹³. Kommunistledaren hr Linderöth framhöll, att valresultatet måste bli vägledande för statsmakternas politiska göranden de närmaste åren¹⁴. Kommunalvalet ges således utan vidare en direkt rikspolitisk innebörd.

Stockholmsvalet 1946. Mandatfördelningen i Stockholms stadsfullmäktige före och efter valet 1946:

	H	Bf	Fp	S	K
1942	29	—	16	46	9
1946	22	—	23	38	17

Högern förlorade sju mandat. Folkpartiet ökade med sju. Socialdemokraterna förlorade åtta mandat. Kommunisterna vann åtta. Valdeltagande: 74,5 % (1942: 53,1 %).

Valets rikspolitiska betydelse betonades allmänt av huvudstadens tidningar. AT bedömde valrörelsen som ovanligt från för svenska förhållanden¹⁵. AB framhöll att de flesta blivit avvanda från att tro, att deras röst kunde ha någon betydelse för kommunala irritationsmoment¹⁶. Tidningen efterlyste bättre samspel mellan partier och allmänhet, när det gällde praktiska kommunala frågor¹⁷. Valet var att betrakta som en intressant opinionsyttring inför AK-valet 1948, ansåg tidningen vidare¹⁸. Liknande synpunkter framfördes av AT och DN¹⁹.

DN betonade, att de kommunala valen ur väljarnas synvinkel blivit ett val mellan rikspartier i nästan lika stor utsträckning som AK-valen. Speciella väljarsammanslutningar med rent lokalt program hade blivit allt sällsyntare. Gemensamma listor för alla partier höll på att försvinna också från de minsta socknarnas fullmäktigeval. Utvecklingen ansågs avspeglas i siffrorna för valdeltagandet. På 20-talet brukade röstfrekvensen vid AK-valen vara 15 % högre än vid kommunalvalen; skillnaden hade nu blivit blott 5 %, framhöll tidningen vidare²⁰.

Tidningen påpekade att fördelningen av stockholmarnas sympatier på de idébetonade partierna under de senaste årtiondena regelbundet förskjutit

¹² AK prot 1946 32: 19.

¹³ FK prot 1946 31: 12.

¹⁴ FK prot 1946 31: 35.

¹⁵ AT 15/9.

¹⁶ AB 6/9.

¹⁷ AB 12/8.

¹⁸ AB 16/9.

¹⁹ AT 15/9.

²⁰ DN 5/8.

sig i samma riktning som partifördelningen över hela landet. Att utslagen i stockholmsvalet vanligen blivit större än genomsnittet ansågs bidra till synen på stockholmsvalet som en mycket god barometer för de politiska väderleksskiftningarna²¹. MT såg valet som en opinionsundersökning för eller mot den politik som avsatt så många lyckosamma resultat redan under det första år en socialdemokratisk regering kunnat stödja sig på en riksdagsmajoritet²².

Frågor av lokalpolitiskt intresse inför valet, som ägnades uppmärksamhet på ledarplats, var kommunalskatten och bostadsbristen.

Tabell 3. Tidningsledare i stockholmsvalet 1946

%

	AB		AT		DN		Expr		MT		ST		SvD	
	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL
<i>A. Hela perioden</i>														
R	23,3	19,8	50,0	50,0	47,4	47,6	33,8	27,9	70,6	69,8	32,4	46,5	58,2	55,8
K	6,7	8,1	4,2	3,5	3,6	3,6	8,3	9,3	13,0	11,6	5,1	2,3	6,1	2,3
O	70,0	72,1	45,8	46,5	49,0	48,8	58,0	62,8	16,4	18,6	62,5	51,2	35,7	41,9
<i>B. Valveckan</i>														
R	27,5	7,2	52,5	35,9	70,6	57,1	58,3	57,1	81,3	78,6	55,0	42,9	73,7	71,4
K	7,5	21,4	7,5	21,4	11,8	14,3	12,5	14,3	18,7	21,4	10,0	14,3	10,5	—
O	65,0	71,4	40,0	42,9	17,7	28,6	29,2	28,6	—	—	35,0	42,9	15,8	28,6
<i>Antal ledare</i>														
	120	(20)	131	(20)	96	(17)	157	(24)	165	(32)	128	(20)	98	(19)

Förklaringar. L betecknar ledare, FL första ledare. Det inom parentes angivna antalet ledare gäller valveckan.

Kommentar. Genomsnittligt är 51,8 % av ledarmaterialet av politisk karaktär. Markant är AB:s opolitiska innehåll, dock i viss överensstämmelse med att tidningen rubricerar sig själv som opolitisk²³. Om man bortser från AB blir genomsnittliga politiska frekvensen 55,5 %. MT har den i särklass politiskt mest laddade ledarsidan och ger också störst utrymme åt K-material.

Under valveckan sker en kraftigt stegrad politisering av ledarmaterialet till genomsnittligt 71,1 % (utan AB 77,1 %). Särskilt påtaglig är utvecklingen för DN:s del. Den genomsnittliga K-frekvensen för samtliga tidningar stiger från 6,7 till 11,2 %.

Av kvällstidningarna kommer blott Expressen över genomsnittet vad gäller frekvensen av politiskt material. Bestickande är att AT inte tycks öka sin politiska ledaraktivitet under valveckan i någon större utsträckning.

²¹ DN 13/9.

²² MT 10/9.

²³ TS-boken 1947 och 1955.

Malmövalet 1946. Mandatfördelningen i Malmö stadsfullmäktige före och efter valet 1946:

	H	Bf	Fp	S	K
1942	15	—	2	36	1
1946	16	—	5	29	4

Socialdemokraterna förlorade, som framgår, 7 mandat, varav högern vann 1 och folkpartiet och kommunisterna vardera 3. Valdeltagande: 79,2 %.

Arbetet ansåg valet gälla vem som skulle ha det avgörandet inflytandet i svensk politik under de närmaste åren²⁴. Bostadsfrågan bedömdes som viktigast i arbetarrörelsens efterkrigsplanering²⁵. Tidningen reagerade emot att i högerens kommunala handlingsprogram upptagits en fråga, som icke bestämdes av stadsfullmäktige — nämligen kristendomsundervisningen i skolorna²⁶. SDS klagade över att den kommunala självstyrelsen alltmera inskränktes. Tidningen pekade härvidlag på minskat kommunalt inflytande i fråga om skolväsendet och folkpensionerna²⁷. Störst uppmärksamhet ägnade de tre malmötidningarna de rikspolitiska frågor som allmänt stod i centrum för intresset inför valet. Sjukvården i länet ägnades dock ett visst intresse liksom brandchefsvalet i Malmö.

Tabell 4. Tidningsledare i malmövalet 1946

%

	Arb		SkD		SDS		
	L	FL	L	FL	L	FL	
A. Hela perioden							
R	68,3	81,4	51,1	50,0	49,1	47,7	
K	14,4	7,0	8,9	11,1	7,2	3,5	
O	17,5	11,6	40,0	38,9	43,8	48,8	
B. Valveckan							
R	72,9	78,6	71,4	66,7	69,6	64,3	
K	18,7	7,1	—	—	5,4	7,1	
O	8,4	14,3	28,6	33,3	25,0	28,6	
	Antal	126	(24)	45	(7)	160	(28)

Kommentar. Den genomsnittliga politiska frekvensen för hela perioden är 66,3 %, fördelade på 56,2 % R och 10,2 % K; för valveckan 79,3 % fördelade på 71,3 % R och 8,0 % K.

R-frekvensen — hela tiden stark i Arbetet — intensifieras valveckan i SDS och SkD. K-frekvensen är synnerligen stark i Arbetet. SkD:s ledare saknar helt K-inslag i valveckan.

²⁴ Arb 8/8.

²⁵ Arb 17/8.

²⁶ Arb 4/9.

²⁷ SDS 5/8, 6/8, 14/8 och 3/9.

Norrköpingsvalet 1946. Mandatfördelningen i Norrköpings stadsfullmäktige före och efter valet 1946:

	H	Bf	Fp	S	K
1942	17	—	3	37	3
1946	13	—	5	34	8

Högern förlorade, som synes, 4 mandat och socialdemokraterna 3. Kommunisterna vann 5 och folkpartiet 2. Valdeltagande: 78,0 %.

ÖF betonade att kommunalvalen gav tillfälle att avläsa det politiska läget i förhållande till näst föregående andrakammarval, men att fullmäktigevalen borde tillmätas stor betydelse från rent kommunal synpunkt²⁸. Tidningen ifrågasatte det lämpliga i att den rikspolitiska diskussionen dominerade en valrörelse, som till sina omedelbara verkningar var kommunal. Att viktiga lokala synpunkter härigenom kom i skymundan var att beklaga. Tidningen ansåg vidare att de rikspolitiska inslagen ej gick att komma ifrån, eftersom landstingsvalen och fullmäktigevalen i vissa städer indirekt fick rikspolitisk betydelse²⁹. NT framhöll norrköpingsvalets betydelse för FK-valet — Norrköping skulle välja till FK under perioden. Under sådana förhållanden ansåg tidningen det naturligt att allmänna politiska argument jämte lokala synpunkter kom att spela en roll i valpropagandan³⁰. FK-valet förmodades stimulera valdeltagandet³¹.

Utöver de frågor av rikspolitisk karaktär som genomgående behandlades i pressen inför valet tilldrog sig åtminstone en fråga av rent lokalpolitisk innebörd ett visst intresse — frågan om stadens engagemang i ett Folkets-Husbygge.

Tabell 5. Tidningsledare i norrköpingsvalet 1946

%

	A. Hela perioden				B. Valveckan			
	NT		ÖF		NT		ÖF	
	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL
R.....	49,1	52,8	73,7	80,6	55,6	66,7	64,3	83,3
K.....	9,4	8,3	14,0	8,3	33,3	33,3	35,7	16,7
O.....	41,5	38,9	12,3	10,1	11,1	—	—	—
Antal	53	(9)	57	(14)				

Kommentar. Den genomsnittliga frekvensen politiska artiklar för hela perioden är 73,1 %, fördelade på 61,4 % R och 11,7 % K; för valveckan 94,5 % fördelade på 60 % R och 34,5 % K. Man noterar den socialdemokratiska tid-

²⁸ ÖF 27/8.

²⁹ ÖF 14/9.

³⁰ NT 3/8.

³¹ NT 9/8.

ningens högre politiska frekvens. Understrykas bör, att det ganska ringa antalet ledare — särskilt under valveckan — möjliggör slumpartade utslag i statistiken.

Visbyvalet 1946. Mandatfördelningen i Visby stadsfullmäktige före och efter valen 1946:

	H	Bf	Fp	S	K
1942	12	—	2	16	—
1946	12	—	2	16	—

Valdeltagande 68,9 %

Även i gotlandstidningarna framfördes synpunkter på valets rikspolitiska betydelse. Gotlänningen ansåg valet stå om det socialdemokratiska efterkrigsprogrammet³².

Tabell 6. Tidningsledare i visbyvalet 1946

%

	GA		GF		Gotl	
	L	FL	L	FL	L	FL
A. Hela perioden						
R	65,8	74,1	54,4	62,5	67,7	74,0
K	23,7	11,1	32,2	20,8	16,1	6,0
O	10,5	14,8	13,4	16,7	16,1	20,0
B. Valveckan						
R	50,0	40,0	77,8	83,3	60,0	90,0
K	50,0	60,0	11,1	—	40,0	10,0
O	—	—	11,1	16,7	—	—
Antal: GA 38 (10), GF 45 (9) Gotl 31 (10)						

Kommentar. Den genomsnittliga frekvensen politiska artiklar för hela perioden är 86,6 %, fördelade på 62,6 % R och 24,0 % K; för valveckan 96,4 %, fördelade på 62,6 % R och 33,7 % K. GF ägnar förhållandevis stort intresse åt lokalpolitik, vad gäller hela perioden — K-frekvensen minskar dock valveckan och är där lägst jämfört med de övriga. KR-frekvensens ökning under valveckan är påtaglig, vad gäller GA och Gotl.

Piteåvalet 1946. Mandatfördelningen i Piteå stadsfullmäktige före och efter valet 1946:

	H	BF	Fp	S	K
1942	6	—	1	13	1
1946	5	—	2	11	3

Valdeltagande: 71,1 %

³² Gotl. 30/8.

NA framlade synpunkten att valet naturligtvis gällde att få duktiga personer till landstingen och kommunerna, men att de hade en annan innebörd: »En strömkantring i ena eller andra riktningen kan få avgörande betydelse lång tid framåt»³³. Tidningen diskuterade vidare den synpunkten att folk skulle visa sig piggare på att ge besked om hr Pettersson, som de kände och visste, vad han fick att bestyra, än att säga sin mening om en allmän politisk princip, som kanske föreföll gemene man svår att få något grepp om. Erfarenheten hade dock visat att förhållandet var det motsatta. Valutgången ansågs vara oberoende av vilken gås som fanns oplockad i de kommunala hagarna³⁴.

I PT kom P. A. Hansson själv till tals i en ledare om »Landstingsval och parlamentarism». I artikeln framhölls bl. a. att insikten bland väljarna om landstingsvalens rikspolitiska betydelse blivit större än den från början varit. Statsministern framhöll vidare att årets valdebatt dominerats av de rikspolitiska frågorna. Oppositionen hade klart deklarerat allmänpolitiska syften med sina insatser. Hr Ohlin ansågs betrakta valet som en förövning till AK-valet 1948³⁵.

Tabell 7. Tidningsledare i piteåvalet 1946

%

	A. Hela perioden				B. Valveckan			
	NA		PT		NA		PT	
	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL
R.....	90,0	96,9	72,2	84,3	71,4	90,0	57,1	75,0
K.....	10,0	3,1	20,4	7,1	28,6	10,0	42,9	25,0
O.....	—	—	7,4	8,6	—	—	—	—

Antal: NA 35 (7), PT 54 (21).

Kommentar. Den genomsnittliga politiska frekvensen för hela perioden är 96,3 %, fördelade på 81,1 % R och 15,2 % K; för valveckan 100 %, fördelade på 64,3 % R och 35,8 % K. En intensifiering av det lokala stoffet under valveckan är påtaglig. NA ägnar minst intresse åt lokala frågor såväl under valveckan som under hela perioden.

1954 ÅRS KOMMUNALVAL

Allmän presentation. Den Erlander-Hedlundska koalitionen hade regerat sedan september 1951, då 1954 års kommunalval ägde rum. Mandatfördelningen i riksdagen var följande:

³³ NA 20/8.

³⁴ NA 19/8.

³⁵ PT 11/9.

	H	Bf	Fp	S	K
FK	20	25	22	79	4
AK	31	26	58	110	5

Partifördelningen bland de röstande vid 1950 års landstingsmannaval och stadsfullmäktigeval i de i landsting ej deltagande städerna samt motsvarande andel vid AK-valet 1952 framgår av nedanstående översikt:

%	H	Bf	Fp	S	K
1950	12,3	12,3	21,7	48,6	4,9
1952	14,4	10,7	24,4	46,1	4,3

Kommentar. Tendensen från valen 1950—52 gynnade alltså höger- och folkparti på de övrigas bekostnad. Socialdemokratiska partiet var störst i samtliga städer utom fyra, i vilka högern var störst i två och folkpartiet i två. Socialdemokraterna var med 617 mandat det utan jämförelse starkaste partiet i landstingen, närmast kom folkpartiet med 261 mandat.

Valet ägde rum den 19 september efter en relativt koncentrerad valrörelse, som tog sin officiella början den 15 augusti, då partiledartal hölls runtom i landet. Valrörelsen betecknades i pressen — med vissa undantag — som ovanligt livlig, hård och aggressiv. Den statliga skattepolitiken tilldrog sig stort intresse på ledarsidorna inför valet³⁶. Samtliga partier gick ut i strid med en skatteaffisch. Andra frågor, som stod i centrum för pressdebatten, var jordbrukspolitiken, bostadsbyggandet och rättssäkerheten. I samband med tillsättandet av författningsutredningen i augusti aktualiserades författningsfrågor. Gustaf V och parlamentarismen blev föremål för en livlig diskussion i anslutning till publiceringen av tredje delen av Wigforss' Minnen.

I radion hölls lokala valdebatter, partiledarintervjuer och en stor partiledardebatt. Högern utgav detta år ej något särskilt valmanifest.

Valdeltagandet var 79,1 %, d. v. s. exakt detsamma som vid AK-valet 1952 men lägre än vid kommunalvalet 1950.

Jämfört med AK-valet 1952 ökade högern, socialdemokraterna och kommunisterna sin procentuella andel av väljarkåren. Tendensen från år 1950 bestod alltså ej.

Omdömena om valets karaktär går isär. I höstriksdagens remissdebatt betecknade Skoglund i Doverstorp (h) valrörelsen som »lam och föga uppiggande»³⁷. Hr Petersson i Dahl (Bf) däremot kallade den en av de hårdaste som någonsin förts i landet, ett omdöme som får ses mot bakgrunden av bondeförbundets trängda situation³⁸. Om valets rikspolitiska karaktär tvekade man inte. Hr Erlander (s) såg utgången som en förtroendeyttring för den politik som fördes³⁹. Hr Hedlund (bf) uttalade i FK di-

³⁶ Se Nycander StvT 1958 s. 91.

³⁷ AK prot. 1954 26: 12.

³⁸ AK prot. 1954 26: 51.

³⁹ AK prot. 1954 26: 28.

rekt att valet av alla tillmättes rikspolitisk betydelse, och att väljarna skulle ställa sig alldeles oförstående, om man frågade dem, om de skulle ha röstat på annat sätt, om det varit andrakammarval⁴⁰. Av Sveriges Officiella Statistik framgår att valet 1954 var betydligt mera politiserat än tidigare kommunalval.

Stockholmsvalet 1954. Mandatfördelningen i stadsfullmäktige före och efter valet:

	H	Bf	Fp	S	K
1950	17	—	35	43	5
1954	20	—	31	41	8

Valdeltagande: 79,8 %

Den borgerliga majoriteten bibehölls som synes efter valet.

AB betraktade årets valrörelse som tämligen tam,⁴¹ medan AT bedömde den som hård⁴². SvD ansåg att valrörelsen — trots skarpa meningsskiften i främst skattefrågan — varit väsentligt lugnare än de närmast föregående⁴³. Valet bedömdes allmänt som rikspolitiskt — möjligen med undantag för Stockholm, där dragkampen om väljarna gällde, om den borgerliga majoriteten skulle lyckas hålla sig kvar eller ej. AB såg valet som en opinionsmätare och en förövning till 1956 års AK-val. Tidningen ansåg vidare att de kommunala frågorna kommit i skymundan, eftersom »partiledarna och deras garde» grälat om typiska riksdagsfrågor⁴⁵. MT ansåg att valet var rikspolitiskt, ity den borgerliga propagandan lagts upp efter den linjen⁴⁶. ST underströk, att det skulle vara en fördel om de kommunala valen finge utkämpas på de kommunala frågor, som var aktuella var på sin ort utan den alltför stora inblandning av rikspolitisk, som förekom. Med vårt system med två kamrar, där regeringens sammansättning och majoritet inte bara berodde på partiställningen i den direkt folkvalda andra kammaren utan i lika hög grad på partiställningen i den indirekt valda första kammaren, måste dock kommunalvalen bli lika rikspolitiska som andrakammarvalen, framhöll tidningen vidare. Det ansågs vara för mycket av det goda med val vartannat år, där hela rikspolitiken passerade revy⁴⁷. SvD ansåg att valet gällde, om oppositionen skulle lyckas bryta den socialdemokratiska majoriteten i första kammaren⁴⁸. Tidningens inställning var den, att socialdemo-

⁴⁰ FK prot. 1954 26: 17.

⁴¹ AB 19/9.

⁴² AT 19/9.

⁴³ SvD 20/9.

⁴⁴ AB 15/9, 13/9.

⁴⁵ AB 19/9.

⁴⁶ MT 16/9.

⁴⁷ ST 28/8.

⁴⁸ SvD 18/9.

kraterna försökt använda de borgerligas kommunalpolitik i huvudstaden som ett slagträ mot oppositionen på det rikspolitiska planet.

Frågor av mera lokalpolitisk natur, som ägnades intresse i pressen inför valet, var Stockholms sjukvård, som av AT ansågs stå i brännpunkten för det lokala intresset, kommunalskatten, bostadsfrågan och Brommaprojektet⁴⁹. Kravallerna i Stockholm tilldrog sig också relativt stort intresse.

Tabell 8. Tidningsledare i stockholmsvalet 1954

%

	AB		AT		DN		Expr		MT		ST		SvD	
	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL
A. Hela perioden														
R.....	41,6	52,8	54,8	55,6	63,1	72,2	43,4	58,3	65,0	77,8	58,5	50,0	47,8	52,3
K.....	8,7	13,9	22,9	25,0	14,6	16,7	20,2	13,9	25,2	11,1	15,2	22,2	22,0	11,6
O.....	49,7	33,3	22,3	19,4	22,3	11,1	36,4	27,8	9,8	11,1	26,3	27,8	30,2	36,1
E. Valveckan														
R.....	57,0	57,1	53,4	64,3	63,0	78,6	44,1	57,1	69,5	100,0	60,9	57,1	54,5	85,6
K.....	17,2	28,6	36,2	35,7	29,6	21,4	35,3	28,6	23,2	—	13,0	28,6	27,3	—
O.....	25,7	14,3	11,4	—	7,4	—	20,6	14,3	7,3	—	26,1	14,3	18,2	14,4
Antal	179 (35)		157 (29)		103 (27)		151 (34)		113 (28)		118 (23)		116 (22)	

Kommentar. Genomsnittligt är 71,9 % — en mycket hög andel — av ledarmaterialet politiskt, varav 53,5 % R och 18,4 % K. Motsvarande siffror för valveckan är 83,5 % politiskt stoff, varav 57,5 % R och 26,0 % K. Påfallande är att en förhållandevis stor del av valveckans intensifierade satsning har skett på K-frågor. Siffrorna kan på många sätt anses spegla en tillspetsad lokalpolitisk situation och skall i annat sammanhang närmare beröras.

Malmövalet 1954. Mandatfördelningen i Malmö stadsfullmäktige före och efter kommunalvalet 1954:

	H	Bf	Fp	S	K	S:a
1950	12	—	9	33	—	54
1954	17	—	10	33	—	60

Valdeltagande: 86,7 %.

Valrörelsen betecknas av såväl Arbetet som SDS som ovanligt hård och intensiv — av Arbetet som en av de hårdaste under efterkrigsåren⁵⁰. Tidningarna var sinsemellan invecklade i polemiker, främst gällande frågor av rikspolitisk natur såsom rättsrötekampanjen, skattepolitiken och jordbru-

⁴⁹ AT 28/8.

⁵⁰ Arb. 19/9, SDS 18/9.

ket. Bf gick fram med egen lista i Malmö. Frågor av mera lokal natur som uppmärksammades var bostadsförhållandena och i samband med Rörviksolyckan arbetsförhållandena för Malmös järnvägsmän. Brobyfallet ägnades viss uppmärksamhet — liksom i pressen i övrigt. SkD ägnade jämförelsevis liten uppmärksamhet åt lokala frågor. Arbetet bedömde valets centrala frågor vara skatten, bostäderna och den enskilde individens ställning i samhället⁵¹.

Tabell 9. Tidningsledare i malmövalet 1954

	Arb		SkD		SDS	
	L	FL	L	FL	L	FL
<i>A. Hela perioden</i>						
R	69,2	83,3	65,5	48,6	72,7	55,6
K	13,5	2,8	0,6	1,4	4,2	—
O	17,3	13,9	33,9	50,0	23,1	44,4
<i>B. Valveckan</i>						
R	80,3	100,0	30,8	14,4	69,0	71,4
K	13,6	—	—	—	13,8	—
O	6,1	—	69,2	85,6	17,2	28,6
	Antal	133 (33)	68 (13)		130 (29)	

Kommentar. Den genomsnittliga KR-frekvensen för hela perioden är 75,2 %, fördelade på 69,1 % R och 6,1 % K; för valveckan 69,2 %, fördelade på 60,0 % R och 9,1 % K. Det ringa kommunalpolitiska inslaget i SkD är påtagligt. I SDS intensifieras intresset för K-frågor under valveckan. I Arbetet är tendensen ungefär densamma, vad beträffar K-stoff, under hela perioden som i valveckan. KR-gruppen är genomgående störst i Arbetet.

Norrköpingsvalet 1954. Mandatfördelningen i Norrköpings stadsfullmäktige före och efter valet 1954:

	H	Bf	Fp	S	K
1950	11	—	9	39	1
1954	13	—	11	33	3

Valdeltagandet: 81,6 %

Enligt NT var skattefrågan den enda frågan av kontroversiell natur inför norrköpingsvalet. I övrigt ansågs de styrande i staden samsas relativt väl. Tidningen framhöll vidare att de lokala frågorna alltmer trängts i bakgrunden — t. o. m. inför kommunalvalen. Stockholm utgjorde ett av de få undantagen. Ingen upprörd kommunal kampstämning kunde anses råda⁵².

⁵¹ Arb 12/9.

⁵² NT 14/8.

Norrköpingsdebatten rörde sig också i påfallande utsträckning om skatter, bostäder och rättsröta.

Tabell 10. Tidningsledare i norrköpingsvalet 1964

	A. Hela perioden				B. Valveckan			
	NT		ÖF		NT		ÖF	
	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL
R	68,6	68,3	84,2	86,7	85,0	91,7	94,1	100,0
K	8,1	5,0	8,8	—	15,0	8,3	5,9	—
O	23,3	26,7	7,0	13,3	—	—	—	—
Antal	43 (10)		57 (17)					

Kommentar. Genomsnittlig RK-frekvens för hela perioden är 84,9 %, fördelade på 76,4 % R och 8,5 % K; för valveckan 100 %, fördelade på 89,6 % R och 10,5 % K. ÖF är den mest politiskt aktiva tidningen. En intensifiering av det politiska stoffet under valveckan är märkbar för NT:s del — såväl beträffande rikspolitiskt som lokalpolitiskt stoff.

Visbyvalet 1954. Mandatfördelningen i Visby stadsfullmäktige före och efter valet 1954:

	H	Bf	Fp	S	K
1950	9	—	7	19	—
1954	10	—	7	18	—

Valdeltagande: 79,8 %.

Valet ansågs av GF i högsta grad vara av rikspolitisk natur. Samma rikspolitiska frågor som i pressen i övrigt stod i centrum för valet. Frågor av mera lokal karaktär, som ägnades viss uppmärksamhet var kommunal-skatten, turismen och öutredningens syn på Gotland.

Tabell 11. Tidningsledare i visbyvalet 1954

	GA		GF		Gotl	
	L	FL	L	FL	L	FL
A. Hela perioden						
R	78,2	72,0	72,6	68,5	80,0	82,6
K	12,7	8,0	19,1	20,4	13,3	8,7
O	9,0	20,0	8,3	11,1	6,7	8,7
B. Valveckan						
R	66,7	83,3	56,3	58,3	100,0	100,0
K	33,3	16,6	43,7	41,7	—	—
O	—	—	—	—	—	—
Antal	55 (18)		34 (8)		30 (8)	

⁵³ GF 23/8.

Kommentar. Den genomsnittliga KR-frekvensen för hela perioden är 92 %, fördelade på 76,9 % R och 15,0 % K; för valveckan 100 %, fördelade på 74,3 % R och 25,7 % K. Som synes sker genomsnittligt en ökning av det lokala stoffet under valveckan till förfång för det rikspolitiska. Gotlänningen saknar helt ledare med K-stoff under valveckan, medan K-frekvensen då ökat i GF och GA.

Piteåvalet 1954. Mandatfördelningen i Piteå stadsfullmäktige före och efter valet 1954:

	H	Bf	Fp	S	K	Summa
1950	3	—	4	13	1	21
1954	5	—	3	21	1	30

Valdeltagande: 81,1 %

Lokalpolitiska frågor ägnades förhållandevis ringa intresse i PT. Det rikspolitiska stoffet dominerar i hög grad. Tidningen framhöll att valet knappast var att betrakta som bara kommunalt utan även som rikspolitiskt⁵⁴. Valrörelsen bedömdes som »delvis tillspetsad».

Tabell 12. Tidningsledare i piteåvalet

	A. Hela perioden		B. Valveckan	
	PT		PT	
	L	FL	L	FL
R	93,3	93,3	91,7	83,3
K	4,9	3,3	8,3	16,7
O	1,8	3,3	—	—
Antal	52 (12)			

Kommentar. RK-frekvensen är 98,2 % under hela perioden och 100 % under valveckan. Det rikspolitiska stoffet dominerar fullständigt.

1962 ÅRS KOMMUNALVAL

Allmän presentation. Tage Erlander var fortfarande statsminister men nu i spetsen för en helt socialdemokratisk ministär, när valen till landsting och kommuner ägde rum år 1962. Bondeförbundet/centerpartiet hade lämnat regeringen 1957. Mandatfördelningen i riksdagen var följande:

	H	Bf/cp	Fp	S	K
FK	23	19	29	77	3
AK	39	34	40	114	5

⁵⁴ PT 18/9.

Den procentuella partifördelningen bland de röstande vid 1958 års landstingsmänna- och stadsfullmäktigeval i de i landsting ej deltagande städerna samt motsvarande andel vid AK-valet 1960:

	H	Cp	Fp	S	K
1958	20,4	13,1	15,6	46,9	4,0
1960	16,6	13,6	17,5	47,8	4,5

Kommentar. Tendensen från valen 1958—60 innebar alltså framgång för samtliga partier utom högern. Socialdemokraterna med 707 mandat i landstingen var fortfarande starkaste partiet — närmast kom högern med 258 mandat. Socialdemokraterna var det största partiet i samtliga städer utom tre, där högern hade största mandatantalet.

Valet ägde rum den 16 september efter en valrörelse, som i pressen — med undantag för Stockholm — betecknades som relativt matt. Det mest karakteristiska tycks vara, att tidigare kontakter mellan politiker och väljare sattes nästan helt ur spel⁵⁵. Radions lokala valdebatter fortsatte. Kampanjen som föregick valet ägnade stor uppmärksamhet åt en punkt i det socialdemokratiska programförslaget för kommunalpolitiken, nämligen den som ville ge kommunerna rätt att exproprierade även tätbebyggd mark för tomträttsupplåtelse. Eftersom detta förslag ansågs hota egnahemsbebyggelsen blev frågan föremål för intensiv debatt. Andra frågor som tilldrog sig intresse i pressen inför valet var kösamhället, bostadsbristen, skattepolitiken, familjepolitiken, skolfrågorna, ATP, piratsändarna och fyraveckorsemastern. EEC-frågan blev föremål för en livlig diskussion, intensifierad genom Myrdal-Ekström-Pålssons skrift mot svensk EEC-anslutning.

Valdeltagandet var 80,7 %, d. v. s. ca 5 % lägre än i föregående AK-val och cirka 1,5 % högre än i föregående kommunalval.

Socialdemokraterna ökade sin andel av väljarkåren jämfört med 1960 från 47,8 % till 50,4 %. Samtliga övriga partier gick tillbaka, mest högern, som minskade sin röstandel med 1,1 %.

Enligt somliga bedömare stimulerades den politiska aktiviteten av de relativt talrikt förekommande spränglistorna⁵⁶. Genom att höstens remissdebatt ägde rum först den 15 november kom det passerade valet att däri ägnas ett blott flyktigt intresse.

Stockholmsvalet 1962. Mandatfördelningen i Stockholms stadsfullmäktige före och efter kommunalvalet 1962:

	H	Cp	Fp	S	K
1958	29	—	20	45	6
1962	23	—	23	49	5

Valdeltagande: 78,5 % — således lägre än 1954.

⁵⁵ Svenska Dagbladets årsbok 1962.

⁵⁶ SvD 19/9.

Om valrörelsen som helhet bedömdes som lugn, ansågs ej detta förhållande gälla stockholmsvalet. AB framhöll att fridfullheten i valrörelsen knappast gällt storstäderna⁵⁷. ST ansåg att valrörelsen i Stockholm var betydligt hårdare än i övriga landet och framhöll liksom DN, att kommunalpolitiska frågor i ovanligt hög grad präglade debatten inför stockholmsvalet⁵⁸. Som helhet ansåg dock DN valet gälla författningen, EEC och familjepolitiken. SvD framhöll att valet i hög grad berörde rikspolitiken och av många betraktades som ett politiskt varsel inför AK-valet 1964⁵⁹. Frågor av speciellt lokal natur, som livligt debatterades inför valet, var saneringen av det centrala Stockholm — »Operation grävskopa» — och frågan om bostadsbyggandet på Järnvälfältet. Andra tillhyggen i slaget om Stockholm tycks ha varit åldrings- och sjukvården, yrkesutbildningen, daghemmen och bostadsbyggandet⁶⁰.

Tabell 13. Tidningsledare i stockholmsvalet 1962

	AB		DN		Expr		ST		SvD	
	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL	L	FL
A. Hela perioden										
R	59,6	60,5	34,3	41,9	57,9	69,8	56,0	61,6	53,5	54,6
K	9,6	6,9	19,7	23,2	13,5	4,6	16,3	12,8	14,3	12,8
O	30,8	32,6	46,0	34,9	28,6	25,6	27,7	25,6	32,2	32,6
B. Valveckan										
R	70,6	71,4	41,1	50,0	71,4	85,7	64,6	78,6	61,5	92,9
K	15,2	14,3	48,2	50,0	10,7	—	24,3	21,4	19,2	7,1
O	15,2	14,3	10,7	—	17,9	14,3	10,1	—	19,2	—
Antal	198	(34)	150	(28)	203	(28)	202	(37)	146	(26)

Kommentar. Genomsnittligt är 66,9 % av ledarmaterialet politiskt, därav 52,3 % R och 14,7 % K. Motsvarande siffror för valveckan är 85,4 % politiskt stoff, fördelat på 61,8 % R och 23,5 % K. Påfallande är den jämna fördelningen vad gäller det samlade politiska stoffet under valveckan. Skillnaden mellan högsta och lägsta RK-frekvensen uppgår blott till 8,6 procentenheter. En utomordentlig intensifiering av DN:s K-politiska stoff sker under valveckan.

Malmövalet 1962. Mandatfördelningen i Malmö stadsfullmäktige före och efter kommunalvalet 1962 var följande:

	H	Cp	Fp	S	K
1958.....	21	—	6	33	—
1962.....	18	—	6	36	—

Valdeltagande: 85,3 % — således lägre än vid 1954 års val.

⁵⁷ AB 17/9.

⁵⁸ ST 18/9, DN 15/8.

⁵⁹ SvD 14/9.

⁶⁰ DN 15/9.

Arbetet bedömde valrörelsen som den stillsammaste på länge. Tidningen ansåg den enda frågan av kontroversiell natur inför valet vara den om kommunernas markförvärv⁶¹. Tidningen ägnade relativt stor uppmärksamhet åt en högerreservation i Malmö stadsfullmäktige mot hyresregleringens bibehållande för kommersiella lokaler och möblerade rum. SDS framkastade hypotesen att propagandan mot malmöhögerns reservation i hyresregleringsfrågan bidragit till valutgången i Malmö. Rikspolitiken ansågs dock ha varit avgörande i valet⁶². I SkD beklagades att man ej lyckats elda intresset för valet som tidigare. Anledningen ansågs vara att tyngdpunkten i propagandan förskjutits till radio och TV⁶³. Tidningen ägnade förhållandevis stort intresse åt frågan om skatteutjämningen i kommunerna. Neutraliteten och skatterna ansågs ha varit avgörande i valet⁶⁴.

Tabell 14. Tidningsledare i malmövalet 1962

	Arb		Skd		SDS	
	L	LL	L	FL	L	FL
A. Hela perioden						
R	61,2	74,4	59,1	66,7	51,5	46,5
K	17,6	4,7	6,8	—	5,7	—
O	21,2	20,9	34,1	32,3	42,8	53,5
B. Valveckan						
R	51,5	57,1	58,8	83,3	60,0	71,4
K	42,4	28,6	11,3	—	20,0	—
O	6,1	14,3	29,9	16,7	20,0	28,6
	Antal					
	156 (33)		88 (17)		138 (30)	

Kommentar. Den genomsnittliga KR-frekvensen för hela perioden är 67,3 %, fördelade på 57,3 % R och 10,0 % K; för valveckan 81,3 %, fördelade på 56,8 % R och 24,6 % K. KR-frekvensen är högst i Arbetet såväl under hela perioden som under valveckan. SDS har den lägsta K-frekvensen under hela perioden, men intensifieringen under valveckan är påfallande. Arbetets ökning av K-frekvensen under valveckan är också anmärkningsvärd.

Norrköpingsvalet 1962. Mandatfördelningen i Norrköpings stadsfullmäktige före och efter valet 1962:

	H	Cp	Fp	S	K
1958.....	17	1	6	35	1
1962.....	12	1	9	37	1

Valdeltagande: 81,6 % — detsamma som vid valet 1954.

⁶¹ Arb 13/9.

⁶² SDS 20/9.

⁶³ SkD 14/9.

⁶⁴ SkD 17/9.

Kontroversiella frågor inför norrköpingsvalet tycks ha varit byggnads- och bostadspolitiken samt liksom annorstädes markfrågan.

Tabell 15. Tidningsledare i norrköpingsvalet 1962

%

	A. Hela perioden				B. Valveckan			
	NT		ÖF		NT		ÖF	
	L	FL	L	FL	L	HL	L	HL
R	61,3	75,0	76,6	88,9	57,1	100,0	64,3	66,7
K	10,7	—	13,3	8,3	42,9	—	35,7	33,3
O	28,0	25,0	10,1	2,8	—	—	—	—
	Antal 75 (14)		109 (21)					

Kommentar. Den genomsnittliga politiska frekvensen för hela perioden var 81 %, fördelade på 69 % R och 12 % K; för valveckan 100 %, fördelade på 60,7 % R och 39,3 % K. Den ökade politiseringen under valveckan är påtaglig. Vad NT beträffar, som har lägst K-frekvens under hela perioden, sker en markant ökning av K-gruppen under valveckan. Ökningen är påfallande även för ÖF:s del.

Visbyvalet 1962. Mandatfördelningen i Visby stadsfullmäktige före och efter valet 1962:

	H	Cp	Fp	S	K
1958.....	10	3	4	18	—
1962.....	8	3	5	19	—

Valdeltagande: 79,9 %

Gotlandstidningarna var under valrörelsen invecklade i livlig polemik sinsemellan, vilket kan ses mot bakgrund av de jämna styrkeförhållandena i stadsfullmäktige. Utöver de rent rikspolitiska frågor — ATP, skattepolitiken, jordbruket och EEC — som debatterades, rörde sig diskussionen kring lokalpolitiskt betonade problem, som trafik och turism på Gotland, skatteleindring, lokalisering, kommunala bostadstillägg, bostadspolitik i Visby och biblioteksanslag i gotlandskommunerna. GF klagade över stillheten i årets valrörelse⁶⁵.

⁶⁵ GF 15/8.

Tabell 16. Tidningsledare i visbyvalet 1962

%

	G		GF		Gotl	
	L	FL	L	FL	L	FL
<i>A. Hela perioden</i>						
R	54,7	62,5	68,4	68,1	66,9	68,1
K	23,0	15,3	29,8	29,2	25,0	15,3
O	22,3	22,2	1,8	2,7	8,1	16,7
<i>B. Valveckan</i>						
R	68,2	66,7	59,1	66,7	64,7	66,7
K	22,7	33,3	40,9	33,3	29,4	33,3
O	9,1	—	—	—	5,9	—
	Antal	63 (11)		57 (11)		74 (17)

Kommentar. Den genomsnittliga KR-frekvensen för hela perioden var 89,3 %, fördelade på 63,3 % R och 25,9 % K; för valveckan 95 %, fördelade på 64 % R och 31 % K. GF är den mest politiserade tidningen, såväl under valveckan som under hela perioden. Ökningen av den K-politiska aktiviteten under valveckan är märkbar. GL och GF ökar sitt lokalpolitiska stoff till förfång för det rikspolitiska under valveckan. För GA:s del förblir K-frekvensen ungefär densamma under hela perioden och valveckan. Det rikspolitiska stoffet ökar dock under valveckan.

Piteåvalet 1962. Mandatfördelningen i Piteå stadsfullmäktige före och efter valet 1962:

	H	Cp	Fp	S	K
1958.....	5	1	2	21	1
1962.....	4	1	4	20	1

Valdeltagande: 83 %.

Det lokalpolitiska stoffet återfinns i mycket liten utsträckning på ledarplats i Piteå-Tidningen. Kommunalpolitiska frågor behandlas generellt — speciellt markfrågan. Tidningen framhöll att behovet av en progressiv lokalpolitik ökat⁶⁶.

Tabell 17. Tidningsledare i piteåvalet

%

	A. Hela perioden		B. Valveckan	
	PT		PT	
	L	FL	L	FL
R	63,7	68,1	43,8	58,3
K	4,9	6,9	18,8	25,0
O	31,4	25,0	37,5	16,7
	Antal		51 (8)	

Kommentar. Den politiska intensiteten avtar under valveckan.

⁶⁶ PT 14/8.

ALLMÄNNA JÄMFÖRELSE

Tabell 18. Översikt över tidningsledningarna i 1946, 1954 och 1962 års val

%

	AB	AT	DN	Expr	MT	ST	SvD	NT	ÖF
1946									
R	23,3	50,0	47,4	33,8	70,6	32,4	58,2	49,1	73,7
K	6,7	4,2	3,6	8,3	13,0	5,1	6,1	9,4	14,0
O	70,0	45,8	49,0	58,0	16,4	62,5	35,7	41,5	12,3
Antal	(120)	(131)	(96)	(157)	(165)	(128)	(98)	(53)	(57)
(6 valveckor undersökta)									
1954									
R	41,6	54,8	63,1	43,4	65,0	58,5	47,8	68,6	84,2
K	8,7	22,9	14,6	20,2	25,2	15,2	22,0	8,1	8,8
O	49,7	22,3	22,3	36,4	9,8	26,3	30,2	28,3	7,0
Antal	(179)	(157)	(103)	(151)	(113)	(118)	(116)	(43)	(57)
(5 valveckor undersökta)									
1962									
R	59,6	—	34,3	57,9	—	56,0	53,5	61,3	76,6
K	9,6	—	19,7	13,5	—	16,3	14,3	10,7	13,3
O	30,8	—	46,0	28,6	—	27,7	32,2	28,0	10,1
Antal	(198)	—	(150)	(203)	—	(202)	(146)	(75)	(109)
(6 valveckor undersökta)									
	Arb	SkD	SDS	GA	GF	Gotl	PT	NA	Ny Dag ⁶⁷
1946									
R	68,3	51,1	49,1	65,8	54,4	67,7	72,2	90,0	92,6
K	14,4	8,9	7,2	23,7	32,2	16,1	20,4	10,0	7,4
O	17,5	40,0	43,8	10,5	13,4	16,1	7,4	—	—
Antal	(126)	(45)	(160)	(38)	(45)	(31)	(54)	(35)	(122)
1954									
R	69,2	65,5	72,7	78,2	72,6	80,0	93,3	—	86,7
K	13,5	0,6	4,2	12,7	19,1	13,3	4,9	—	13,3
O	17,3	33,9	23,1	9,0	8,3	6,7	1,8	—	—
Antal	(133)	(68)	(130)	(55)	(34)	(30)	(52)	—	(109)
1962									
R	61,2	59,1	51,5	54,7	68,4	66,9	63,7	—	94,5
K	17,6	6,8	5,7	23,0	29,8	25,0	4,9	—	5,5
O	21,2	34,1	42,8	22,3	1,8	8,1	31,4	—	—
Antal	(156)	(88)	(138)	(63)	(57)	(74)	(51)	—	(127)

		R	K	O		
Genomsnitt	1946	56,3	12,0	31,7	Artiklar 1946	1 661
	1954	66,2	13,4	20,5	1954	1 648
	1962	58,9	15,0	26,1	1962	1 837
					Summa	5 146

⁶⁷ Ny Dag har klassificerats enligt en ytterligare förenklad metod och ingår ej i genomsnittsbereäkningarna.

Kommentar. De rikspolitiska inslagen är hela tiden dominerande. En jämförelse mellan de tre undersökta perioderna ger vid handen, att den genomsnittliga K-frekvensen ökar från val till val. En tendens är med andra ord påvisbar. Föres den grupp ledare, som behandlar allmän-kommunala frågor — främst markfrågan — och i undersökningen betecknats som R, till K-gruppen 1962, får det kommunalpolitiska intresset anses ha ökat betydligt vid 1962 års val. Detta får ses mot bakgrunden av det socialdemokratiska förslaget till kommunalt handlingsprogram, som framfördes i valrörelsen.

Tendensen mot ökad K-frekvens är påtaglig, när det gäller rikstidningarna, med undantag för Svenska Dagbladet och Expressen. I det övriga materialet synes, med undantag för Piteå-Tidningen, tendensen vara, att det kommunalpolitiska intresset avtar under valet 1954 men åter ökar under valet 1962. De rikspolitiska inslagen är mest framträdande under valet 1954 och minst vid valet 1946. Om det allmän-kommunala materialet föres till K-gruppen 1962 får dock detta år den lägsta R-frekvensen.

Anmärkningsvärt är att en betydande ökning av antalet ledare skett från år till år. En jämförelse av antalet ledare år 1946 och år 1962 visar en ökning på närmare 40 %, sedan hänsyn tagits till nedläggningar.

Tabell 19. Ledarnas fördelning på tidningarna, grupperade efter parti
%

	H			Cp			Fp			S		
	R	K	O	R	K	O	R	K	O	R	K	O
1946.....	62,4	11,3	26,3	59,4	12,5	28,1	34,2	5,9	59,9	64,9	16,4	18,8
1954.....	66,8	11,8	21,4	72,8	7,0	20,3	51,7	14,7	33,7	73,2	15,7	11,1
1962.....	55,3	13,4	31,3	63,0	15,9	21,1	46,1	16,6	37,3	64,3	15,3	20,5

Kommentar. Granskar man tidningarna efter partitillhörighet, finner man den socialdemokratiska pressen genomgående vara mest politiserad. O-artiklarna är följaktligen minst i antal i socialdemokratisk press. I folkpartipressen är under alla perioderna, jämfört med övrig partipress, gruppen O störst. De rikspolitiska inslagen, sett i genomsnitt för alla valen, är störst i socialdemokratisk press. Därefter kommer centerpartiets, högerens och folkpartiets i nämnd ordning. K-gruppen ägnas genomsnittligt för hela perioden störst intresse av socialdemokratisk press. Därefter kommer folkpartiets, högerens och bondeförbundets i nu nämnd ordning. O-gruppen är i genomsnitt för de tre valen störst i den folkpartistiska pressen, närmast följd av höger-, centerparti- och socialdemokratisk press. I högerpressen kan iakttagas en tendens mot ökat kommunalpolitiskt intresse.

Vad Cp-pressen beträffar kan iakttagas en relativt kraftig ökning av R-stoffet år 1954 — K-inslaget är då påfallande lågt⁶⁸. Den ökade politisering-

⁶⁸ Bondeförbundets svaga ledarintresse för kommunalpolitik noteras också i de nyänderska undersökningarna; StvT 1958 s. 88.

en får ses mot bakgrunden av att partiet då befinner sig i regeringsställning.

Beträffande folkpartipressen — som vid valet 1962 decimerats med två tidningar — gäller liksom för högerpressen, att en viss tendens mot ökat kommunalpolitiskt intresse kan iakttagas. O-frekvensen är hög vid valet 1946. Räknas Aftonbladet bort, med sin förhållandevis stora O-grupp i detta val, blir motsvarande siffra för folkpartipressen: R 37,9 %, K 5,7 %, O 56,5 %.

Beträffande den socialdemokratiska pressen kan ytterligare noteras att K-frekvensen är tämligen jämn över alla tre perioderna.

Tabell 20. Morgon- och kvällstidningar i Stockholm

%

	Kvällstidn.			Morgontidn.		
	R	K	O	R	K	O
1946	35,7	6,4	57,9	52,2	7,0	40,9
1954	46,6	17,3	36,1	58,6	19,3	22,2
1962	58,8	11,6	29,7	47,9	16,8	35,3

Kommentar. En jämförelse mellan morgon- och kvällstidningar i Stockholm ger vid handen, att R-inslagen genomsnittligt över alla perioderna är större i morgontidningarna än i kvällstidningarna. Ett undantag utgör dock kvällstidningarna 1962. Genomgående är K-gruppen större i morgontidningarna. En stegrad politisering tycks vara en tendens vad beträffar kvällstidningarna. O-materialet minskar här successivt, medan det rikspolitiska inslaget tenderar att öka.

Tabell 21. Stockholmsvalen; ledarna grupperade efter parti

%

	H			Fp			S		
	R	K	O	R	K	O	R	K	O
1946	58,2	6,1	35,7	34,5	5,9	59,9	60,3	8,6	31,1
1954	47,8	22,0	30,2	51,7	14,7	33,7	59,9	24,1	16,1
1962	53,5	14,3	32,2	46,1	16,6	37,3	57,8	13,0	29,3

Kommentar. I valet 1954, då socialdemokraterna befinner sig i oppositionsställning i Stockholm, är K-stoffet störst i socialdemokratisk press jämfört med övrig. År 1954 når också högerpressen sin största kommunalpolitiska intensitet. Störst politisk intensitet överhuvud taget visar den socialdemokratiska pressen. Den överträffar därvidlag i vart val de övriga stockholmsstidningarna. R-frekvensen är påfallande jämn för socialdemokratisk stockholmspress genom valen.

SAMMANFATTNING

Med reservation för materialets begränsning och metodens bristande nyan-
sering, skulle man av undersökningen bl. a. kunna dra följande slutsatser:

att kommunalvalen allmänt anses ha en rikspolitisk karaktär;

att utgången av kommunalvalen förutsätts få vissa rikspolitiska konse-
kvenser;

att i kommunalvalen 1946, 1954 och 1962 de rikspolitiska inslagen kraf-
tigt dominerat;

att det politiska ledarstoffet i valtider uppgår till ca 70 %, varav 50—
60 % kan räknas vara rikspolitiskt, 10—15 % kommunalpolitiskt;

att en tendens mot ökat kommunalpolitiskt intresse kan spåras;

att socialdemokratiska ledarspalter är mer politiserade än övriga;

att både det kommunal- och rikspolitiska ledarinslaget i genomsnitt är
större i socialdemokratisk press än i borgerlig;

att folkpartiets press är minst politiserad;

att det kommunalpolitiska stoffet är minst i centerpartipressens ledare;

att socialdemokratisk press synes ha ett mera permanent politiskt ledar-
innehåll, medan de borgerliga tidningarna först verkligt intensifierar sin
politiska aktivitet i valrörelsens slutskede;

att kommunalpolitiskt material, relativt sett, inte så ofta placeras på förs-
ta-ledarplats;

att de rikspolitiska inslagen är större i morgontidningarna än i kvällstid-
ningarna, men att en tendens mot ökad politisering föreligger beträffande
kvällstidningarna;

att antalet ledare i tidningarna allmänt ökar.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

AK prot. 1946, 1954, 1962

FK prot. 1946, 1954, 1962

Nycander S.: Pressen i tre valrörelser (StvT 1958)

Pressen i 1952 års valrörelse (StvT 1954)

Statistisk årsbok för Sverige

Stockholms stads statistik 23, 27

Sveriges officiella statistik. Allmänna val. Kommunala valen 1942, 1946, 1950, 1954, 1958, 1962.

Svenska Dagbladets årsbok 1946, 1954, 1962

TS-boken 1947, 1955, 1962, 1963

Aftonbladet

Aftontidningen

Dagens Nyheter

Expressen

Morgon-Tidningen

Ny Dag

Stockholms-Tidningen

Svenska Dagbladet

Arbetet

Skånska Dagbladet

Sydsvenska Dagbladet

Norrköpings Tidningar

Östergötlands Folkblad

Gotlands Allehanda

Gotlands Folkblad

Gotlänningen

Piteå-Tidningen

Norrbottens Allehanda

30. Promemoria rörande förhållandet riks—kommunalpolitik i dagspressen vid kommunalvalen

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Den mest omfattande undersökning som gjorts av pressen i ett svenskt val torde vara den Westerståhl-Särlvikska som gäller 1954 års val.¹ För de fem valveckorna har bl. a. radions lyssnarfrekvens, pressens behandling av TT:s nyhetsmaterial från valrörelsen, särskilt partiledarnas tal och de politiska radioprogrammen, dagspressens pressklippspalter och ledaravdelningar samt förekomsten av parti- och personnamn i tidningsledningarna analyserats.

I några av dessa sammanhang belyses förhållandet kommunalpolitik-rikspolitik. Vad gäller dagspressens klippavdelningar är förekomsten av lokalt material synnerligen låg — cirka 2 %. Tidningsklippen rör i dominerande utsträckning skattefrågor (23 %), rättsfrågor (12 %), bostadsfrågor (9 %) och jordbruksfrågor (6 %). För tidningsledningarna gäller att 70 % ägnas vad som i undertecknads kommunalvalsundersökning kallas rikspolitiska frågor, 21 % opolitiska frågor och 9 % kommunala frågor. För valkampanjens avslutande 12 dagar är motsvarande tal 74, 12 och 14 %. Av undersökningen, som omfattar drygt fyrtioålet tidningar, framgår vidare, att socialdemokratisk och folkpartipress ägnar kommunala frågor störst uppmärksamhet, därefter högerpress. De tre bondeförbundstidningar som ingår i undersökningen ägnar kommunala frågor ett ytterst obetydligt intresse. Socialdemokratins storstadspress ger dubbelt så stort utrymme åt kommunala frågor som partiets landsortspress. För folkpartiets och högerens del föreligger ingen nämnvärd skillnad.

En undersökning av radions lyssnarfrekvens visar att av 11 valprogram var den lokala valdebatten bland de fem som tilldrog sig största intresset. 40 % av lyssnarna åhörde programmet helt eller delvis mot 58 % för den stora partiledardebatten och 44 % för skattedebatten.

En jämförande undersökning beträffande valen 1952, 1954 och 1956 har utförts vid statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.² Enligt denna ägnades vid kommunalvalet 1954 de kommunala frågorna ett flera gånger större utrymme än vid valen 1952 och 1956. De socialdemokratiska och liberala tidningarna gav 1954 de kommunala frågorna cirka 10 % av utrymmet mot endast 4 % 1952 och mindre än 2 % 1956. För högerens del är motsvarande siffror för respektive år hälften så stora, för Bf:s del än lägre. Den partipolitiska pressdebatten bedöms ha varit minst livlig 1954, mera livlig 1956 än 1952.

¹ Westerståhl-Särlvik, Svensk valrörelse 1954; Arbetsrapport II, Göteborg 1956. Stencil.

² S. Nycander, Pressen i tre valrörelser (StvT 1958).

Lars Furhoff, slutligen, säger sig vid en undersökning av slumpmässigt valt material — ej valt — ha funnit att mindre än 10 % av ledarna behandlar frågor med anknytning till det län, där tidningen utkommer.¹

VALEN 1946, 1954 och 1962 (KOMMUNALVALSUNDERSÖKNINGEN)²

Kommunalvalsundersökningen är utförd på ett mera begränsat material — med mera markerat storstadstidningsinslag — och med en enklare metod än de båda tidigare undersökningarna. Främst är undersökningsresultaten för respektive val ägnade att gälla som underlag för en jämförelse mellan kommunalvalen 1946, 1954 och 1962.

1946 års val utmärktes av ett för sin tid högt valdeltagande och vad gäller stockholmspressen en låg kommunalpolitisk aktivitet på ledarplats, ungefär hälften så låg som i landsortspressen.

1954 års val kännetecknades — jämfört med 1946 års val — av ett högre valdeltagande. Stockholmspressens kommunalpolitiska aktivitet på ledarplats var större än den undersökta landsortspressens.

I 1962 års val hade valdeltagandet ytterligare ökat. Den kommunalpolitiska aktiviteten på ledarplats synes vara ungefär densamma för stockholms- och landsortspressen.

Undersökningen har bl. a. givit vid handen, att de rikspolitiska inslagen kraftigt dominerat på ledarplats i respektive valrörelser. Av ledarstoffet — som till 70 % beräknas vara politiserat i valtider — synes 50—60 % vara rikspolitiskt och 10—15 % kommunalpolitiskt. En viss tendens mot ökat kommunalpolitiskt intresse kan dock spåras. I valet 1962 ägnades förhållandevis stort intresse åt frågor, som berör kommunerna generellt — främst markfrågan. Klassificeras denna grupp som kommunalpolitisk i undersökningen framstår det ökade intresset för kommunalpolitiken som markant (jfr s. 178—79). De rikspolitiska inslagen blir då färre jämfört med de tidigare valen. Både de riks- och kommunalpolitiska inslagen synes för de tre valen vara större i socialdemokratisk press — som alltså som helhet är mera politiserad — än i borgerlig. Ledarinnehållet i socialdemokratisk press synes vidare vara mera permanent politiserat — den borgerliga pressen tycks intensifiera sin politiska aktivitet i valrörelsens slutskede. De rikspolitiska inslagen är alltså störst i socialdemokratisk press, därefter följer i nämnd ordning centerparti-/bondeförbund-, höger- och folkpartipress.

Intresset för kommunalpolitik på ledarplats fördelar sig över partierna i ordningen: socialdemokratisk, folkpartistisk, höger- och bondeförbunds-/centerpartipress. I höger- och folkpartipress kan en tendens mot ökad kom-

¹ L. Furhoff, *Kommunal skendemokrati*; Uddevalla 1961.

² Kerstin Ringdahl, *Rikspolitiska inslag i kommunalvalen*. En pressundersökning. Stencil. Statsvetenskapliga Institutionen, Lund. Jfr nr 29 s. 143—73.

municipalpolitisk aktivitet iakttagas. Folkpartipressen synes vara minst politiserad. De rikspolitiska inslagen torde vara större i Stockholms morgontidningar än i dess kvällstidningar. Kvällstidningarna tycks dock bli mera politiserade.

Jämförelser med tidigare undersökningar, i den utsträckning de kan företagas, ger stöd åt kommunalvalsundersökningens resultat. De smärre avvikelser, som förekommer, kan förklaras av materialets annorlunda sammansättning, främst det relativt sett större inslaget av storstadstidningar i kommunalvalsundersökningen.

VALDELTAGANDET OCH LEDARAVDELNINGARNAS POLITISKA MATERIAL

Valdeltagandet för riket som helhet har för de aktuella kommunalvalen successivt ökat:

1946	72,0 %
1954	79,1 %
1962	80,7 %

Ställd mot de karakteristiker som gjorts av valen i press och riksdag förefaller 1962 års höga valdeltagande bestickande. Man kan här inte undvika att hypotetiskt referera till TV:s politiskt aktiverande effekt.

Granskar man de platser som berörs av undersökningen finner man en påtaglig korrelation mellan valdeltagande och frekvens av politiskt ledarmaterial. För Stockholms del gäller sålunda:

Stockholm	Valdelt. %	Kom.pol.	Riks.pol.	Summa
1946	74,5	7	45	52
1954	79,8	18	54	72
1962	78,5	15	52	67

För både Malmö, Norrköping och Visby märks ett liknande samband. Samtliga städer når sitt högsta valdeltagande 1954 och detta avspeglas direkt på ledarsidorna. (Visbyvalet 1954 bedöms här som det för staden politiskt intensivaste, då valdeltagandet, mot vad annars gäller, klart överträffar genomsnittet för riket.)

Nästa fråga blir rimligen, om något tyder på att kommunalpolitiska förhållanden kan tänkas ha medverkat till att den politiska valaktiviteten i de undersökta städerna var särskilt stor 1954. Material från tre val lämnar givetvis ingen grund för generaliseringar, men noteras bör att valet 1954 är det enda, då socialdemokraterna agerar i oppositionsställning i Stockholm. De socialdemokratiska stockholmstidningarna innehåller vid detta val betydligt fler politiska ledarartiklar, mer kommunalpolitiskt stoff än övriga

tidningar och mer än vad socialdemokratisk stockholmspress har vid valen 1946 och 1962.

För Visbys vidkommande var skillnaden borgerliga-socialdemokrater inför 1962 års val blott 1 mandat (1954 3 mandat, 1946 2 mandat). Den högsta frekvensen kommunalpolitiskt material noteras också för 1962 (26 %), där-efter kommer 1946 (24 %) och — i särklass lägst — 1954 (15 %).

För Norrköping och Malmö gäller att städerna 1946 och 1954 haft säkra socialdemokratiska majoriteter. Röstfrekvensen följer dock ej riksgenom-snittet, då båda städerna noterar högsta valdeltagandet 1954 — båda gång-erna med förhållandevis lägst frekvens kommunalpolitiskt ledarmaterial.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att undersökningen visar — det kan-ske i och för sig självklara — att ett jämnt kommunalpolitiskt styrkeför-hållande leder till ökad betoning av kommunalpolitiska förhållanden i pres-sen och ett högt valdeltagande. Frånvaron av ett sådant konkurrensförhål-lande leder till att kommunalpolitiska förhållanden i mindre utsträckning berörs i pressen. Detta behöver dock icke påverka valdeltagandet som så-dant.

FÖRSTAKAMMARVALEN OCH TIDNINGSLEDARNA

I valkretsar, där man har att under perioden valet gäller förrätta val av förstakammarledamöter, brukar från pressens sida framhållas det natur-liga i att kommunalvalet får en något mera rikspolitisk inriktning än an-nars. Bland de i kommunalvalsundersökningen ingående utgivningsorterna har Norrköping haft att förrätta förstakammarval under den aktuella val-perioden. Man borde således i Norrköpingspressen finna ett förhållandevis större inslag av rikspolitiskt material under valkampanjerna 1946, 1954 och 1962 än i annan undersökt press och än i samma press 1950 och 1958. En stickprovsundersökning i Norrköpings Tidningar visar att det rikspolitiska inslaget i förhållande till det kommunalpolitiska är störst 1954, därefter följer 1962 — båda förstakammarvalår. Minst är det för 1946 — ett år då överhuvud det politiska ledarstoffet var mindre framträdande. Valen 1950 och 1958 ligger ca 20 — resp. 25 % under 1954, ca 5 — resp. 10 % under 1962.

För tidningen Arbetet skulle, om utgångsantagandet vore riktigt, det mot-satta förhållandet gälla 1946, 1954 och 1962. Också här visar sig ett första-kammarvalår, 1950, vara det relativt sett mest rikspolitiska. Därefter kom-mer dock — det allmänt som rikspolitiskt karakteriserade — valet 1954, sedan valet 1946, »FK-valet 1958» och slutligen valet 1962. Mot uppfatt-ningen att förstakammarväljandet skulle utgöra ett incitament till ökad rikspolitisk aktivitet skulle alltså 1958 års valkampanj tala. Om denna gäl-ler dock — liksom för Norrköpings Tidningar 1946 — att den för Arbetets

del visar den avgjort lägsta frekvensen politiskt material överhuvud, ca 15 % lägre än något annat val.

Ovanstående undersökning, som blott har stickprovskaraktär, visar att förstakammarväljandet skulle kunna tänkas ha en mätbar effekt på valkampanjens utformning. Resultatet är i vart fall så bestickande att en vidare undersökning vore av intresse.

VISBYVALET

En pressundersökning måste av naturliga skäl komma att spegla den politiska opinionsbildningen i städerna och kan således bara ha begränsad räckvidd. I kommunalvalsundersökningen har särskild uppmärksamhet ägnats valet på Gotland. Motiv härför har bl. a. varit att Gotlands problem i hög grad också måste vara Visbys och vice versa. Till detta kommer att staden har tre konkurrerande tidningar och att länet ekonomiskt, sociologiskt, geografiskt har en sådan status att man åtminstone hypotetiskt kan anta sig få ett *optimalt mått på lokalpolitisk aktivitet* där. Undersökningen visar också, att visbypressen har det i särklass största kommunalpolitiska inslaget. För valen 1946, 1962 gäller att ca 25 % av ledarmaterialet är kommunalpolitiskt, 1954 15 %, d. v. s. lika med Stockholm 1962. Gotlands Folkblad (s) har för samtliga val högst kommunalpolitisk frekvens. Gotlands Allehanda (h) har 1946 en halv gång mer kommunalpolitiskt material än Gotlänningen (Bf/Cp), 1962 något mindre än Gotlänningen.

I olika företagna undersökningar poängteras bondeförbundspressens låga kommunalpolitiska aktivitet. Detta gäller således ej Gotlänningen, vilken ej ingår i de övriga undersökningarna.

MARKFRÅGAN I 1962 ÅRS VAL

Som kommunala frågor har i kommunalvalsundersökningen ej räknats sådana, där beslutanderätten tillkommer rikspolitiska organ — även om de direkt berör kommunerna. I inte ringa utsträckning diskuterades sådana frågor i 1962 års valrörelse, främst markfrågan. Skulle denna kategori i stället tillföras den kommunalpolitiska gruppen bleve förhållandet riks-kommunalpolitik (kommunalvalsundersökningens siffror inom parentes) följande: (procentuellt genomsnitt av 14 undersökta tidningar)

Rikspolitiska frågor 52 (59)

Kommunalpolitiska frågor 22 (15)

Opolitiska frågor 26 (26)

Om frågor om kommunal markexpropriation, kommunal indelning och ändrad kommunallagstiftning ej klassificeras som rikspolitiska blir den allmänna tendensen mot ökat kommunalpolitiskt innehåll i pressens ledare 1946—1962 än mera markant. Men att här draga en klar gräns mellan riks- och kommunalpolitik är omöjligt.

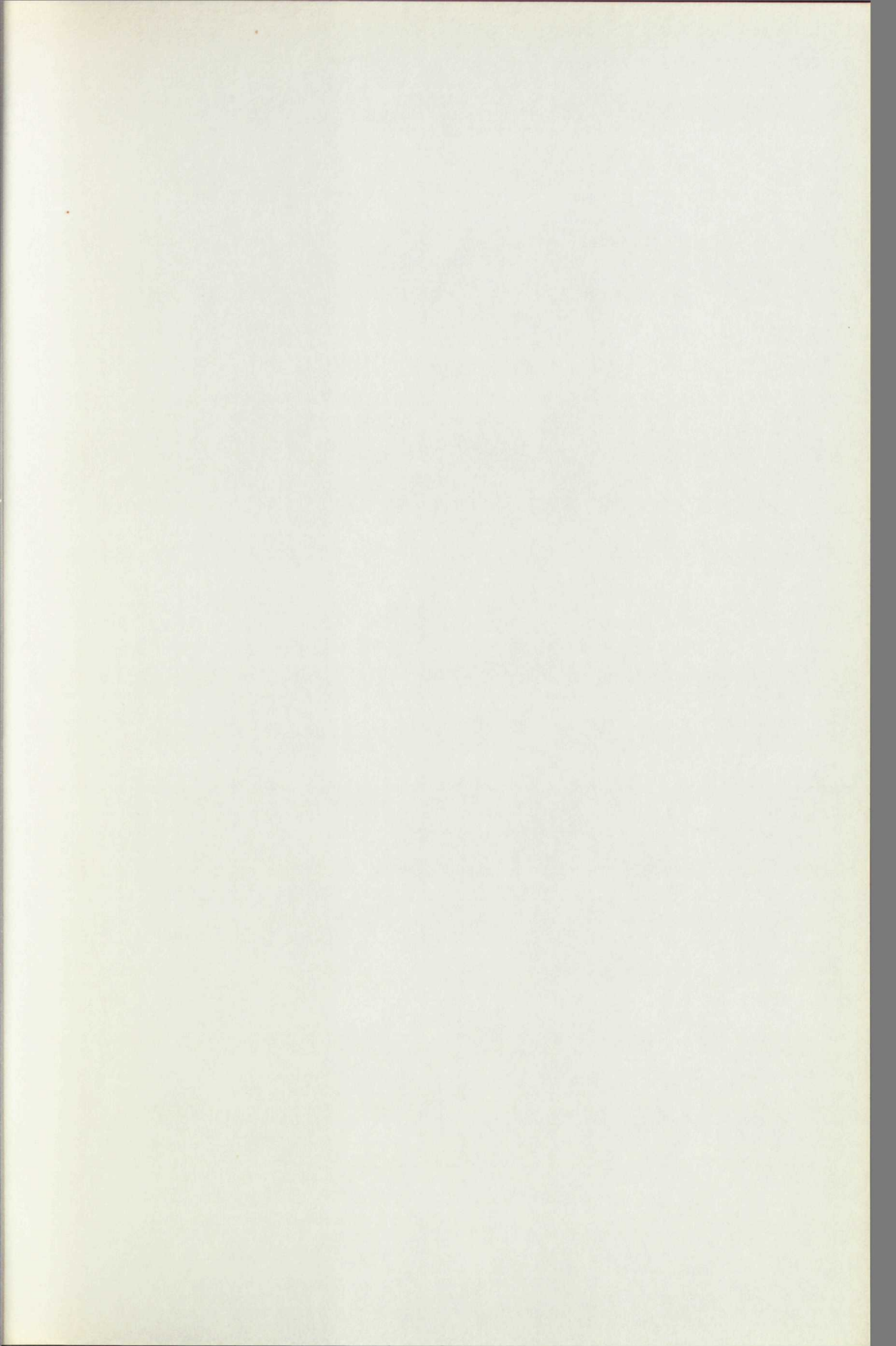
YTTERLIGARE UNDERSÖKNINGAR

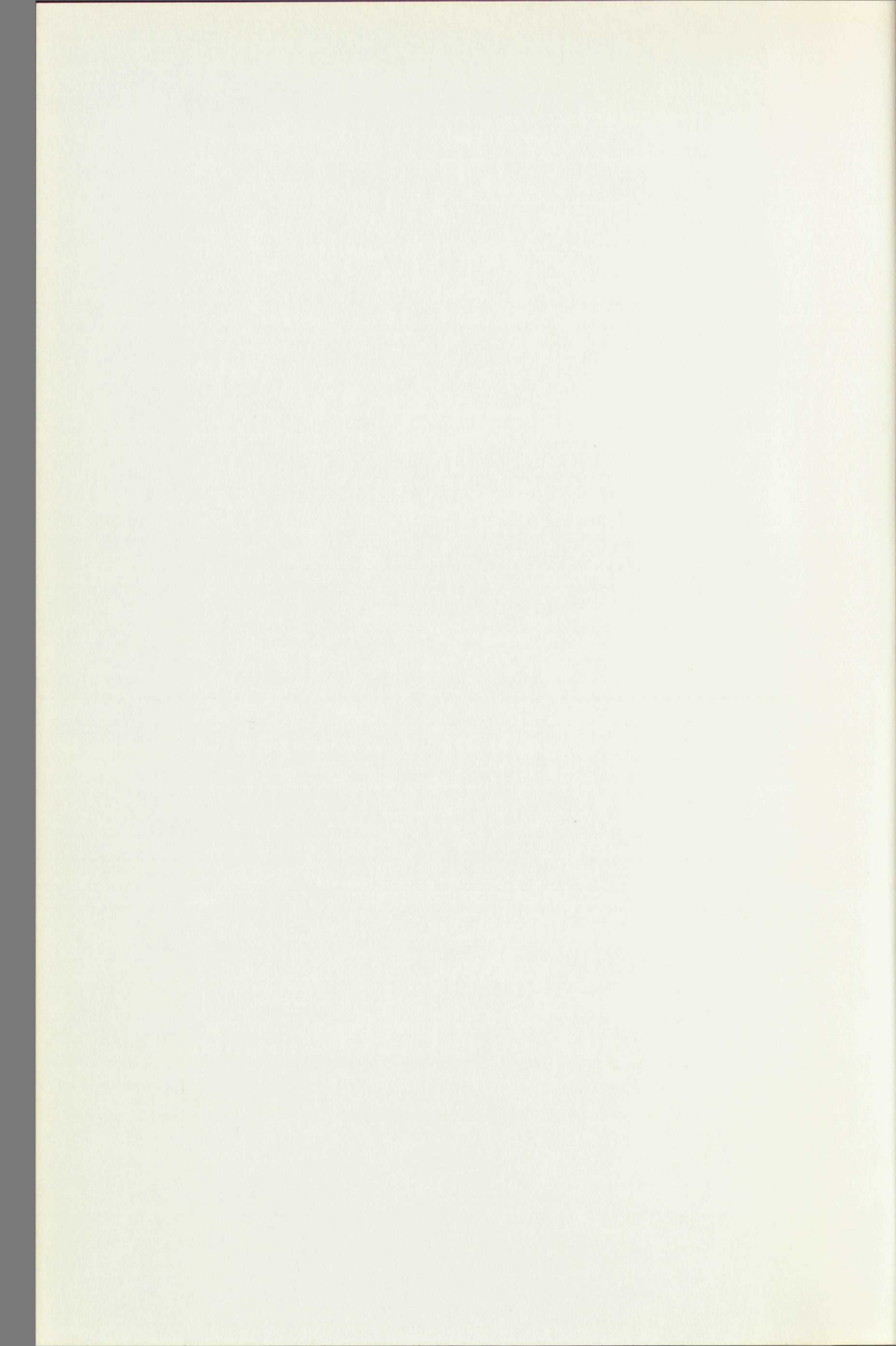
För att man skall få en tillfredsställande bild av förhållandet rikspolitik/kommunalpolitik krävs ett flertal undersökningar. Valen 1950 och 1958 har ännu ej granskats; intensivundersökningar av några tidningars samlade innehåll, t. ex. i valveckan, skulle kunna genomföras, i jämförelsesyfte skulle också tidningarna under icke-valår, respektive andrakammarvalår kunna granskas. Som angelägnast framstår dock en undersökning av radions och TV:s valpolitiska stoff.¹ För valet 1962 kan i kommunalvalsundersökningen konstateras det »paradoxala» av en minskad politisk intensitet i tidningsledarna — men ett i förhållande till tidigare val ökat valdeltagande. Valet var i högre grad än något tidigare ett TV-val. TV-programmen måste med nödvändighet få en rikspolitisk karaktär, låt vara att denna något balanseras av radions kommunalpolitiska lokaldebatter. Tidningarnas och ledaravdelningarnas uppgift torde i denna nya situation fattas annorlunda. Kanske blir deras uppgift den som Lennart Dansk tilldelar dem i Norrköpings Tidningar 5/9 1958, nämligen att komma ur slentrianmässig valbevakning av riksstoffet och mera ta fasta på det lokala materialet. Vad radio och TV haft att erbjuda i kommunalvalen samt programmens valpolitiska effekt återstår dock ännu att undersöka.

K. R. 27/5 64

¹ Jämför R. Sjöden, Sveriges första TV-val; Stockholm 1962 (Valet 1960).

KUNGL. BIBL.
4 3 SEP 1964
STOCKHOLM

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1964

1. Teknikerutbildning i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Del II.
2. Nordisk etterutdannelse i by- og regionplanlegging.
3. Nordiskt institut för elementarpartikelfysik.
4. Invaliditetsvurdering, erstatningsfastsettelse, tabellsystemer m. v. i yrkesskadetrydgene i Norden.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Företagsinteckning. [10]
Svensk namnbok 1964. [14]
Utlåtande av Juristkommissionen i Wennerström-
affären. [15]
Rapport av parlamentariska nämnden i Wenner-
strömaffären. [17]
Lag om förvaltningsförfarandet. [27]
Beräkning av pensionsreserv i pensionsstiftelse. [28]
Skadestånd II. [31]
Förtida tillträde, expropriationskostnad m. m. [32]
Familjerättskommittén. Äktenskapsrätt I. Författ-
ningstext. [34] Äktenskapsrätt II. Motiv. [35]
Sammanställning av remissyttranden över författ-
ningsutredningens förslag till ny författning. Del
3. Kap. 6 i förslaget till regeringsform. [38]
Rapport och arbetsmaterial från arbetsgruppen
för det kommunala sambandet juni 1964. [39]

Försvarsdepartementet

Krigsmaktens förbandssjukvård. [20]

Socialdepartementet

Bättre åldringsvård. [5]
Arbetstidsförkortningens verkningar. [9]
Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna.
[24]
Ökat stöd till barnfamiljer. [36]

Kommunikationsdepartementet

Bilskrotning. [21]
Statens byggnadsbesparingsutredning 3. Offentliga
byggnader. Ekonomiskt byggande. [26]

Finansdepartementet

Värdesäkringskommittén 1. Indexlån. Del I. [1]
2. Indexlån. Del II. [2]

Alkoholreklamen. [6]
Statens skogar och skogsindustrier. [7]
Kommunal skatteutjämning. [19]
Nytt skattesystem. [25]
Koncernbidrag m. m. [29]

Ecklesiastikdepartementet

1958 års utredning kyrka-stat III. Religionsfrihet
[13] IV. Historisk översikt. Kyrkobegrepp. [16]
V. Kristendomsundervisningen. [30]
Förbud mot utförsel av kulturföremål. [22]

Jordbruksdepartementet

1960 års jordbruksutredning. 1. Kapitalutveckling
i det svenska lantbruket. [8] 2. Lantbrukets struk-
turutveckling. [37]
Älgrågan. [11]
Veterinärmedicinsk forskning och undervisning.
Del II. [12]
Kronhjortsreservat m. m. [23]

Handelsdepartementet

Effektivare konsumentupplysning. [4]
Översättning av fördrag angående upprättandet a
Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom) oc
tillhörande dokument. [18]
Översättning av viktigare följdförfattningar till för-
dragen angående Europeiska ekonomiska gemen-
skapen och Europeiska kol- och stålgemenskaper
[33]

Inrikesdepartementet

Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. [3]

MARCUS, STOCKHOLM 1964

KUNGL. BIBL.
23 SEP 1964
STOCKHOLM